

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการคือ ประการที่ 1 ศึกษาบทบาทและวิธีการจัดการพืชพื้นบ้านด้านโภชนาการและสมุนไพรของผู้หญิง ประการที่ 2. ศึกษารูปแบบและวิธีการจัดการพืชพื้นบ้านด้านโภชนาการและสมุนไพรของผู้หญิง และประการที่ 3. ศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการพืชพื้นบ้านด้านโภชนาการและสมุนไพรของผู้หญิงในชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดน่านและศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของพืชพื้นบ้านในชุมชน

เพื่อให้สามารถเข้าใจในประเด็นของการศึกษาอย่างรอบด้าน ผู้วิจัยจึงแบ่งผลการวิจัยที่จะนำเสนอต่อไปนี้ออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน ประกอบด้วยประวัติศาสตร์และสังคมเมืองน่าน ลักษณะทางกายภาพ ประวัติความเป็นมาของตำบลน้ำเกีฮ่น และบ้านใหม่สันติสุข ลักษณะทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมลักษณะทางประชากร การศึกษา การปกครอง

ตอนที่ 2 ความสำคัญของพืชพื้นบ้าน

ตอนที่ 3 บทบาทของผู้หญิงในชุมชน

ตอนที่ 4 รูปแบบ และวิธีการจัดการพืชพื้นบ้าน

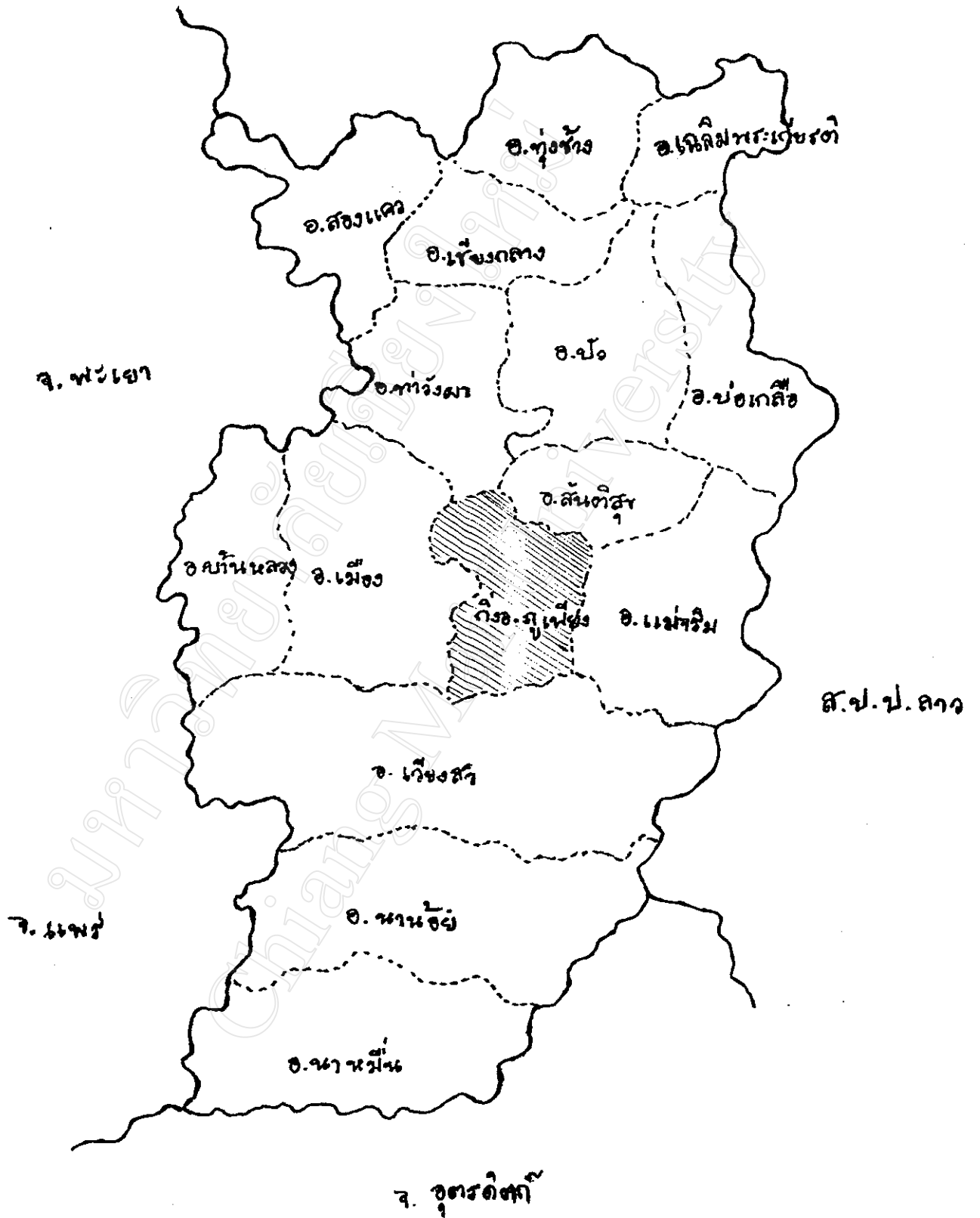
ตอนที่ 5 ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการพืชพื้นบ้านของผู้หญิงและปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพืชพื้นบ้าน ซึ่งแต่ละตอนมีรายละเอียด ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

เมื่อเอ่ยถึงเมืองน่าน มีตำนานเล่าขานถึงที่มาของชื่อนี้หลายกระแส ในตำนานเก่า ๆ มักเรียกชื่อเมืองน่านว่า “กาวน่าน” คำว่า “กาว” คงเลือนมาจากภาษาจีนว่า แกว กอย ก้อ และก๊วย ซึ่งหมายถึงพวกมืดดำ หรืออนารยชน (ไม่เจริญ) ส่วน “น่าน” มีคำเนียงคล้ายคำขึ้นว่า “นาง” หรือ “นางเจียง” ซึ่งแปลว่าเมืองทางทิศใต้ “กาวน่าน” จึงเป็นคำเรียกเมืองน่านของชาวบ้านของชาวจีน อันหมายถึงอนารยชนที่อยู่ทางใต้ และต่อมาเรียกชื่อเมืองน่านว่า “นันทบุรีศรีนครน่าน” เข้าใจว่าเป็นยุคที่พุทธศาสนาเฟื่องฟูในล้านนา จึงมีการเปลี่ยนแปลงชื่อเมืองให้เป็นภาษาสละสลวยตามสมัยนิยม ถึงกระนั้นก็ดี คนทั่วไปก็ยังคุ้นเคยกับชื่อ “เมืองน่าน” มากกว่า

ยังมีเรื่องเล่าเป็นเกร็ดความรู้ของชาวบ้านอีกว่า ชื่อของเมืองน่านนั้นคือ “เมืองน่าน” ตามชื่อพุทธทำนายนั้น เป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกว่า ใครก็ตามที่เดินทางมาถึงเมืองนี้จะต้องใช้เวลา มาก จึงเป็นที่ขยาดของคนต่างถิ่นที่จะไปมาหาสู่กัน และยังมีเมืองใกล้เคียงหนึ่งชื่อว่า “เมืองง่าว” (ง่าว เป็นภาษาคำเมืองซึ่งแปลว่า ไร่) ดูแล้วมีความหมายไม่ค่อยดีนัก จึงได้มีการเปลี่ยนแปลง (ไม่ทราบว่าเป็นสมัยใด) โดยคนเมืองน่าน ได้ขอวรรณยุกต์เอก(◌) จากเมืองง่าว มาใส่เพิ่มเติม “เมืองง่าว” จึงเปลี่ยนมาเป็นเมืองงาว ซึ่งอยู่ในจังหวัดลำปางในปัจจุบันนี้ ส่วนเมืองน่าน ก็กลายมา เป็นเมืองน่าน ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา เรื่องเล่านี้จะเป็นความจริงหรือไม่ก็ตาม แต่นับเป็นคำบอก กล่าวเล่าขานที่สะท้อนถึงความรู้สึกกลับของเมืองน่านประการหนึ่งด้วย

เมืองน่านในสมัยก่อนมีเรื่องเล่าขานว่า เป็นเมืองป่า เมืองคอย มีเสือชุกชุมสร้างความ ขยาดหวาดกลัวแก่คนต่างถิ่น และคนเมืองน่านเอง จนมีคำเล่าขานตั้งแต่สมัยรุ่นปู่ย่าว่า หาก ข้าราชการคนใดถูกย้ายมายังเมืองน่าน ก็เท่ากับได้รับการลงโทษจั้นรุนแรงเลยทีเดียว จากการศึกษา ข้อมูลที่มีผู้คนในสมัยก่อน และได้มีการเขียนบันทึกไว้จะเห็นว่ามีความแตกต่างกันบ้าง มี บันทึกของฝรั่งนักเดินทางหลายคนที่ผ่านมายังเมืองน่าน มักจะกล่าวในทำนองเดียวกันว่า เมืองน่านเป็นเมืองที่สวยงาม น่าอยู่ บ้านเมืองสงบ มีพรรณพืชและสัตว์ป่าและป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ไม่ค่อยมีอาชญากรรมหรือการทะเลาะวิวาททำร้ายกัน รุนแรง

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอของจังหวัดน่าน

เมื่อน่านในยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลง

สภาพทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ ทัวไปในยุคสมัยที่เริ่มมีความเจริญแบบใหม่จากตะวันตกหลังไหลเข้าสู่ประเทศไทย โดยเฉพาะตั้งแต่ช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ถึงแม้เมื่อน่านจะเป็นเมืองที่อยู่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ แต่ก็ยังเป็นหัวเมืองในพระราชอาณาเขตของสยามที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผ่านมายังกรุงเทพฯ หรือได้รับผลกระทบจากการเข้ามาของชาติตะวันตกโดยตรง เช่นกันเพียงแต่ ผลกระทบนั้นจะเร็วหรือช้า

เมื่อน่านเป็นจังหวัดชายแดน อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ห่างจากกรุงเทพฯ ตามเส้นทางรถยนต์ 668 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมด 11,472 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 7 ล้านไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศและจังหวัดใกล้เคียงคือ

ทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงเหนือติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดพะเยา

ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดแพร่และอุตรดิตถ์

พื้นที่ของจังหวัดน่านส่วนใหญ่เป็นภูเขา 3 ส่วนและเป็นที่ราบเพียง 1 ส่วน

ประชากรในจังหวัดน่านประกอบด้วยคนเมืองหรือไทยวน เป็นกลุ่มคนที่ถูกเรียกว่า “ลาวพุงดำ” เนื่องจากพวกผู้ชายจะสีกวคล้ายด้วยหมึกสีดำตั้งแต่ท้องจนถึงโคนขาตั้งที่เห็นในจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์และวัดหนองบัว อำเภอท่าวังผา และในบันทึกของผู้ที่ติดตามกองทัพไทยที่ขึ้นมาปราบ ฮ่อ ที่หลวงพระบางเมื่อปี คศ. 1885 ได้กล่าวถึงผู้ชายเมื่อน่านว่า “ลาวผู้ชายรายราศักขาดำ ล้วนแต่น้ำหมึกม้วนหัวพุง” (นิราศเมืองหลวงพระบางและรายงานการปราบเงี้ยวอ้างในเจียจันทรพงษ์, 2530 , หน้า 78)

อย่างไรก็ตาม จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา มิใช่ว่าเมื่อน่านจะไม่ได้รับผลกระทบจากอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกเลย เพราะอย่างน้อยในยุคที่มีการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองล้านนา เพื่อตั้งอำนาจการเมืองการปกครองหัวเมืองล้านนาเข้าสู่ส่วนกลางในสมัยรัชกาลที่ 5 มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง ศาสนา และเศรษฐกิจของเมื่อน่านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ช่วงเดียวกับการปฏิรูปการเมืองการปกครองนี้มิชชันนารีอเมริกันซึ่งเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมตะวันตกก็ได้เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาที่เมื่อน่านด้วย

ชีวิตความเป็นอยู่

เมื่อกล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่ของคนน่านนั้น จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านมักตั้งบ้านเรือนในอาณาบริเวณเขตกำแพงเมืองมากกว่า ส่วนนอกกำแพงเมืองนั้น

จะเป็นป่าที่รกไม่ค่อยมีบ้าน และเป็นที่อยู่ของสัตว์ร้ายโดยเฉพาะเสือโคร่ง สภาพบ้านเรือน โดยทั่วไปของเมืองน่านนั้นเป็นบ้านป่าแบบชนบทที่ไม่ใหญ่โตนัก และจากการศึกษาเอกสาร มักจะมีคำพรรณนาถึงความสวยงามของธรรมชาติในเมืองน่านว่า เมืองน่านเป็นเมืองที่สวยงาม ทุกหนทุกแห่งที่ทอดสายตาไปถึงจะพบแต่ป่าเขาและคอยสูง และจะตื่นตากับรวงข้าวสีทองที่ไล่ลือกับสายลมหนาว และในหมู่บ้านก็จะมีการตั้งบ้านเรือนรวมกันเป็นกระจุกด้วยความสงบสุขและมีคำพรรณนาของผู้ที่พบเห็นว่า “บ้านเรือนตั้งอยู่ท่ามกลางดงมะพร้าว มีข้างขึ้นกวัดแกว่งวงท่ามกลางฝูงไก่ มีถนนตัดทะแยงมุมขวาไปยังมุมตรงข้ามมีแต่ความเงียบเชียบและร่มรื่น” ซึ่งเป็นการบ่งบอกถึงความเป็นชนบทที่ห่างไกลความเจริญทางด้านวัตถุและผู้คนในชุมชนมีวิถีความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายไปมาหาสู่ช่วยเหลือซึ่งกันและกันมีความสัมพันธ์กันที่พี่น้อง

ด้านการศึกษา

ในสังคมล้านนาสมัยก่อนจะเน้นหนักทางด้านพุทธศาสนา ส่วนการเรียนการสอนนั้น จะทำการเรียนการสอนตามวัดโดยมีตุ้เจ้า (พระสงฆ์) เป็นครูสอนในระดับต่าง ๆ การเข้าสู่การศึกษาในระบบนี้จะเข้าเรียนได้ โดยจะต้องเข้ามาบวชเรียนและจะต้องเข้าไปเป็นชะโยมวัดก่อน (เด็กวัด) ดังนั้นคนในชุมชนจึงนิยมที่จะส่งบุตรหลานของตนมาบวชเรียนตั้งแต่เด็ก ทั้งนี้เพื่อที่จะให้ได้รับการศึกษาเนื่องจากยังไม่มีโรงเรียนสมัยใหม่ที่มีหลักสูตร ดังนั้นวัดจึงเป็นโรงเรียนของเด็กผู้ชาย อีกทั้งค่านิยมของคนในสังคมที่ว่าคนที่ไม่ได้บวชเรียนจะเป็นผู้ที่ไม่ค่อยมีคนให้ความเชื่อถือสักเท่าไร ความเชื่อเหล่านี้คงเป็นเช่นเดียวกับที่คนล้านนาและชาวน่านโดยทั่วไปที่จะให้ความสำคัญเชื่อถือต่อผู้ที่เป็น “น้อย” คือคนที่เคยบวชเป็นเณรมาก่อนและ “หนาน” ผู้ที่เคยบวชเรียนเป็นพระมาก่อนนั่นเอง

ระบบการเรียนการสอนของเมืองน่านในอดีตนั้น มีฐานและรูปแบบมาจากพุทธศาสนา วัดจึงมีบทบาทอย่างมากต่อการให้การศึกษา เพราะเหตุที่วัดมีบทบาทในการศึกษาแบบดั้งเดิมนี้เองจึงเป็นการปิดกั้นโอกาสทางการศึกษาของผู้หญิง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการเรียนรู้ของผู้หญิงจึงเน้นด้านการบ้านการเรือนมากกว่า และแม้แต่ในกลุ่มผู้หญิงในหมู่เจ้านายชั้นสูง ซึ่งอาจจะมีโอกาส ได้เรียนหนังสือมีบ้างแต่ก็ไม่นิยมให้เรียนสูงมากนัก อย่างไรก็ตามหากจะดูสภาพของผู้หญิงเมืองน่านโดยทั่วไปแล้วนับว่ามีบทบาทที่สำคัญในสังคมไม่น้อย ผู้หญิงได้รับการคุ้มครองทางสังคมและกฎหมายเช่นการถือเรื่อง”ผิดผี” ซึ่งถือเป็นการคิดความเชื่อที่คุ้มครองความบริสุทธิ์ของหญิงสาวหากผู้ชายคนไหนที่กระทำผิดจะต้องเสียค่าไหว่ผีตามที่แต่ละสังคมได้กำหนดไว้

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สภาพแวดล้อมของจังหวัดน่านในอดีตนั้น มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรด้านป่า ดิน น้ำ มีอาหาร จากธรรมชาตินา นา ชนิด ทั้งประเภทผักและประเภทเนื้อสัตว์ป่าทั้งน้อยใหญ่มากพอที่จะเลี้ยงคนในชุมชนได้อย่างเพียงพอ และจากการที่คนเมืองน่านมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและมีแบบแผนการผลิตแบบเลี้ยงตัวเอง และเป็นสังคมที่ผู้คนมีความผูกพันกับ ดิน น้ำ ป่า ด้วยความกตัญญูรู้คุณด้วยความเคารพในสรรพสิ่งที่ได้เกื้อกูลหล่อเลี้ยงชีวิต รวมทั้งด้วยความเมตตาเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ ดำเนินชีวิตอย่างอิสระจากภายนอกมีวิถีชีวิตและการผลิตตลอดจนจารีตประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อที่สืบสานตกทอดมาโดยลำดับของชุมชนแห่งนี้ล้วนอ่อนน้อมถ่อมตนต่อธรรมชาติที่อยู่รอบข้าง

ประสิทธิ์ พงศ์อุดม (2538 , หน้า 41) ได้ทำการศึกษา พบว่าจากคำบรรยายของนักผจญภัยและนักสำรวจที่ได้เข้ามาเมืองน่านเมื่อร้อยกว่าปีก่อน แม้จะไม่ค่อยบอกกล่าวในรายละเอียดของสภาพสิ่งแวดล้อม ความเป็นอยู่ของเมืองต่าง ๆ ในเขตจังหวัดน่าน ที่ตนได้เดินผ่านมาหรือผ่านไปก็ตาม แต่จะมีคำบรรยายธรรมชาติของน่านไว้อย่างสวยงามว่า “ เมืองน่านเป็นเมืองที่สวยงามยิ่ง ไม่เพียงแต่ในเวียงเท่านั้น แต่ตามชนบทรอบ ๆ ด้วย ทุกแห่งหนที่ทอดสายตามไปถึง จะพบแต่ป่าเขา และคอยสูง มีแม่น้ำหลายสายไหล เชี่ยวใสสะอาด มีปลาหลากหลายชนิด และมีต้นไม้เขียวจีเป็นป่าดงดิบ”

ประวัติการตั้งถิ่นฐานและบริบททั่วไปของชุมชน

จากคำบอกเล่าของผู้รู้และคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านที่ได้พยายามลำดับความหลังว่าตำบลน้ำเกี๋ยนนั้นมีประวัติระยะเวลาการตั้งถิ่นฐานก่อนปี พ.ศ. 2400 โดยก่อนหน้านั้นคนที่นี้ได้อพยพมาจากตัวอำเภอเมืองน่านคือ บ้านน้ำล้อม บ้านท่าล้อ บ้านศรีบุญเรือง บ้านพญาพู และบ้านแสงดาว เพื่อต้องการออกทำมาหากิน โดยการทำการเกษตร เพราะที่นี่เป็นบริเวณที่ลุ่มซึ่งเป็นป่าที่ติดกับแม่น้ำมีความอุดมสมบูรณ์ของ ดิน น้ำ ป่า สัตว์ป่าและพืชพรรณธรรมชาติต่าง ๆ และเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำการเกษตร จึงได้พากันอพยพและได้ก่อตั้งรกรากเป็นชุมชนขึ้นมา อีกกลุ่มหนึ่งที่ได้มาปักหลักตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนแห่งนี้คือ กลุ่มข้าทาสบริวารของเจ้าผู้ครองนครน่านคือเจ้านันตวรฤทธิเดชเป็นเจ้าผู้ครองนครในสมัยนั้น โดยกลุ่มเหล่านี้จะเข้ามาเพื่อทำงานให้กับเจ้าผู้ครองนครน่านโดยการเลี้ยงช้าง เลี้ยงม้า และทำการเกษตรการปลูกข้าวและปลูกพืชผักชนิดอื่น ๆ เพื่อการบริโภคเป็นหลัก

ต่อมาเมื่อมีการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มในชุมชนแห่งนี้ก็ได้มีการสร้างวัด โดยมีตำนานเล่าว่า มีหงษ์ตัวหนึ่งได้คาบแผ่นทองคำบินผ่านหน้าหมู่บ้าน ขณะนั้นก็มีกลุ่มชาวบ้านหลายคนได้

วิ่งตามหงษ์ และพอถึงบริเวณทุ่งแห่งหนึ่งในหมู่บ้าน หงษ์ตัวนั้นก็หันหน้ามองคุณที่วิ่งไล่ และหงษ์ก็หายลับตาในที่สุด ดังนั้นคนในชุมชนจึงมีความเชื่อว่าเกิดปาฏิหาริย์ขึ้นแน่นอน จึงได้ร่วมกันสร้างวัดและเรียกวัดนี้ว่า “วัดทุ่งจะแล”

และต่อมาเมื่อทางการก็ประกาศให้มีการเลิกทาส พอมีการเลิกทาสระบบเจ้าขุนมูลนายก็หมดอำนาจไป กลุ่มไพร่หรือข้าทาสบริวารเหล่านั้นก็ได้รับความเป็นอิสระและบางพวกก็กลับไปยังถิ่นฐานบ้านเดิมของตนเอง และก็มีบางกลุ่มก็ได้ปักหลักตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนแห่งนี้อย่างถาวร ซึ่งปัจจุบันกลุ่มคนเหล่านี้เป็นบ้านต้นกอก หมู่ที่ 3 ตำบลน้ำเกียนในปัจจุบัน

ก่อนปี พ.ศ. 2420 ก็ได้มีการสร้างวัดขึ้นมาใหม่ โดยใช้ชื่อว่า “วัดโป่งคำ” เหตุที่เรียกว่าโป่งคำ คำว่า”โป่ง” คือบริเวณที่เป็นแอ่งที่มีน้ำซึมอยู่ตลอดและเป็นดินเค็มที่มีความเป็นกรดสูง และชาวบ้านมีความเชื่อว่าที่โป่งนั้นมีผีกัน (คุ) ที่คุ้มครองโป่งอยู่ และในบริเวณโป่งแห่งนี้ก็มีทองคำอยู่เป็นจำนวนมากและเชื่อว่าผีคุ้มครองอยู่ จึงไม่มีใครกล้าเข้าไปขุดทอง และในช่วงที่มีการสร้างวัดพระธาตุแช่แห้งชาวบ้านที่นี่ก็ทำพิธีขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่และก็ได้ช่วยกันขุดทองเพื่อร่วมสมทบในการสร้างวัดพระธาตุแช่แห้ง โดยนำทองคำที่ขุดได้ใส่เกวียนไปที่วัดพระธาตุแช่แห้งและต่อมาจึงมีการใช้ชื่อของชุมชนแห่งนี้ว่าบ้านน้ำเกวียนและได้เพี้ยนมาเป็นบ้านน้ำเกียนในปัจจุบัน (สัมภาษณ์ นายไกรศักดิ์ กันทะ 17 กันยายน 2541)

ต่อมาในปี 2416 ก็ได้มีการสร้างโรงเรียนขึ้น บริเวณใกล้ ๆ กับวัดโป่งคำโดยมีพระเมืองคำ งานนันทไชย เป็นครูสอนโดยทำการเปิดสอนครั้งแรกมีนักเรียนที่สนใจเข้ามาศึกษาจำนวน 30 คน และหลังจากนั้น ปี พ.ศ. 2466 ก็ได้สร้างอาคารเรียนชั่วคราวขึ้นมาใหม่ โดยย้ายออกจากบริเวณวัดทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้ผู้หญิงได้มีโอกาสเข้าร่วมเรียนด้วย และในปี พ.ศ. 2579 อาคารเรียนดังกล่าวก็ถูกไฟไหม้และได้สร้างความเสียหายเป็นอย่างมากและหลังจากนั้นประมาณ พ.ศ. 2481 ก็ได้สร้างอาคารเรียนขึ้นมาใหม่ ในบริเวณที่โรงเรียนตั้งอยู่ ณ. ปัจจุบันโดยนายฝัน อุ้นเรือน ได้บริจาคที่ดินจำนวน 6 ไร่เศษ โดยสร้างเป็นอาคารเรียนถาวรแบบยกพื้นไม้กระดานและหลังคามุงด้วยกระเบื้องไม้ โดยได้รับงบประมาณจากกระทรวงศึกษาธิการเป็นจำนวนเงิน 300 บาทและสร้างอาคารเรียนเสร็จ ใน ปี พ.ศ. 2483 และปัจจุบัน โรงเรียนบ้านน้ำเกียนก็ได้สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ โดยทำการเปิดสอนระดับอนุบาลจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และต่อมาในปี พ.ศ. 2538 ยกกระดับเป็นโรงเรียนขยายโอกาสและทำการเปิดสอนจนถึงชั้น ม.1-ม.3 โดยมีอาจารย์ประกิต อะทะวันเป็นอาจารย์ใหญ่คนปัจจุบัน

การปกครอง

ก่อนหน้านั้นประมาณปี พ.ศ. 2522 ตำบลน้ำเกียนอยู่ในเขตการปกครองของตำบลน้ำเกียน โดยมีทั้งหมด 12 หมู่บ้านดังนี้ บ้านน้ำเกียนเหนือ บ้านน้ำเกียนกลาง บ้านน้ำเกียนใต้ บ้านนาเหลื่อม่วงขวา บ้านน้ำเกียนใต้ บ้านน้ำเกียนเหนือ บ้านนาล้อม บ้านไร่สามัคคี บ้านต้นกอก บ้านใหม่พัฒนา บ้านใหม่น้ำเกียน และบ้านใหม่สันติสุข และต่อมาในวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2533 ทางกรมได้อนุมัติให้สถาปตำบลน้ำเกียนแยกการปกครองตามกระทรวงมหาดไทย โดยได้แยกเป็นตำบลใหม่และใช้ชื่อว่าตำบลน้ำเกียน จึงได้การแบ่งหมู่บ้านใหม่ ดังนี้

บ้านน้ำเกียนใต้	จากเดิมเป็น หมู่ที่ 3 เปลี่ยนมาเป็น หมู่ที่ 1
บ้านน้ำเกียนเหนือ	จากเดิมเป็น หมู่ที่ 6 เปลี่ยนมาเป็น หมู่ที่ 2
บ้านต้นกอก	จากเดิมเป็น หมู่ที่ 9 เปลี่ยนมาเป็น หมู่ที่ 3
บ้านใหม่พัฒนา	จากเดิมเป็น หมู่ที่ 10 เปลี่ยนมาเป็น หมู่ที่ 4
บ้านใหม่สันติสุข	จากเดิมเป็น หมู่ที่ 12 เปลี่ยนมาเป็น หมู่ที่ 5

ภายหลังจากที่ได้แยกตำบลออกจากตำบลน้ำเกียนก็ได้มีการกำหนดให้มีการเลือกตั้งกำนันของตำบลน้ำเกียนในวันที่ 13 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2533 มีผู้สมัครรับการเลือกตั้งทั้งหมด 2 คน ผลปรากฏออกมาว่านายพรมมา ดีปานา ได้รับการคัดเลือกจากประชาชนในตำบลให้ดำรงตำแหน่งเป็นกำนันตำบลน้ำเกียนเป็นคนแรก และนายพรมมา ดีปานา ได้ดำรงตำแหน่งกำนันได้ 11 เดือนเศษก็เกษียณอายุ ในปี 2534 จึงมีการกำหนดให้มีการเลือกตั้งกำนันตำบลน้ำเกียน เป็นครั้งที่ 2 ผลปรากฏว่านายสวัสดิ์ วงเวียน ได้รับการคัดเลือกและแต่งตั้งเป็นกำนันตำบลน้ำเกียน เป็นคนที่ 2 นายสวัสดิ์ วงเวียนก็ได้ดำรงตำแหน่งกำนันได้ 6 ปี ก็ได้ลาออก และทางกรมก็กำหนดให้มีการเลือกตั้งกำนันตำบลน้ำเกียน เป็นครั้งที่ 3 พ.ศ. 2540 ผลปรากฏว่านายคำมูล ดีพรมกุล ได้รับการคัดเลือกจากประชาชนให้ดำรงตำแหน่งเป็นกำนันตำบลน้ำเกียนจนกระทั่งปัจจุบัน

สภาพทั่วไปของบ้านใหม่สันติสุข

บ้านใหม่สันติสุข หมู่ที่ 5 อยู่ในเขตการปกครองของตำบลน้ำเกี๋ยนกิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน คนในชุมชนนี้เป็นชาวไทยยวนหรือคนพื้นเมือง ที่มีประวัติการตั้งถิ่นฐานมาเกือบ 200 ปี ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนเล็ก ๆ มี 104 หลังคาเรือน มีประชากร 396 คน แบ่งเป็นผู้ชาย 199 คน ผู้หญิง 197 คน โดยมีลักษณะอาณาบริเวณทิศเหนือติดกับบ้านต้นกอกหมู่ที่ 3 ทิศใต้ติดต่อกับหมู่ที่ 1 บ้านน้ำเกี๋ยนใต้ ทิศตะวันออกติดกับบ้านไร่สามัคคี ตำบลน้ำแก่น และทิศตะวันตกติดกับบ้านน้ำเกี๋ยนเหนือ หมู่ที่ 2 แต่ทั้งตำบลมีความสัมพันธ์และไปมาหาสู่กันเพราะถือเป็นชุมชนเดียวกัน แต่เมื่อมีประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงมีการแยกหมู่บ้าน

บ้านใหม่สันติสุข กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ห่างจากตัวอำเภอเมือง เป็นระยะทาง 8 กิโลเมตร ซึ่งไม่ไกลจากตัวอำเภอเมืองเท่าใดนัก

ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจของหมู่บ้านในปัจจุบัน

จากสภาพภูมิอากาศของชุมชนแห่งนี้คนเมืองมักเปรียบว่า “เงินอยู่ใต้น้ำ ค่าอยู่ใต้ดิน” ดังนั้นชาวบ้านที่นี้จึงมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักแบบพออยู่พอกินที่สืบทอดกันมาจากรุ่นก่อน ๆ มีวิธีการผลิตแบบพึ่งตนเอง โดยไม่ได้พึ่งปัจจัยการผลิตจากภายนอกหมู่บ้านมากนัก และคนในหมู่บ้านจะพึ่งพาอาศัยกันตลอด เช่น ในฤดูกาลทำนา ก็จะอาศัยน้ำจากขุนน้ำเกียนและขุนน้ำแก่น ชาวบ้านจะร่วมมือกัน ซ่อมแซมเหมืองฝาย โดยการขุดลอกลำเหมือง และนอกจากนี้ ชาวบ้านมีการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน หรือที่เรียกว่าการเอามื้อ ตั้งแต่การดายหญ้า การเพาะกล้า การเก็บเกี่ยว การนวดข้าว เป็นต้นและเนื่องด้วยสภาพทางเศรษฐกิจ และสังคม ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ชาวบ้าน ได้รับรู้ ข่าวสารมากขึ้น การคมนาคม ไปมาหาสู่กันสะดวกและรวดเร็ว จึงทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสแห่งการพัฒนา ส่งผลให้วิถีการผลิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย คือ จากการผลิตเพื่อยังชีพกลับกลายเป็นการผลิตเพื่อขาย ชาวบ้านเริ่มปลูกพืชเศรษฐกิจหลังฤดูเก็บเกี่ยว เช่น ข้าวโพด ถั่วเขียว ถั่วลิสง ถั่วเหลือง มะม่วง มะขาม มะนาว ลิ้นจี่ ส้มโอ ลำไย และปลูกพืชผักเช่น พริก มะเขือ ผักกาด แดง กระหล่ำ และอื่น ๆ อีกมากมาย ชาวบ้านที่นี้จะปลูกพืชพวกนี้สลับกันไปตามความต้องการของตลาด และนอกจากนั้นชาวบ้านในหมู่บ้านนี้จะมีรายได้จากการเก็บของป่าขาย เช่น เห็ด หน่อไม้ ไข่มดแดง ต่อ (ตัวต่อ) มิน ซึ่งสามารถสร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำ

บ้านใหม่สันติสุขไม่มีตลาดขนาดใหญ่ แต่จะมีการนำสินค้าอุปโภคบริโภคมาขายในหมู่บ้าน โดยเปิดเป็นสหกรณ์ร้านค้าของหมู่บ้าน และมีร้านค้าส่วนบุคคลจำนวน 2 แห่ง สินค้าที่ขายเป็นสินค้าที่จำเป็นในการทำการเกษตร เช่น มีด พร้า เคียว จอบ เสียม ถุง ส่วนสินค้าอุปโภค เช่น น้ำมันพืช น้ำปลา ปลา ร้า กะปิ เกลือ น้ำตาล ผงซักฟอก ตะขุ ขนมหต่าง ๆ ส่วนในตอนเช้าจะมีตลาดสดประจำตำบลโดยจะมีสินค้าประเภทเนื้อ ผัก และอาหารสำเร็จรูปขาย

ในปัจจุบันจะเห็นว่าเงินตราและการค้าได้เข้ามา มีบทบาทในชีวิตประจำวันของชาวบ้านที่นี้มาก และมีความสัมพันธ์กับระบบตลาดภายนอก หมู่บ้านวิถีชีวิตได้เปลี่ยนไปจากเดิมที่เน้นการเพาะปลูกเพื่อเลี้ยงครอบครัวเปลี่ยนมาเป็นระบบเกษตรเพื่อการค้าเป็นส่วนใหญ่

ด้านสาธารณสุข

ในอดีตการดูแลสุขภาพ และสาธารณสุข ของชุมชนนั้นจะพึ่งพาหาสมุนไพร และอาศัยหมอพื้นบ้าน หรือการดูแลสุขภาพภายในครอบครัว ทั้งนี้โดยอาศัยองค์ความรู้ หรือประสบการณ์ ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ที่ได้สืบทอดกันมา และนอกจากนั้นแล้วยังมีการบำบัด

รักษา ด้วยเวทย์มนต์ คาถา โดยการค้ำน้ำมนต์ แต่ปัจจุบัน การดูแลสุขภาพ ของชุมชนนั้น ส่วนใหญ่นิยมใช้วิธีการรักษา ตามหลักการแพทย์แผนปัจจุบันควบคู่ไปกับการรักษาแบบพื้นบ้าน ขณะเดียวกันเฉพาะหมู่บ้านใหม่สันติสุข หมู่ 5 มีหมอพื้นบ้านถึง 6 คน ที่สามารถรักษาและ บำบัดโรคได้ อย่างไรก็ตามในชุมชนที่มีสถานีนามัยประจำตำบล จึงทำให้คนในชุมชนสะดวก ในการขอคำปรึกษาและรับบริการ นอกจากนี้จะมีสถานีนามัยอยู่ภายในชุมชนแล้วยังมี โรงพยาบาลประจำจังหวัด หากคนในชุมชนได้รับการเจ็บไข้ ก็จะใช้บริการของรัฐทั้งสองแห่ง

โครงสร้างทางสังคมของชุมชน

ระบบความสัมพันธ์ในชุมชนบ้านใหม่สันติสุข โดยทั่วไปแล้วถึงแม้จะมี 2 ลักษณะ ความเชื่อ แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข และจะมีความสัมพันธ์อย่างเครือญาติ ภายในชุมชนจะมีตระกูลใหญ่ ๆ ที่เป็นตระกูลดั้งเดิมของชุมชนเช่น ตระกูลที่มีนามสกุลขึ้นต้นโดยคำว่า “ดี” เช่น ดีพรมหา ดีพรมกุล ดีอินคำ ดีปินตา ดีคำยคำ ดีอูด ดีสุยา ดีคำวงศ์ ดีวงศ์ และดีปาละ และอีกตระกูลหนึ่งคือตระกูลที่มีนามสกุลขึ้นต้นด้วยคำว่า “เกียน” เช่น เกียนเรือน เกียนสืบ เกียนคำ เป็นต้น ซึ่งตระกูลหลักเหล่านี้จะแต่งงานกันระหว่างตระกูลต่อตระกูลและต่างตระกูลอื่น ซึ่งทำให้คนในชุมชนเป็นเครือญาติกัน (สัมภาษณ์ นายสถิตย์ สุทธิ 4 สิงหาคม 2541)

ลักษณะครอบครัวของคนในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะครอบครัวเดี่ยวและเมื่อมีการแต่งงานเกิดขึ้นระหว่าง หนุ่มสาว ฝ่ายชายจะต้องย้ายไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง ซึ่งไม่นิยมเอาฝ่ายหญิงไปอยู่บ้านฝ่ายชาย หากแต่งงานครอบครัวและมีลูกหลายคน อาจแยกครอบครัวไปตั้งบ้านเรือนใหม่ได้ อย่างไรก็ตามบ้านใหญ่ (บ้านเก่าเดิม) อาจมีพ่อแม่โดยทั่วไปแล้วจะยกบ้านให้ ลูกผู้หญิงคนสุดท้าย (ลูกหล้าครัวหอม) ซึ่งจะเป็นคนคอยปรนนิบัติดูแลพ่อแม่และบ้านเรือนด้วย

ลักษณะทางสังคม/วิถีชีวิตและกลุ่มทางสังคม

ชุมชนแห่งนี้มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ต้องพึ่งพา ทรัพยากร ดิน น้ำ และป่า ซึ่งถือเป็นรากฐานในการดำรงชีวิต รวมทั้งวิถีการผลิตตลอดจนจารีตประเพณีและวัฒนธรรม ความเชื่อที่สืบสานตกทอดมาโดยลำดับของชุมชนนี้ล้วนมีความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเป็นระบบเครือญาติแบบพี่แบบน้อง มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันสูงและเป็นความสัมพันธ์ข้ามหมู่บ้านด้วย และแต่ละรุ่นอายุก็จะมีกิจกรรมการพัฒนาในสังคมและชุมชนของตนเอง เช่น

กลุ่มเลี้ยง (เป็นกลุ่มคนที่มีอายุรุ่นเดียวกันและเกิดในปีเดียวกัน) และกลุ่มเลี้ยงเหล่านี้ก็จะจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาชุมชนที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่นกระตุ้นให้

เด็กและเยาวชนเกิดการพัฒนากิจกรรมให้สร้างสรรค์ต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนที่เรียนดีแต่ยากจนในหมู่บ้านเป็นต้น

นอกจากนี้หากมีเพื่อนคนใดคนหนึ่งเจ็บป่วยนอนโรงพยาบาล กลุ่มเหล่านี้จะคอยดูแลช่วยเหลือซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของแรงงานเข้าไปช่วยทำงาน หรือเงินและเมื่อการตายเกิดขึ้นกลุ่มเสี้ยวก็จะช่วยงานทุกอย่างอย่างเสียสละและพร้อมเพรียงกันจนกว่ากิจกรรมทุกอย่างจะสำเร็จ

กลุ่มแม่บ้าน เป็นกลุ่มที่ปฏิบัติสืบทอดเชิงวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนมาช้านาน โดยมีบทบาทเป็นผู้บริการในชุมชน เช่น การถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์จัดเตรียมข้าวตอกดอกไม้ตกแต่งอาคารสถานที่ให้มีความสวยงามเมื่อมีกิจกรรมในชุมชน การจัดทำอาหารกลางวันสำหรับเด็กนักเรียนเป็นผู้บริการด้านสุขภาพอนามัยเข้าร่วม โครงการวางแผนครอบครัว รวมกลุ่มจัดอาหารเสริมเลี้ยงเด็กเพื่อแก้ไขปัญหาทุพโภชนาการ ในทุกหมู่บ้านกลุ่มแม่บ้านในชุมชนแห่งนี้จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมในชุมชน โดยการทำหน้าที่หลักคือ การต้อนรับแขก การทำอาหาร การตกแต่งสถานที่ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน

กลุ่มผู้สูงอายุ โดยปกติแล้วกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนมักจะมีการรวมกลุ่มพบปะพูดคุยกันเป็นประจำที่วัด ไปงำซึ่งเป็นวัดของคนชุมชนตำบลน้ำเกียน โดยเฉพาะในวันสำคัญทางศาสนา คือ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา และวันพระ ทำให้กลุ่มผู้สูงอายุมีโอกาสได้พบปะ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเป็นประจำ อย่างไรก็ตามจากการพบปะของกลุ่มผู้สูงอายุโดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางดั่งนั้นกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดที่จัดขึ้นในแต่ละครั้ง กลุ่มผู้สูงอายุจึงถูกจัดให้ร่วมรับผิดชอบเป็นคณะกรรมการงานต่าง ๆ เช่น งานบุญ งานพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาที่เกี่ยวข้องกับวัด เช่น งานบวช งานแต่งงาน ผ้าป่า งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ และผู้สูงอายุถือเป็นที่พักพิงทางความคิดของคนในชุมชน ด้วยความเคารพนับถือ และที่สำคัญกลุ่มผู้สูงอายุได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มในชุมชนโดยมีกิจกรรมต่าง ๆ เป็นตัวเชื่อม และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน โดยการรวบรวมเงินที่เรียกว่า “เงินขวัญถุง” เพื่อใช้เป็นกองทุนเพื่อการศึกษาให้กับเด็กนักเรียนที่มีความตั้งใจเรียน มีความประพฤติดี ช่วยเหลือกิจกรรมในหมู่บ้าน โดยจะมอบเงินให้ในวันสงกรานต์และกลุ่มเยาวชนก็จะจัดพิธีรดน้ำคำหัวให้แก่ผู้สูงอายุเพื่อเป็นการสำนึกถึงบุญคุณต่อท่าน และนอกจากนี้กลุ่มผู้สูงอายุยังได้มีการประสานงานกับภาคเอกชนในการจัดกิจกรรมพัฒนาชุมชนเป็นประจำทุกปีจึงทำให้กลุ่มผู้สูงอายุได้รับการยอมรับจากคนภายในชุมชน

กลุ่มเยาวชน คนหนุ่มสาวเป็นกลุ่มที่เกิดจากตามความเชื่อดั้งเดิมหรือตามภูมิปัญญาท้องถิ่นเพราะกลุ่มคนเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นกำลังสำคัญของชุมชน ซึ่งจะเติบโตและสามารถพัฒนา

หมู่บ้านของตนเองกลุ่มเยาวชนเหล่านี้ได้รวมกลุ่มกันฝึกหัดกิจกรรมที่รักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้าน เช่น การฟ้อนรำ ฟ้อนดาบ ฟ้อนเจิง และเล่นสะล้อซอซึง ตีกลองสะบัดชัยและ จัดกิจกรรมในงานต่าง ๆ และปัจจุบันได้มีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็ง โดยกลุ่มนักเรียน นักศึกษาที่มีโอกาสได้เข้าศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น ในช่วงปิดเทอมก็จะกลับบ้านและมาช่วยทิววิชา ให้กับรุ่นน้องที่จะทำการสอบในรุ่นต่อไปที่จะสอบเข้าในระดับมหาวิทยาลัยเพื่อเตรียมตัวเข้ารับการ ศึกษาต่อ ซึ่งนับได้ว่าเป็นการส่งเสริมเยาวชนรุ่นน้องให้สามารถเข้ารับการศึกษาคือในระดับ ที่สูงขึ้น ถือเป็นการสร้างสายใยแห่งความรักความสามัคคีในหมู่คณะ

กลุ่มออมทรัพย์หรือกลุ่มัจจะในหมู่บ้าน เป็นการรวมตัวของกลุ่มแม่บ้านที่มีความ สนใจเพื่อการออมทรัพย์โดยกลุ่มนี้จะมีสัจจะต่อกันว่าทุก ๆ สิ้นเดือนจะมีการนำเงินมาออมร่วม กันซึ่งจะมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับกำลังความสามารถของแต่ละคนโดยเงินออมต่ำสุด 10 บาท ขึ้นไปการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์จะเน้นการออมทรัพย์เพื่อเป็นการสร้างวินัยการ ประหยัดและการออมทรัพย์ให้กับสมาชิกปัจจุบันกลุ่มนี้ได้มีการขยายกลุ่มออกไป และมีการ รวมตัวกันอย่างเป็นปึกแผ่นมากขึ้น

กลุ่มฌาปนกิจศพ เป็นกลุ่มที่สืบทอดกันมาช้านานและถือเป็นกิจกรรมที่ช่วยเหลือ เอื้ออาทรต่อกันเนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนย่อมประสบกับภาวะของการเกิดแก่เจ็บตาย เหมือนกันทุกคนเมื่อมีการตายเกิดขึ้นในชุมชนญาติพี่น้องจะจัดงานศพให้กับผู้ตายซึ่งถือเป็นงาน สุดท้ายของผู้ตายที่ทางเจ้าภาพจะต้องจัดให้ดีและสมเกียรติ จึงทำให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากดังนั้น คนในชุมชนจึงมีกฎกติกาการอยู่ร่วมกันคือจะมีการ สะสมเงินไว้เมื่อมีการตาย และเพื่อเป็นการ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการจัดงานคนในชุมชนจะนำข้าวสารครอบครัวละ 1 ทะนาน ไม้พิน ครอบครัวละ 1 เล่ม และนำเงินครอบครัวละ 20 บาท เพื่อสมทบในการจัดงาน โดยจะมีเจ้าหน้าที่ ที่รับผิดชอบทำหน้าที่เกี่ยวกับการรวบรวมเงินสมาชิกและนำส่งให้กับเจ้าภาพต่อไป

กลุ่มครูและเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่ชาวบ้านให้ความเคารพ และเชื่อถืออยู่มาก เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในหมู่ครู และเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยด้วยกัน มีการเรียนรู้ ร่วมไปกับชาวบ้านและเข้าไปมีบทบาทในการช่วยเหลือชุมชน ทำให้เกิดความรู้สึที่ดีต่อกัน และ หน่วยงานอื่น ๆ เช่น วัด บ้าน โรงเรียน สถานีอนามัย ได้ให้ความตื่นตัวและเกิดความร่วมมือใน กิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนมากขึ้น นำมาสู่การแก้ไขปัญหาดัง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเกิดผล โดยยึดแนวทางกระบวนการมีส่วนร่วมจากหลายฝ่ายในชุมชน เช่น บ้าน วัด โรงเรียน และสถานี อนามัย (บวรส.) ซึ่งมีองค์ประกอบของสมาชิกและกลุ่มต่าง ๆ เช่น

บ. บ้าน ประกอบด้วย คณะกรรมการสภาตำบล ผู้นำชุมชนต่าง ๆ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่ม ผู้สูงอายุ กลุ่มเดี่ยว กลุ่มเยาวชน และประชาชนทั่วไป เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมในชุมชน

ว. วัด มีพระสงฆ์จากวัด และผู้นำทางคริสตศาสนาได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชน

ร. โรงเรียน ประกอบด้วยกลุ่มครู อาจารย์ในโรงเรียนในชุมชนน้ำเกี๋ยน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารโรงเรียนที่มีนโยบายสนับสนุนให้มีการพัฒนาการเรียนการสอนและการบริหารโรงเรียนนั้นครูได้เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและพัฒนาโรงเรียน

ส. สถานีนอมนัย โดยเฉพาะคุณหมอสฤณี สุทธิศรี ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าสถานีอนามัยตำบลน้ำเกี๋ยน เป็นบุคคลที่มีความสำคัญและมีบทบาทสูงในการวางแผนการดำเนินการแก้ไขปัญหาสุขภาพเสพติดแบบครบวงจร โดยได้มีการประสานงานกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

จะเห็นได้ว่ากลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ จะมีการเรียนรู้ร่วมกัน จากเดิมที่เคยต่างคนต่างอยู่และดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพที่เป็นไปตามแรงกระทบที่มาจากภายนอกชุมชน และก็เข้าสู่กระแสอย่างนั้นอย่างไม่รู้ตัว ปัจจุบันมีความสนใจที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนของตนเอง เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ที่จะจัดการกับกลุ่มของตนเองในชุมชน ทั้งนี้เพื่อจะนำไปสู่การพึ่งตนเองและเกิดความยั่งยืนจนถึงรุ่นลูกหลานต่อไป

การนับถือศาสนา

ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนแห่งนี้ร้อยละ 98 นับถือศาสนาพุทธ ตามความเชื่อดั้งเดิมทางศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะในเรื่องผี นับได้ว่ามีความผูกพันในการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านค่อนข้างมาก ในมโนคติของชาวบ้านมีความเชื่อว่าทุกหนทุกแห่งไม่ว่าจะเป็นเมือง หมู่บ้าน ทุ่งนา แม่น้ำ เหมืองฝาย ป่าเขา บ้านเรือน จะมีผีประจำ จึงมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อการแสดงออกทางความเชื่อดังกล่าวล้วนมีคำอธิบายและมีความหมาย สำหรับคนในชุมชน คือให้ความมั่นใจในการดำเนินชีวิต มีการนับถือผีบรรพบุรุษ คนในหมู่บ้านมักจะทำหิ้งบูชาและยังมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติอย่างเห็นได้ชัดเจนคือ มีการนับถือ ผีนา ผีไร่ ผีป่า ดังนั้นก่อนที่ชาวบ้านจะเตรียมพื้นที่เพื่อการทำการเกษตร เช่น ทำไร่ ทำนา ทำสวน ก็จะทำพิธีแยกไหว้ผีประจำสถานที่เพื่อขอให้ได้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์

ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี ของชาวบ้าน จะมีความเกี่ยวเนื่องมาจากความเชื่อทางศาสนา เช่น ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเรื่องบุญกรรม และความเชื่อพื้นบ้านต่าง ๆ ก็มีรากฐานมาจากการนับถือผี ผสมผสานกับศาสนาพราหมณ์ เช่น

- ความเชื่อเรื่องประจำเดือนของผู้หญิงเป็นสิ่งที่สกปรก.

ความเชื่อนี้ มาจากศาสนาพราหมณ์ ในการปฏิบัติตามคัมภีร์พระเวท โดยเฉพาะ อาถรรพ์เวทย์ซึ่งมีการใช้เวทย์มนต์คาถาอาคมในทางที่ไม่ดี เป็นภัยต่อผู้อื่น และประจำเดือนของผู้หญิงนั้นถือว่าล้างอาคมได้ และหากของที่ทำการปลุกเสกถูกสัมผัสโดยตรงจากผู้หญิงที่มีประจำเดือนจะสามารถทำลายล้างอาคม ได้ทันที ดังนั้นจึงมีข้อห้ามสำหรับในชุมชน ความเชื่อถือเหล่านี้ก็ยังมีผลต่อการถ่ายทอดกันอยู่ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องของต่ำสูง

- ความเชื่อที่เป็นทวิลักษณ์

เป็นความเชื่อที่เป็นคู่ เช่น ความเชื่อของต่ำของสูง ของสูง หมายถึง ผู้ชาย ของต่ำ หมายถึง ผู้หญิง และนอกจากนี้สิ่งของเครื่องใช้ของผู้หญิงจะถือเป็นของต่ำ ดังนั้น จึงมีข้อห้ามในครอบครัว เช่น ห้ามซักผ้าของผู้หญิงร่วมกับผู้ชาย โดยเฉพาะผ้าถุง เพราะเป็นของต่ำและสกปรก ห้ามผู้ชายแตะต้องผ้าถุงผู้หญิง ให้ตากผ้าถุงไว้ที่ต่ำที่สุดและลับตาคน รวมทั้งไม่ให้ผู้หญิงอยู่ในอริยาบถที่สูงกว่าผู้ชาย ไม่ยืนค้ำหัว และไม่นอนสูงกว่าผู้ชาย เป็นต้น

- ความเชื่อที่แสดงถึงสถานภาพของหญิงมีครรภ์

หญิงมีครรภ์ในหมู่บ้านจะถูกเรียกว่า แม่มีครรภ์ มีข้อห้ามหลายอย่าง หากใครฝ่าฝืนก็จะทำให้เกิดขี้ด หรือ เป็นสิ่งที่ไม่เป็นมงคล เช่น ห้ามเดินผ่านกลางถนน เพราะหากนายพรานที่จะเดินทางไปแล้วสัตว์หากเจอแม่มีครรภ์ วันนั้นการล่าสัตว์จะไม่ได้สัตว์ จะแก่นมากคือจะไม่ได้อะไรเลย หรือห้ามแม่มีครรภ์นั่งขวางบันได ห้ามแม่มีครรภ์ลงเรือ ห้ามแม่มีครรภ์ไปงานศพ คือเจตนาเหล่านี้ เป็นการหวังดี กับคนท้อง จึงมีข้อห้ามเพื่อที่จะปกป้อง ไม่ให้เกิดอันตรายแก่คนท้องได้

ประเพณี / พิธีกรรมที่สำคัญ

ประเพณีในหมู่บ้านนี้จะมีทั้งประเพณีทางพุทธศาสนา และคริสต์ศาสนาประเพณีทางพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา และวันออกพรรษา ส่วนประเพณีทางคริสต์ศาสนา เช่น วันคริสมาส เทศกาลเข้าสู่ธรรม และวันอีสเตอร์ เป็นต้น ส่วนประเพณีท้องถิ่น เช่น

- พิธีสืบชะตา แยกเป็นบุคคล บ้าน

- พิธีสู่ขวัญ เป็นพิธีที่สะท้อนให้เห็นถึงความกตัญญูกตเวทิต่อบิดา ต่อผู้มีพระคุณ

สู่ขวัญผู้เจ็บป่วย หรือหายจากการเจ็บป่วยใหม่ ๆ

- ประเพณีสงกรานต์ปีใหม่เมือง จะจัดในเดือน เจ็ด (เดือนเมษายน) จะมีกิจกรรม

คือ การจัดงานเลี้ยงพบปะญาติพี่น้อง ทำความสะอาดบ้าน ในวันล่อง การรดน้ำพระ ขนทรายเข้าวัด รดน้ำคำหัวผู้สูงอายุ และพ่อแม่ญาติพี่น้อง จุดบั้งไฟ

พิธีกรรมที่สำคัญ

พิธีกรรมที่สำคัญของชุมชนนี้ สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ แนวความเชื่อทางพุทธศาสนา และแนวความเชื่อทางคริสต์ศาสนา โดยพิธีกรรมของชุมชน ที่มีแนวความเชื่อทางพุทธศาสนา กัน มีรากฐานมาจากความเชื่อเรื่องผี เช่น

1. พิธีเลี้ยงผีไร่ หรือผีเจ้าที่ทำก่อนที่ชาวบ้านจะเข้าไปถางป่า เพื่อทำการเกษตรก็จะต้องมีการทำพิธีเลี้ยงผี เจ้าที่ เจ้าทาง เพื่อเป็นการขออนุญาต และขอให้การทำการเกษตรเกิดดอกออกผล และได้ผลผลิตที่เพียงพอ ในการทำพิธีจะใช้กาบกล้วย (สะตวง) บรรจุข้าวปลาอาหาร พร้อมรูปเทียน และเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จแล้วก็จะมีการทำพิธีเลี้ยงผีอีกครั้ง เพื่อเป็นการขอบคุณมีเครื่องเช่น เช่น เหล้า 1 ไห ไก่ต้ม 1 คู่

2. พิธีเลี้ยงผีปู่ย่า คนชุมชนมีความเชื่อและให้ความเคารพนับถือมาตลอด โดยมีความเชื่อว่าผีปู่ย่า “ ผีบรรพบุรุษ “ เป็นผู้ดูแลรักษาบ้านเรือนและจะคอยปกป้อง ดูแลลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุขหากคนในครอบครัว คนใด คนหนึ่ง ทำผิดตามข้อห้าม หรือมีกิจกรรมภายในครอบครัว เช่น การแต่งงาน เด็กเกิดใหม่ หรือ มีสมาชิกเพิ่มในครอบครัว จะต้องบอกผีปู่ย้ารู้อย่างสม่ำเสมอ

3. พิธีสู่ขวัญ การสู่ขวัญส่วนใหญ่ จะทำในกรณีที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งในครอบครัวเจ็บป่วย หรือ หลังจากหายจากการเจ็บป่วยซึ่งชาวบ้านเชื่อว่า คนป่วย ขวัญมักจะตกหายไปหรือขวัญหนีไปไกล ดังนั้นจึงมีพิธีสู่ขวัญเพื่อเรียกขวัญ กลับคืนมาหาเจ้าของ โดยในพิธีดังกล่าว จะมีผู้อาวุโส ซึ่งจัดเตรียม “ สะตวง “ ซึ่งเหมือนประเพณีส่งผี และจะนำไปเรียกขวัญตามที่ขวัญตกไป เช่น ข้างถนนริมน้ำ ชายป่าหรือตามเรือนสวนไร่นา เป็นต้น และจะนำข้าวมาผูกข้อมือให้กับผู้ป่วยหรือหายป่วยนั้น

4. การเลี้ยงผีเรือน เพื่อเป็นการรำลึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไป และเป็นการวิงวอนขอมาที่คนในตระกูลอาจทำผิดผี การเลี้ยงผีเรือนมักจะทำในหมู่ตระกูลทางสายแม่ ซึ่งพิธีกรรมนี้จะทำที่บ้านผู้อาวุโสที่สุด และเป็นผู้หญิงที่เป็นกลุ่มเครือญาติเดียวกัน ในพิธีกรรมนี้ มีเครื่องเช่นสังเวช เช่น หัวหมู ข้าว ไก่ต้ม เหล้า อาหารคาวหวาน ดอกไม้ รูปเทียน เป็นต้นและ นอกจากประเพณีและพิธีกรรมที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว และขณะเดียวกันภายในชุมชนยังมีประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญของ ชาวคริสต์ที่คนในชุมชนที่นับถือศาสนาพุทธ ได้เข้าร่วมในพิธี เช่น

1. พิธีการนมัสการพระเจ้า ซึ่งมีความเชื่อว่า พระเจ้าเป็นพระเจ้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเหนือฟ้าจักรวาล และเป็นพระผู้สร้างสรรพสิ่ง และสรรพสัตว์ ที่อยู่บนโลกนี้ พระเจ้าเป็นพระที่ทรงรักและห่วงแหนมนุษย์ พระเจ้าทรงรักมนุษย์ทุก ๆ คน ๆ ถึงแม้จะเป็นคนบาป และหากมีการ

ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมใหม่ ดังนั้นชาวคริสต์จึงมีการนมัสการพระเจ้าทุก ๆ วันอาทิตย์ เพื่อเป็นการสรรเสริญและขอบคุณพระเจ้าที่ พระองค์ทรงคุ้มครองดูแลในการดำรงชีวิต ของผู้ที่เชื่อและติดตามพระองค์ในการดำรงชีวิตของผู้ที่เชื่อและติดตามพระองค์

2. พิธีศีลล้างบาป เมื่อมีสมาชิกใหม่ในครอบครัว (ทารก) ต้องนำไปมอบถวายแด่พระเจ้า และพ่อแม่ญาติพี่น้องจะทำสัญญากับผู้ทำพิธี ซึ่งจะเป็นผู้นำทางศาสนา เช่น ศาสนาจารย์ ศิษยาภิบาล หรือผู้ปกครองในโบสถ์ (คริสตจักร) ว่าจะคอยอบรมและดูแลเด็กคนนี้ให้เป็นเด็กดี และทำตัวให้ประโยชน์ต่อ ชุมชน สังคม และรับใช้ในพันธกิจของพระเจ้าต่อไป

3. พิธีศีลมหาสนิท เป็นพิธีที่คนที่เชื่อ ในองค์พระผู้เป็นเจ้ามีความเชื่อว่า เมื่อทำผิดไปแล้วและรู้ว่าตัวเองผิดและสำนึก เมื่อเข้าพิธีนี้แล้วสามารถล้างบาปได้โดยจะทานขนมปังและน้ำองุ่น (ขนมปังซึ่งเปรียบเสมือนเป็นพระวรกายของพระคริสต์ น้ำองุ่น เปรียบเป็นโลหิตของพระเยซู) ที่หั่นลงเพื่อใ้คนผิดบาป และคนที่ทานทั้งสองอย่างจะต้องทานด้วยความสำนึก และกลับใจใหม่ เลิกพฤติกรรมเก่า ๆ และกลับทำสิ่งที่ดี ๆ เพื่อที่จะเป็นการถวายพระเกียรติแก่องค์พระผู้เป็นเจ้า

4. พิธีส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ เป็นระยะเวลาที่ต้องสำรวจตัวเองเพื่อละทิ้งความผิดบาปต่าง ๆ และขอให้พระเจ้าทรงสร้างสรรค์ชีวิตขึ้นใหม่ เพื่อจะได้ถวายเกียรติยศแด่พระเจ้าอย่างแท้จริงในปีใหม่ที่จะมาถึงนั้น นอกจากนั้นยังมีความเชื่อว่าเป็นระยะเวลาที่เราขอให้พระเจ้าโปรดประทานสันติภาพและอวยพรแก่มนุษยชาติ

5. พิธีถวายขอบพระคุณ (ผลหัวปีหรือสิ่งอื่น) เป็นการระลึกถึงพระคุณของพระเจ้าผู้เลี้ยงดูและประทานความอุดมสมบูรณ์

6. พิธีขอพรก่อนการทำการเกษตร คริสตชนมีความเชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้าง และผู้ประทานความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นจึงเป็นโอกาสเหมาะที่จะจัดขึ้นก่อน การทำการเกษตร โดยผู้ทำการเกษตร จะอธิฐาน ของพรจากพระเจ้าหรือให้การทำการเกษตรได้ผลดี และมีกำลังใจในการทำงานต่อไป

7. วันคริสมาส เป็นการเฉลิมฉลองที่พระเยซูคริสต์ พระบุตรของพระเจ้าทรงประสูติ ในพิธีกรรมดังกล่าวมาข้างต้นนั้น ทางคริสตจักรจะจัดขึ้นทุก ๆ ปี โดยจะเชิญชาวบ้านในหมู่บ้าน เข้าร่วมพิธีและได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายเป็นอย่างดี

ตอนที่ 2 ความสำคัญของพืชพื้นบ้าน

แม่อุ้ยสม ตี๋อินคำ ได้กล่าวว่า ในอดีตนั้นคนในชุมชนแห่งนี้ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ในการพึ่งพา ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต จากป่า เช่น อาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัย ส่วนอาหารจากธรรมชาตินั้นมีหลายชนิด ทั้งประเภทพืชผักและประเภทสัตว์ โดยเฉพาะอาหารประเภทพืชผักพบว่า ฝ่ายหญิง จะเป็นฝ่ายหาอาหารประเภทผัก พืชผักเหล่านี้ จะเป็นอาหารหลักที่กินกัน ซึ่งมีอยู่เกือบทุกแห่ง ในชุมชน ในฤดูกาลที่กินในป่าชุ่มด้วยน้ำฝน เห็ดสารพัดก็จะออกมาให้เก็บกิน เช่น เห็ดลม เห็ดแดง เห็ดขอนขาว เห็ดโคน เห็ดถ่าน เห็ดดอบ เห็ดแก่น เห็ดไร่ เห็ดกระโถง เห็ดด่าน เห็ดหน้าด่าน เห็ดปุ่มหมู เห็ดขมื่น เห็ดดอกหมอก เห็ดมัน เห็ดหอม เห็ดเลือด เห็ดหน้าม้อยดำปั้ง เห็ดน้ำข้าว เห็ดกาบบัว เห็ดไ้ข่นก เห็ดโคนพวาน เห็ดโคนน้อย เห็ดโคนหลวง เห็ดแดงก่อ เห็ดถ่าน เห็ดโคนข้าวตอก เห็ดป้อ เห็ดป้าว เห็ดถั่ว เห็ดต่าว เป็นต้น ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ของพืชผัก ทั้งที่เกิดขึ้นมาเองตามธรรมชาติ หรือที่มนุษย์ได้นำมาจากป่า และท้องถิ่นอื่นมาปลูกในชุมชนที่อาศัย พืชเหล่านี้ ล้วนมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นด้านอาหาร สมุนไพร (ยารักษาโรค) การใช้สอยอื่น ๆ และนำมาใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ

จากอดีต ที่ผู้เฒ่าผู้แก่ ได้เล่าว่า ชุมชนแห่งนี้เคยเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ จนมีคำกล่าวที่ว่า “เวลา เข้าไปในป่า เมื่อสะดุดล้มลงมือถือเห็ด ปากคาบหน่อไม้” มีอาหารและพืชผลไม้ที่อุดมสมบูรณ์มากไม่ว่าจะเป็นเห็ด หอนขอน ไม้ ห้วปลี หางหวาย ปลายต่าว เป็นต้น ส่วนเห็ดนั้นก็มียากหลายชนิด ซึ่งแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ในชุมชน แห่งนี้ ทั้งเป็นแหล่งแห่งอาหารสมุนไพรอื่น ๆ จำเป็นต่อการดำรงชีวิตประกอบกับคนในชุมชน ได้มีการปลูกพืชผสมผสานไว้ในบ้านและสวนหรือแม้แต่ในไร่ข้าว ก็จะมีปลูก พืชอาหารอื่น ๆ รวมหลายชนิด เช่น ถั่วรอด พัก หอมแย้ ผักชี หอมเป็นเปือ มะนอย มะบบบแดง พริก มะเขือ งาคำ งาขี้ม้อน มะเสะ แดงปี๊ งาขี้ม้อน แดงซั้ง แดงลาย มะเด้า มะเขือมัน มะแปบ มะเขือฝอย มะเขือห้าม้า มะห้อย มะเห็ด มะน้ำตัน มะน้ำแก้ว มะกู่ ผือก มัน ซึ่งพืชเหล่านี้จะอาศัยร่มเงาของต้นข้าวจึงทำให้พืชมีโอกาสเจริญเติบโตและเป็นอาหารที่มีความจำเป็นต่อความต้องการของมนุษย์ เห็นได้ชัดว่าคนชุมชนได้มีการจัดการความหลากหลายของพืชพื้นบ้านนั้นหลายวิธีด้วยกันเช่นการปลูกพืชผสมผสานในแปลงเกษตร การแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ การเก็บและรวบรวมพันธุ์ การคัดเมล็ดพันธุ์และการขยายพันธุ์สำหรับการปลูกในปีต่อไป

และนอกจากนี้พืชพื้นบ้านมีความเชื่อมโยงกับการบริโภคอาหารพื้นเมือง ที่คงอยู่กับคนเมืองมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานพืชพื้นบ้านมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านมาตั้งแต่อดีต พืชพื้นบ้านนานาชนิดที่มีอยู่ตามธรรมชาติ นั้น ไม่ได้เพียงนำมาเป็นอาหารเท่านั้น แต่เข้ามา

เกี่ยวข้องเกือบจะทุกด้านไม่ว่าจะเป็นด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม โดยเฉพาะในด้านปัจจัยที่อันเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ในการนำพืชพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์นั้นถือว่าชาวบ้าน เป็นผู้ที่ศึกษาและมีความเข้าใจธรรมชาติของพืชผักได้อย่างแท้จริงเพราะคนในชุมชน ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษในการใช้พืชพื้นบ้านหลาย ๆ ด้าน มาเป็นระยะเวลาช้านานมาแล้ว อีกทั้งมีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมต่อการจัดการพืชพื้นบ้าน ตามความเหมาะสมและ สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ส่วนการบริโภคพืชพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น จะมีความแตกต่างกันออกไปตาม ธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี อันรวมไปถึงการบริโภคที่สอดคล้องกับธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ซึ่งในแต่ละภาคของประเทศจะมีลักษณะการบริโภคที่แตกต่างกัน เช่น คนพื้นเมือง ชอบอาหารในลักษณะที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ไข่อั่ว ข้าวผัด ตำเตา ถั่วเน่า แต้บ แอ็บอ่องออ น้ำพริกน้ำหน่อ ห่อหนึ่งไก่ หน่อไม้ไร่ จี่ (จิ้ม) น้ำปู ซึ่งอาหารเหล่านี้จะมีส่วนประกอบจากพืชพื้นบ้านเป็นส่วนใหญ่ ส่วนคนได้ มักนิยมอาหารที่มีกระเทียม เพราะมีมะพร้าวมาก หรือภาคอื่นบอกว่าสะอาดหอม ในขณะที่คนภาคใต้บอกว่าอร่อย ซึ่งเหล่านี้เป็นเรื่องของวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไปตาม สภาพของธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมที่มีการถ่ายทอดกันมาเป็นรุ่น ๆ สืบสานมาเป็นวัฒนธรรม ประเพณี ดังตัวอย่างที่คนเมืองน่านมักจะถามกันว่า “เมื่อไรจะได้กินลาบเก๊า” นั่นหมายถึง เมื่อไรจะมีงานแต่งงาน หรือขึ้นบ้านใหม่ เพราะในงานพิธีดังกล่าวจะมีการลาบจิ้นไว้ต้อนรับแขกที่มาร่วมงาน ฉะนั้นการที่จะเลือกวิธีการบริโภคนั้นต้องมีการถ่ายทอดมาจากรุ่นก่อนนับเป็นการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นมาเนิ่นนาน

ชุมชนกับกับการใช้ประโยชน์จากพืชพื้นบ้าน

ด้วยสภาพพื้นที่ประกอบด้วย หุบห้วย ภูเขา และแม่น้ำเป็นลักษณะเด่น ทรัพยากรเหล่านี้มีคุณประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัย ประคองตั้ง “แม่” ผู้โอบเลี้ยงดูเรามา ล้วนแล้วแต่มีขุนน้ำจากขุนห้วยต่าง ๆ เช่น ห้วยหวาย ห้วยเบ็ช ห้วยลม ขุนเทียน ขุนแก่น และลำห้วยสายเล็กสายน้อยอีกนับร้อยสาย

วิถีชีวิตของชุมชน แห่งนี้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยาวนาน มีวิถีชีวิตที่เก่าแก่ดั้งเดิม สืบเนื่องได้จากประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ยังคงดำรงอยู่จน ได้แก่ พิธีเลี้ยงผีไร่ ผีนา ผีสวน ผีขุนน้ำ ผีฝาย พิธีสู่ขวัญ ช้าง ควาย สืบชะตา ปอย รดน้ำดำหัว พ่อแม่ครูบาอาจารย์ ทานข้าวใหม่ เป็นต้น และความดีงามเก่าแก่ ที่สมควรได้รับการถ่ายทอดอีกทั้งสืบทอดกรรมต่าง ๆ เช่น คนตรีพื้นเมือง สะล้อ ซอ ซึง การจับขานพื้นเมือง เช่น คำว จ้อย ซอ และตำราหรือ ป้าย สา ป้ายใบลานที่ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับการรักษาโรคต่าง ๆ ด้วยสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่น

สิ่งที่ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ได้จับข้อมือใจความที่บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณนานาชนิด ตอนหนึ่งว่า “เข้าไปในป่าไม้ ไม้หายคยง ไม้จะเจาะ จะยอม เหม้าสาย ไม้หัดตาลทราย เปา แดง ไม้จุ่น ไม้ม้ามุ่นหายคยงยาย ไช้หนักเอียง ตักโคลายมันมาติดเป็นสายคือ เอียงจางน้ำว...ว่านางบัวผัดตัดเอาไม้สาวมาแหมันลีน่องเปาขาน” จากตัวอย่างบทจับข้อมือ นั้นได้บ่งบอกให้เห็นว่า ชุมชนได้มีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพมาตั้งแต่การตั้งถิ่นฐาน พัฒนาการการจัดการทรัพยากรของชุมชน จึงเป็นไปเพื่อการตอบสนองในการดำรงชีวิตของครอบครัวและชุมชนเป็นหลัก ซึ่งเป็นการจัดการทรัพยากร เพื่ออยู่และเพื่อกิน โดยมีจุดเน้นคือ ระบบการผลิตอาหารและการใช้ทรัพยากร เพราะคนในชุมชนจะพึ่งพาอาหารและปัจจัยสี่ จากป่าเพียงอย่างเดียวก็ไม่ได้เนื่องจากความไม่แน่นอนของสภาพดินฟ้าอากาศ ดังนั้นชุมชนจึงได้พัฒนาการผลิตของชุมชนเอง ซึ่งระบบการผลิตที่สำคัญของชาวบ้านแห่งนี้ก็คือ การทำเกษตร จากสภาพทางภูมิศาสตร์ ความอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะการปลูกข้าวไร่และการปลูกพืชอาหารเพื่อการบริโภค ดังนั้นทรัพยากรชีวภาพจึงมีความเกี่ยวข้องกับชุมชนตั้งแต่การผลิต การบริโภค รวมถึงการแลกเปลี่ยน ซึ่งความเกี่ยวข้องดังกล่าวนี้มีได้จำกัด อยู่เพียงเท่านั้น หากแต่ยังเชื่อมโยงไปถึงระบบการรักษาสุขภาพอนามัยของชุมชนที่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการรักษาด้วยสมุนไพรต่างๆ และประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อก็มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรชีวภาพ

ตอนที่ 3 บทบาทของผู้หญิงในชุมชนที่ศึกษา

หากมองย้อนไปถึงบทบาทของผู้หญิงในชุมชนในอดีตนั้น จากการศึกษาพบว่า ผู้หญิงได้ถูกคาดหวังและถูกกำหนดให้อยู่ในกรอบแห่งประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนอย่างเคร่งครัด นับตั้งแต่การเกิด การเจริญวัย การมีครอบครัว ตลอดจนถึงหน้าที่ภายในครอบครัว ไปจนถึงชราภาพเป็นวัฏจักรรุ่นต่อรุ่นของผู้หญิง กล่าวได้ว่าผู้หญิงกับครอบครัวเป็นเรื่องที่แยกกันไม่ออก เพราะหากพูดถึงผู้หญิง บทบาทแรกที่มีก็จะนึกถึง คือ การเป็นแม่และเป็นภรรยา นอกจากนี้ บทบาทของผู้หญิงในครอบครัวนั้นมีหลายอย่าง และจากการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

1. บทบาทด้านการวางแผนการผลิตพืชพื้นบ้าน ในช่วงฤดูของการเพาะปลูกผู้หญิงในชุมชนต่างก็มีความพยายามเสาะแสวงหาเมล็ดพันธุ์ต่าง ๆ เพื่อนำมาปลูกในพื้นที่ของตนเอง บางคนก็ได้มาจากการขอเพื่อนบ้าน การแลกเปลี่ยน การซื้อ และการเพาะพันธุ์เอง ทั้งนี้เพื่อจะก่อให้เกิดความหลากหลายชนิดของพืชเพื่อสามารถนำมาบริโภคเป็นอาหารสำหรับสมาชิกในครอบครัว นับได้ว่าผู้หญิงมีความเกี่ยวข้องกับวงจรการผลิตอาหารโดยตรง ดังนั้นจึงเป็นการที่

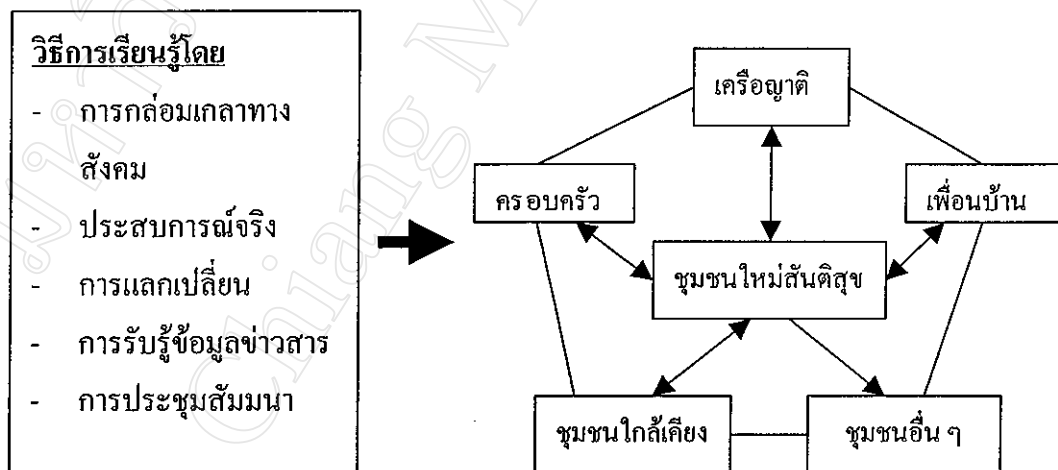
ผู้หญิงต้องมีความมั่นใจในเรื่องของอาหารในแต่ละมื้อ และนอกจากนั้นผู้หญิงยังเป็นผู้ที่เก็บรวบรวมเมล็ดพันธุ์พืชพื้นบ้านเพื่อนำเป็นพันธุ์ในการเพาะปลูกในปีต่อไป และขณะเดียวกันพบว่าผู้หญิงยังทำการผลิตร่วมกับผู้ชายเช่น การทำไร่ ทำนา ทำสวน โดยการปลูกพืชนั้นจะเน้นปลูกเพื่อการส่งออกเป็นหลัก เช่นการปลูกข้าวโพด ถั่วเขียว ยาสูบ ซึ่งผู้หญิงต้องทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายด้วย และหลังจากกลับจากการทำไร่แล้วผู้หญิงยังต้องรับผิดชอบการหาอาหาร ทำอาหาร ดูแลลูก และการจัดเตรียมอาหารให้กับสมาชิกในครอบครัวอีก ซึ่งความรับผิดชอบของผู้หญิงมักมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการดำรงชีพและความเป็นอยู่ของครอบครัว ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการที่ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในกระบวนการผลิตและการผลิตซ้ำ จึงทำให้ผู้หญิงมีบทบาทและสถานะในครอบครัวและชุมชนค่อนข้างสูง

กล่าวได้ว่าบทบาทของผู้หญิงมีความสำคัญสูงในการจัดการพืชพื้นบ้าน โดยเฉพาะจะมีความต้องการทางด้านอาหารและสมุนไพรและในยามที่ลูกเจ็บป่วยไม่สบาย ในความรู้สึกรู้สึกของความเป็นแม่โดยทั่วไปหลายคนได้บอกว่าถ้าเป็นไปได้นั้นอยากจะเป็นแทนลูก เพราะสงสารที่เห็นเขาไม่สบาย แต่อย่างไรก็ตามมนุษย์ทุกคนก็คงจะหนีไม่พ้นจากความเจ็บป่วย และผู้เป็นแม่ก็ต้องสืบเสาะค้นหาวิธีการที่จะทำการรักษาด้วยวิธีการต่าง ๆ อาจจะเป็นการรักษาแบบแพทย์แผนใหม่หรือจะรักษาด้วยสมุนไพรก็ตาม จากการศึกษาจะพบว่าผู้หญิงในหมู่บ้านแห่งนี้จะนิยมการปลูกพืชสมุนไพรไว้บริเวณบ้านเกือบทุกครัวเรือน เช่น ปลูกยี่ห่วย จิง ข่า ตะไคร้ หัวหอม โหระพา เกียงพาไหน เกียงพาจ้าง หอมคั่ววน ตูน ดิงหว่า ผักคืด อ้อยดำ หมากร หลับมีน ต้นกอก เป็นต้น และผู้หญิงในชุมชนจะมีความรู้เกี่ยวกับตำราและการ(ฮิบยา) โดยการหาสมุนไพรมารักษาโรคพื้น ๆ ตาม กางช่วงบ้าน(ลานบ้าน) ซึ่งเรียกว่ายาแก้สะปะบีด (ยาแก้สาระพัดพิษ) เช่น สมุนไพรรักษาอาการท้องอืด ท้องเสีย แก้เบื่อ ห้ามฮาก แก้เมา แมลงกัดต่อย โดยผู้หญิงจะรู้และได้รับการถ่ายทอดสะสมจนเป็นองค์ความรู้ในการจัดการพืชพื้นบ้านอันเป็นสิ่งที่จำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยสรุปแล้วการถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชนในการจัดการพืชพื้นบ้านของผู้หญิงนั้นส่วนใหญ่แล้วจะได้รับการการก่อก่อเมลาทางสังคม อันได้แก่การสืบทอดแนวคิดที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการพืชพื้นบ้าน และระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวนี้เอง ถือว่ามีบทบาทสูงเพราะเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมในการให้การอบรมนิสัยและพฤติกรรมของลูกหลานได้เป็นอย่างดี ซึ่งการอบรมของครอบครัวนั้นสามารถทำได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่นทางตรงก็เป็นการบอกสอนกันตรง ๆ ว่า อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ ส่วนทางอ้อมเป็นการอบรมสั่งสอนแบบ ไม่เป็นทางการ ซึ่งอาจเป็นการเลียนแบบหรือรับรู้ไปโดยไม่รู้สึกรู้สีกตัวดังนั้นในแต่ละครอบครัวจึงได้ปลูกฝังความรู้ความเข้าใจและทักษะในการจัดการพืชพื้นบ้าน ตลอดถึงตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณี

ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพืชพื้นบ้าน จึงได้มีการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ประกอบกับคนในชุมชนส่วนใหญ่แล้วจะเป็นเครือญาติกัน และยังรวมไปถึงชุมชนใกล้เคียง ที่อยู่ ในเขตติดต่อกับ ตำบลน้ำเกียนใต้แก่ บ้านไร่ บ้านน้ำแก่น ตำบลน้ำเกียน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ ข้ามหมู่บ้าน ดังนั้นจึงเป็นผลให้การเรียนรู้ได้ขยายในวงกว้าง ไปยังชุมชนใกล้เคียง และชุมชนอื่น ๆ

การเรียนรู้ในครอบครัว และเครือญาติ นั้น ได้มีการถ่ายทอดการเรียนรู้ในการจัดการพืช พื้นบ้าน โดยที่ผู้เป็น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย จะมีการถ่ายทอดเรียนรู้ให้ผู้หึงทุกคนที่อยู่ในครอบครัว เช่น เทคนิคการเก็บและรวบรวมเมล็ดพันธุ์ การเก็บ และรวบรวมเมล็ดพันธุ์ การปลูก การนำ มาบริโภคและการนำมาบำบัดรักษาโรคต่าง ๆ จากประสบการณ์ชีวิตจริงในครอบครัวและจาก เครือญาติและออกไปสู่ภายนอก ทั้งในชุมชน และชุมชนใกล้เคียงตามสายสัมพันธ์ของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม จากการที่อยู่ใกล้ชิดกัน ในครอบครัวกลุ่มคนในชุมชน และภายนอกชุมชนได้เกิดการปฏิสัมพันธ์โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ตลอดจนข้อมูลข่าวสาร ระหว่างบุคคลและกลุ่มบุคคลในชุมชนดังแผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 2 แสดงกระบวนการเรียนรู้ของผู้หึงในการจัดการพืชพื้นบ้าน

2. บทบาทด้านการจัดการเรื่องภายในครอบครัวผู้หึง ต้องจัดการทุกเรื่อง ภายในครอบครัวตั้งแต่การหาน้ำ หาไฟ หาอาหาร หาสมุนไพร ทอผ้า เลี้ยงดูบุตรหลาน การทำ ความสะอาดบ้าน ตลอดจนจนถึงการควบคุมค่าใช้จ่ายภายในบ้าน เรื่องปากท้องของสมาชิกใน ครอบครัว

และผู้หญิงรู้ดีเกี่ยวกับสถานะของครอบครัวว่ามีอะไรขาดเหลือ และจะเห็นว่าในสังคมระดับกว้าง บางครั้งมีความเชื่อที่ผิด ๆ ที่ว่า “ผู้ชายเท่านั้นที่เป็นหลักหรือเป็นหัวหน้าครอบครัวส่วนผู้หญิงนั้น เป็นผู้ดูแลและผู้จ่ายเท่านั้น” ซึ่งแนวความคิดแบบนี้ผู้วิจัยเห็นว่าอาจจะไม่ใช่และถูกต้องนัก หากแต่จะพิจารณาถึงบทบาทของผู้หญิงไทยในอดีตนั้นจะพบว่า ผู้หญิงต้องหาเลี้ยงครอบครัว อย่างเสมอภาคกับผู้ชายมาโดยตลอด และจากการศึกษาพบว่าประวัติศาสตร์อันยาวนานที่ได้ หล่อหลอมผู้หญิงให้มีความรับผิดชอบในเรื่องของปากท้องและความอยู่รอดของครอบครัวนั้น ในระยะหลังนี้ทำให้เกิดปรากฏการณ์ว่าเวลาเด็กผู้หญิงออกจากหมู่บ้านเพื่อทำงานตามเมืองใหญ่ เด็กผู้หญิงจะเป็นฝ่ายที่เก็บออมเงินและส่งมาให้ครอบครัว เพื่อนำเงินให้พ่อแม่นำไปใช้จ่ายในสิ่ง ที่จำเป็นสำหรับครอบครัวมากกว่าเด็กผู้ชาย

3. บทบาทด้านเป็นหมอสมุนไพร และหมอดำแย ตลอดจนถึงการดูแลสุขภาพ อนามัยของแม่และเด็ก ผู้หญิงในชุมชนแห่งนี้โดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่จะเป็นบุคคลที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือและลูกหลานจะเชื่อฟัง จากการสังเกตพบว่า บทบาทของผู้หญิงที่มีความสำคัญ ด้านการรักษาโรคและการดูแลสุขภาพอนามัยของแม่และเด็ก เช่น การดูแลสุขภาพหลังคลอด ผู้หญิงจะได้รับการถ่ายทอดว่าจะต้องอยู่ไฟแต่ในปัจจุบันการอยู่ไฟถือว่าเป็นเรื่องยุ่งยากและหาก ไม่ได้ที่อยู่ไฟก็จะอบสมุนไพรเพื่อขับน้ำคาวปลาและเป็นการสะเลียดสะลม ผู้หญิงในชุมชนรู้ดีว่ามี ตัวยาสสมุนไพรชนิดไหนบ้าง มีส่วนผสมที่ชนิดที่จะสามารถนำมาเป็นสมุนไพร และหากตัวยาก็หายากต้องเข้าไปในป่าลึกผู้หญิงก็จะบอกลักษณะหรือเขียนลักษณะลำต้น แหล่งที่อยู่และฤดูกาล ของสมุนไพรให้กับผู้ชายหรือสามีทราบและให้สามีไปเก็บสมุนไพรเหล่านี้มา เพื่อทำการบำบัด รักษาโรคผัดเคื่อน และโรคต่าง ๆ ผู้หญิงจะมีความชำนาญในการดูแลสุขภาพของตนเองและของ ทารกมากกว่าผู้ชาย จะรู้เกี่ยวกับอาการต่าง ๆ ของทารก เช่น การสังเกตจากร้องไห้ของทารก หาก ร้องไห้ยาวไม่หายใจ(ให้ดั้น) จะบ่งบอกถึงอาการเจ็บท้องหรืออืดท้อง ร้องไห้งอแง บ่งบอกถึง การหิวนม เป็นต้น ผู้หญิงจะรู้ว่าสมุนไพรชนิดไหนที่สามารถนำมาใช้กับทารก เช่น ปลูก (ไฟล) จะใช้สำหรับการปวดท้อง ท้องอืด ส่วนขมิ้นใช้สำหรับทาตุ่มหรือผื่นที่เกิดจากการการต่อของแมลง และจากการที่คนในชุมชนมีวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีที่คล้ายกันนั่นเอง จึงได้ทำให้การทำ มาหาเลี้ยงชีพ ของชุมชนจะมีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และโดยเฉพาะ เมื่อเกิดการเจ็บป่วยไข้ ก็จะมีผู้ให้คำแนะนำในการดูแล ตลอดถึงการรักษา การเอาใจใส่ การปฏิบัติ ต่อผู้ป่วย โดยจะแนะนำกับบุคคลที่มีความใกล้ชิดกับผู้ป่วย เป็นอันดับแรก คือ ภรรยา สามี พ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นต้น

4. บทบาทด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน จากการศึกษาพบว่า ผู้หญิงในชุมชนยังมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนน้อยอยู่ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการคิดการวางแผนในการพัฒนาชุมชน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่ากิจกรรมโดยรวมของผู้หญิงมักจะจำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องของครอบครัว และงานในชุมชนนั้นผู้หญิงจะเข้าไปมีส่วนร่วมก็จะ เป็นในลักษณะของงานบริการ อำนวยความสะดวก เช่น การต้อนรับแขก จัดหาน้ำและอาหาร มาบริการ การตกแต่งสถานที่ให้มีความสวยงามและเป็นระเบียบ แต่การเข้าร่วมในระดับการ ตัดสินใจในกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้านยังมีอยู่ค่อนข้างน้อย

5. บทบาทตามหน้าที่ประเพณี

5.1 บทบาทของการเป็นแม่และการเป็นภรรยา

เนื่องจากครอบครัวในชนบทนั้นมีความเอื้ออาทรต่อสมาชิกในครอบครัว และ ขณะเดียวกันผู้หญิงได้รับการปลูกฝังการสั่งสอนให้มีหน้าที่ที่จะบริการและดูแลทุกข์สุขของ สมาชิกตลอดถึงต้องรับผิดชอบในหน้าที่ดูแลครอบครัว เช่น การทำงานบ้าน เพราะผู้หญิงเมื่อ แต่งงานมีสามีแล้วนั้น จะปฏิบัติตนต่างกับเมื่อตอนเป็นโสด ต้องปรนนิบัติสามีญาติพี่น้อง และ เมื่อมีลูกก็ถูกคาดหวังให้เลี้ยงลูกอบรมดูแลให้ความรักความอบอุ่นดังนั้นครอบครัว จะอบอุ่นได้ก็ ต้องมีแม่ที่เป็นแม่ศรีเรือน

5.2 บทบาทของการเป็นผู้นำกลุ่มสตรี

กลุ่มผู้นำสตรีได้เริ่มรวมตัวกัน โดยการนำของพัฒนาชุมชนและองค์การ พัฒนาเอกชน(NGO) ซึ่งให้แต่ละหมู่บ้านได้ร่วมกัน โดยการคัดเลือกคณะกรรมการในการ ดำเนินงานเพื่อเป็นผู้นำในการบริหารจัดการและมีส่วนร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น การ บริหารจัดการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก การทำอาหารกลางวันสำหรับเด็กนักเรียน การบริการทางด้าน การอำนวยความสะดวก การร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่น งานของจังหวัด งานของอำเภอ / กิ่งอำเภอ

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า ในสถานการณ์ปัจจุบันบทบาทหลักของผู้หญิงใน ชนบทก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมากนัก นอกจากในงานบางประการที่ได้ทำให้งานบ้าน ของผู้หญิงบางอย่างลดลง เช่น การทอผ้า การหาฟืนบ่อย ๆ การดำข้าว เนื่องจากมีเทคโนโลยี สมัยใหม่มาทดแทนเช่นมีโรงสีข้าว มีเสื้อผ้าสำเร็จรูป เต่าแก๊ส ประกอบกับนโยบายของรัฐที่ได้ เร่งรัดให้มีการลดจำนวนประชากรที่มุ่งเป้าหมายที่ผู้หญิงเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้ครอบครัวใน ชนบทมีขนาดเล็กลงโดยนิยมมีบุตรเพียง 2-3 คน จึงทำให้ผู้หญิงลดภาระของตนเองในการ ตั้งครรภ์และการดูแลบุตรหลาน และในขณะเดียวกันก็พบว่าม้งานบางอย่างของผู้หญิง ได้เพิ่มขึ้น

เนื่องจากเทคโนโลยีการผลิตและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีผลทำให้วิถีการผลิตของชุมชนเปลี่ยนไป เช่น การทำการเกษตรเพื่อมุ่งการค้าเป็นหลักจึงทำให้เกิดการแข่งขันเพื่อให้ได้ผลผลิตมากขึ้นและทุกคนในครอบครัวต้องช่วยกันในการทำงานอย่างเท่าเทียมกันในการทำระบบการเกษตรแผนใหม่ และจากการทำการศึกษาเกี่ยวกับการแบ่งงานระหว่างหญิงชายในชุมชนโดยนำลักษณะงานที่ต้องใช้แรงงาน ความละเอียดอ่อนของงานและประเพณี มาเป็นเกณฑ์สำคัญพอสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 1 การแบ่งงานระหว่างหญิง-ชายในครอบครัว

งาน	หญิง	ชาย	เหตุผล
งานบ้าน			งานของผู้หญิง งานเล็กน้อย
- หุงข้าว/นั่งข้าว/หาฟืน	*		
- ทำอาหาร/ทำอาหาร	*		
- เตรียมอาหารให้ลูกและครอบครัวล้างถ้วย ทำความสะอาด	*		
- งานบริการ ซักผ้า ตัดเย็บเสื้อผ้า ซ่อมแซมเสื้อผ้า	*		งานละเอียดประณีต
การทำงาน			
- เตรียมเมล็ดและคัดพันธุ์ข้าว	*		งานละเอียด
- เตรียมพื้นที่ (การคายหญ้า)	*	*	ต้องใช้แรงงานมาก
- การหยอดเมล็ดพันธุ์	*		งานละเอียด
- การถอนกล้า	*		งานละเอียดเชื่อว่าเอาผู้ หญิงต้องก้ม ๐๐ ๕
- การปลูกข้าว	*		
- การไถนา/คราดนา		*	เป็นงานหนัก
- เกี่ยวข้าว/นวดข้าว	*	*	ใช้แรงงานมาก

ตารางที่ 1 (ต่อ)

งาน	หญิง	ชาย	เหตุผล
การทำงานเกษตรแผนใหม่ (ข้าวโพด)			
- ตัดสินในเลือกพื้นที่	*	*	ต้องร่วมกัน ช่วยกันทำ
- ตัดสินใจเลือกเมล็ดพันธุ์		*	ผู้ชายได้รับรู้ข่าวสารมากกว่าผู้หญิง
- เตรียมพื้นที่ เช่น ฟันไร่ คายหญ้า ฮิบไฮ้ (เผาไม้)	*	*	ต้องใช้แรงงานมาก
- ไล่ข้าวโพด	*	*	ใช้แรงงานมากต้องการผลผลิตมาก
- คายหญ้า ไล่ปุ๋ย ฟันฆ่าแมลง และใช้เคมีเพื่อฆ่าหญ้า	*	*	ใช้แรงงานมากต้องการผลผลิตมาก
- หักข้าวโพด ขนข้าวโพด	*	*	ต้องการแรงงานมาก
- สร้างโรงเก็บข้าวโพด		*	เป็นงานหนัก
- ลีข้าวโพด	*	*	ใช้แรงงานมาก
- ชั่งข้าวโพด		*	เป็นงานหนัก
งานเลี้ยงชีพ อื่น ๆ ในครอบครัว			
- การปลูกผักสวนครัว การดูแลพืชผัก ปรับปรุงดิน เก็บรวบรวมเมล็ดพันธุ์	*		เป็นงานเกี่ยวกับอาหาร เป็นงานหน้าที่ผู้หญิง
- ทำอาหาร ตามธรรมชาติ ผักพื้นบ้าน สมุนไพร ไข่ต้มแดง ไข่ต้มสี จี๋กุง ดั่ง	*		เป็นงานเกี่ยวกับอาหาร เป็นงานหน้าที่ผู้หญิง
- ทำอาหารประเภทสัตว์ป่า เช่น ฟาน (แก้ง) หมูป่า นก กระรอก ตุ่น เกียงผา เก็บของจากป่าลึก เช่น ลูกตำ (ลูกชิด) หวาย สานตระกร้า กระดิ่ง เทคน โลฮีท้องถิ่น		*	เป็นงานเสี่ยง ต้องเดินทางไกล และผจญภัย
ด้านการตัดสินใจภายในครอบครัว			
- การซื้อเทคโนโลยีการเกษตรเช่น เครื่องสูบน้ำ ควายเหล็ก (รถไถเดินตาม) ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า		*	ผู้ชายได้รับรู้ข่าวสารมากกว่าผู้หญิง
- ตัดสินใจซื้อสิ่งจำเป็น ในครอบครัว เช่น เสื้อผ้า รองเท้า อาหาร เตาฮังโล เตาแก๊ส	*		เป็นงานเกี่ยวข้องกับครอบครัว

ตารางที่ 1 (ต่อ)

งาน	หญิง	ชาย	เหตุผล
งานด้านการพัฒนาชุมชน			
- ร่วมประชุม ในหมู่บ้าน ,ตำบล		*	ผู้หญิง ไม่มีเวลา ,ไม่ได้รับการยอมรับ ,ไม่กล้าแสดงออก
- รับการฝึกอบรมด้านต่าง ๆ		*	ผู้หญิง ไม่มีเวลา ,ไม่ได้รับการยอมรับ ,ไม่กล้าแสดงออก
- การวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน		*	ผู้หญิง ไม่มีเวลา ,ไม่ได้รับการยอมรับ ,ไม่กล้าแสดงออก
- งานบริการอื่น ๆ เช่น ทำอาหาร จัดสถานที่ ตกแต่งสถานที่ จัดดอกไม้ ทำความสะอาด	*		เป็นงานละเอียด

จากการศึกษาเกี่ยวกับการแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงานระหว่างหญิงชายจะเห็นได้ว่า โดยทั่วไปแล้วผู้หญิงจะมีบทบาทรับผิดชอบงานหลายด้าน ซึ่งทำให้ผู้หญิงต้องเลือกในการตัดสินใจในการให้ความสำคัญและให้เวลากับงานแต่ละชนิดและในขณะเดียวกันพบว่าผู้หญิงต้องทำงานมากกว่าหนึ่งอย่างในเวลาเดียวกัน แต่อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์พบสรุปได้ว่า การทำงานของผู้หญิงและผู้ชายต่างฝ่ายต่างก็มีความเต็มใจและไม่ถือว่าเป็นงานหนักหรือได้เปรียบเสียเปรียบแต่ประการใด ทั้งสองฝ่ายต่างก็มีเป้าหมายที่คล้ายกัน คือ เป็นการสร้างหลักประกันในการอยู่รอดและความมั่นคงของครอบครัว เป็นหลัก ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นถึงการจัดสรรแรงงานในการทำงานบางอย่างมีความเหมาะสมซึ่งแต่ละฝ่ายจะให้ความสำคัญของงานในส่วนของตนเป็นพิเศษ เช่น ในขณะที่ผู้หญิงมีความรับผิดชอบเรื่องปากท้องของครอบครัวผู้หญิงจึงมีสิทธิในการตัดสินใจเลือกสรรสิ่งอุปโภคบริโภคในครอบครัว ในขณะที่ผู้ชายมีความรับผิดชอบในการแสวงหาปัจจัยต่าง ๆ ที่เอื้อต่อครอบครัว ดังนั้นผู้ชายจึงสามารถตัดสินใจเลือกหาเครื่องมือหรือเทคโนโลยีในการทำเกษตรเพื่อที่จะได้ผลผลิตที่เพียงพอและนำไปขายนำรายได้มาเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวและให้มีความเป็นอยู่ที่ดีต่อไป

โดยสรุปแล้วเห็นได้ว่าจากอดีตจนถึงปัจจุบันผู้หญิงมักจะได้รับ การถ่ายทอดจากริต (ฮิด) ประเพณี ในการปลูกฝังให้เป็นผู้ที่มีความละเอียด รอบคอบ อ่อนน้อม สุภาพ ตลอดจนจนถึงให้มีความเสียสละ เอื้ออาทร มีความรัก เป็นห่วงต่อคนในครอบครัว โดยเฉพาะผู้ที่ เป็นแม่จะปฏิบัติทำให้เห็นจริงในชีวิตประจำวัน ดังนั้นผู้หญิงรุ่นแล้วรุ่นเล่าจึงต้องปฏิบัติสืบทอดกันต่อ ๆ มาบทบาทหน้าที่ โดยเฉพาะบทบาทของการเป็นแม่เป็นบทบาทที่มีความสำคัญ อันหมายถึง ผู้เป็นแม่จะต้องคอยดูแล อบรม

สั่งสอน การถ่ายทอดวิถีชีวิตให้กับลูกของตนเองให้มีความเป็นอยู่ที่ดีมีคุณภาพชีวิตที่ดีเหมาะสมตามสภาพเงื่อนไขของครอบครัว และสิ่งที่จะขาดเสียไม่ได้ก็คือเรื่องการดูแลสุขภาพอนามัยและเรื่องปากท้องของครอบครัว ดังนั้นผู้หญิงจึงได้มองการณ์ไกลและพยายามทุกวิถีทางในการที่จะสร้างความมั่นใจให้กับตนเองในการรักษาบทบาทของแม่ที่จะรับผิดชอบ ปกป้องครอบครัวและให้มีปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคและที่อยู่อาศัยตามฐานะ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ผู้หญิงสามารถหาได้จากป่าอันเป็นฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและผู้หญิงจะเป็นผู้หาอาหารจากธรรมชาติ เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ ไข่มดแดง ไข่มดคี ตลอดจนจนถึงสัตว์และแมลงน้อยใหญ่เพื่อนำมาเลี้ยงครอบครัว จากการศึกษาพบว่าผู้หญิงในชุมชนทุกคนสามารถเข้าถึงและมีความเท่าเทียมกันในการใช้ทรัพยากร ในขณะที่เดียวกันพบว่าการทำอาหารและการผลิตอาหารของผู้หญิงจะนำมาสู่ความอยู่รอดของครอบครัวและถ้าหากปราศจากการหาอาหารและการทำการผลิตเพื่อยังชีพของผู้หญิงแล้วครอบครัวก็คงไม่สามารถอยู่รอดได้ จากการศึกษาสัมภาษณ์บุคคลในชุมชนได้มีใจความตอนหนึ่งว่า “ถ้าบ่มีแม่หญิงในครอบครัวจะเป็นด้วยเหตุอะหยั่งก็ตาม บ่แนใจว่า อนาคตลูกจะมีความเป็นอยู่อย่างใด ใฝ่จะเป็นคนดูแลเขา ใฝ่จะยะกำขบกำกินฮื้อเขา ถ้าพึ่งผู้เป็นป่อกคนเดียวก็คงลำบาก เพราะบ่บ่บ่ได้ดูแลเขาอย่างต่อเนื่อง แต่คนที่ เป็นแม่นี้ยะยะหยั่งก็คิดถึงลูกก่อน” จากคำกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า ผู้หญิงจะเป็นผู้ที่คอยดูแลบุคคลในครอบครัวและมองการณ์ไกลถึงอนาคตลูกและสมาชิกในครอบครัวก่อน และผู้หญิงจะเป็นผู้ที่รับภาระต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยความสมัครใจในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลทุกข์สุขของคนในครอบครัวและเกี่ยวข้องกับวงจอาหาร โดยตรง นอกจากการเก็บของป่าแล้วผู้หญิงยังได้จำลองหรือเลียนแบบป่า โดยการเพาะปลูกพืชแบบผสมผสานในบริเวณพื้นที่เดียวกันทั้งบริเวณบ้านสวนหลังบ้าน หรือตามหัวไร่ปลายนา ซึ่งจะทำให้เกิดความมั่นคงทางด้านอาหารในครัวเรือน จาก การสังเกตตลอดถึงได้ร่วมลงมือปฏิบัติทำร่วมกับชาวบ้าน พบว่า การปลูกพืชผักสวนครัว นั้นจะมีการเลือกชนิดของพืชว่าจะปลูกอะไร ไร่ตรงไหน ก็ชนิดจะเป็นสิทธิและเป็นหน้าที่ของผู้หญิงทั้งหมดในการจัดการพืช รวมทั้งรูปแบบและวิธีการจัดการพืชเช่น การเก็บและรวบรวมพันธุ์ การปลูก การเพาะพันธุ์ การขยายพันธุ์ การดูแล การปรับดิน การผูกหลักค้ำ การให้น้ำ และการถ่ายทอดการจัดการพืชให้กับลูกหลานและผู้สนใจ ขณะที่การจัดการพืชของผู้หญิงจะมีเป้าหมายเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว บทบาทดังกล่าวจึงเป็นของผู้หญิงที่จะจัดสรร เลือกรหา วัตถุดิบและจัดรายการอาหารในแต่ละมื้อ นอกจากนี้เด็ก ๆ ทั้งผู้หญิง-ผู้ชายสมาชิกในครอบครัวก็มีส่วนเสริมในการผลิตและการหาอาหาร เช่น ในยามว่างวันเสาร์-อาทิตย์เด็ก ๆ ก็จะพากันเป็นกลุ่ม ๆ ไปหาอาหาร โดยกลุ่มเด็กผู้หญิงก็จะพากันไปเก็บผักตามทุ่งนา เช่น ผักหนอก(บัวบก)

ผักเป็ด ผักจี่เขียว ผักก้นกบ ผักก้นดง ผักไหม ผักสลัด หรือบางครั้งก็พากันออกไปเก็บของป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด ส่วนเด็กผู้ชายก็จะพากันไปหาปลา โดยการช่วยกันชะปลา (เป็นการบึงหัวท้ายของแม่น้ำและช่วยกันวิกน้ำออกให้แห้งและสามารถจับปลาได้) และหาเอียน (ปลาไหล) จับปู จับเขียด จับกบ ซึ่งถือเป็นกิจกรรมการละเล่นและการหาอาหารไปด้วยกันเด็ก ๆ ได้รับการบอกเล่าการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ การทำไร่ ทำนา การหาอาหารร่วมกับครอบครัวในการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน

ตอนที่ 4 รูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้าน

ผู้วิจัยได้อาศัยแนวความคิดทางการศึกษามาคำหนดรูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้าน ซึ่งสามารถกำหนดจำแนกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบการจัดการแบบผสมผสานและรูปแบบการจัดการแบบทางการ

แนวความคิดการเรียนรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการจัดการพืชพื้นบ้านในชุมชนแห่งนี้สามารถจำแนกได้ 4 ประเภทคือ

1. การศึกษาแบบไม่เป็นทางการ เป็นการศึกษาที่ชุมชนได้รับเป็นอันดับแรก นั่นคือการล้อมเกล้าทางสังคมของครอบครัว และบรรพบุรุษเป็นผู้ให้ความรู้แก่ลูกหลานในเรื่องต่าง ๆ ตามวัยเด็กจนกระทั่งเติบโต ซึ่งเป็นภาระความรับผิดชอบของ ผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีต่อเด็กและคนอื่น ในชุมชนด้วยจนกระทั่งเติบโตก็จะสั่งสอน เรื่องการประกอบอาชีพ โดยปฏิบัติให้เห็นจริงในชีวิตประจำวัน และจากการบอกเล่าที่สืบทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง
2. การศึกษานอกระบบของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ได้ส่งเสริมให้ชุมชนมีความรู้โดยผ่านกระบวนการฝึกอบรม การสัมมนา การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นการเพิ่มพูนความรู้ความสามารถของชุมชน
3. การศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นการศึกษาที่อยู่ในกรอบและมีหลักสูตรสำเร็จรูปในการเรียนการสอนตั้งแต่ ประถมไปจนถึงระดับมัธยมศึกษา
4. การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการเรียนรู้ได้จากหลายแห่ง เช่น หนังสือพิมพ์ วารสาร วิทยุ โทรทัศน์ วีดีโอ เป็นต้น

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าจากการเรียนรู้และการถ่ายทอดของชุมชนในชนบทที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้านนั้น ปัจจัยหลายอย่าง que เข้ามาเกี่ยวข้องคือ

1. การเชื่อมความรู้ โดยการที่คนในชุมชนมีการปฏิสัมพันธ์แล้วเกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน เช่น ผู้หญิง หมู่บ้านหนึ่งมาพบกับผู้หญิงอีกหมู่บ้านหนึ่งคุยกันและเกิดการ

แลกเปลี่ยน ประสบการณ์ ในการจัดการพืชพื้นบ้าน และแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์กัน หรือกลุ่มที่เก่ง และมีความรู้เรื่องสมุนไพร มาพบกันและเกิดการแลกเปลี่ยนกัน

2. การที่มีบุคคลจากภายนอกชุมชน เช่นเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักวิชาการได้เข้าไปส่งเสริม และจัดการเรียนรู้ให้แก่ชุมชนและได้มีการสำรวจความรู้ใหม่หรือเป็นการกำหนดนโยบาย

3. การเรียนรู้ จากกลุ่มที่มีอยู่เดิม ในชุมชน ปัจจัยดังกล่าวสามารถเป็นทางเลือกในการ ค้นหาข้อมูลการกระจายข้อมูล และนำมาสู่การพัฒนา รูปแบบในการจัดการพืชพื้นบ้านในชุมชน และจากการศึกษารูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้านในชุมชนสามารถ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

รูปแบบการจัดการแบบผสมผสาน

รูปแบบการจัดการแบบผสมผสานหรือแบบดั้งเดิมของชุมชนนั้นได้มีการสืบทอด กันมาจากบรรพบุรุษและได้มีการเรียนรู้จากญาติ เพื่อนบ้าน บุคคลอื่น ๆ ในชุมชนและภายนอก ชุมชน ปกติแล้วชุมชนมีการเรียนรู้ ตามวิถีชีวิตธรรมชาติด้วยการกลมเกลียวทางสังคม และการ เรียนรู้ตามวิถีชีวิตธรรมชาติด้วยการกลมเกลียวทางสังคม และการเรียนรู้ ด้วยความตั้งใจ เพื่อที่จะ ได้มีความรู้ และประสบการณ์เพิ่มพูนมากขึ้น เพื่อที่จะสามารถ นำไปจัดการพืช เพื่อความอยู่รอด ของครอบครัวและชุมชน

จากการที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษารูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้านแบบผสมผสานนั้น จะเห็นได้ว่าในบริเวณสวนรอบ ๆ บ้าน หรือแม้แต่ในไร่ สวน การจัดการพืชของชาวบ้าน จะไม่มี รูปแบบที่ตายตัวมากนัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการและความสะดวกของผู้ปลูกว่ามีที่ตรงไหน ว่างและ เหมาะสำหรับการปลูกพืชชนิดใด หากมีที่ว่างตรงไหนก็ปลูกตรงนั้น ซึ่งเป็นรูปแบบที่ ไม่ค่อยเป็นทางการ จะมีการปลูก “สะปะสะเป็ด” โดยปลูกผสมผสานหลายๆ อย่าง และไม่มี การจัดระบบที่ชัดเจน เป็นรูปแบบง่าย ๆ แต่มีประสิทธิภาพ จึงสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของระบบนิเวศดังที่ ป้าติบอกล่าว “ ก่อนที่จะทำก้านปลูก ต้องสังเกตแหล่งที่พืช ชนิดนั้นขึ้น ว่าชอบสภาพดินแบบใด ก็จะพยายามเลือกพื้นที่ที่เหมาะสม กับพืชชนิดนั้น และกระบวนการปลูกการดูแลพืชผักนั้น ทั้งหมดจะเป็นหน้าที่ของผู้หญิง” ส่วนลูกหมื่นเองก็ยอมรับความจริงข้อนี้โดยอ้างว่า “เรื่องการปลูกผักส่วนใหญ่ ผู้ชายบ่อได้ทำ ผู้หญิงจะเป็นคนทำเพราะบางครั้งผู้ชายต้องออกไปหาเงิน ไปรับจ้าง บได้อยู่เป็นดี ไปฮั่นไปนี้ ตั้งแต่สมัยก่อนมา แม่หญิง จะเป็นคนปลูก งานผักไม้ใช้เครือ จะเป็นงานของแม่หญิง ตั้งแต่เกิด มา ก็หันมาจะฮั่น พ่อจะเป็นคนยกแปลงให้แม่ แม่จะเป็นคนหว่าน มันก็ถือเป็นฮิต ประเพณีมา เมินแล้วยกตัวอย่าง การปลูกนาผู้ชายจะบได้ปลูกเลยผู้ชายจะเป็นคนเตรียมงานหนัก ๆ ฮื่อแล้วงาน ปลูกงานเตรียมอาหาร ฮื่อคนมาจ่วยก็จะเป็นแม่หญิง”

ด้วยความสนใจและความตระหนักในคุณค่าของพืชพื้นบ้านนั้นของคนในชุมชน นั้นได้ให้ความสนใจ และให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก การบริโภคผักพื้นบ้านจึงมีความเกี่ยวข้องกับประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่น อันแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้สั่งสมประสบการณ์ต่าง ๆ ในการบริโภคผักพื้นบ้านและได้มีการถ่ายทอดประสบการณ์เหล่านั้นมาหลายชั่วอายุคนมาแล้ว โดยเฉพาะในกลุ่มผู้หญิง ดังนั้นสามารถกล่าวได้ว่าผู้หญิง ในแต่ละครอบครัว เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการรักษาทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนมีความรู้และประสบการณ์ในการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินในการเพาะปลูก ผู้หญิงรู้ดีว่าดินชนิดไหนควรปลูกพืชแบบใด เช่น แม่อยู่ท่านหนึ่งได้เล่าว่า ดิน จอมปลวกนั้น จะมีลักษณะนุ่มขึ้นเป็นกองโต ๆ ดินประเภทนี้จึงเหมาะในการปลูกข้าวตอก อ้อยย่ำ พริก มะเขือ ส่วนดินที่มีการเผาไหม้ของเศษกิ่งไม้ต่าง ๆ นั้น เหมาะแก่การปลูก มะเขือมัน เพือกมันแกว แกวละแวก ส่วนดินดำ เหมาะแก่การปลูกพืชทุกชนิด แต่โดยส่วนใหญ่แล้วมักจะปลูกข้าว มะเขือ ผักชี ข้าวโพด มะเขือมัน งาดำ งาขี้ม้อน หอมแขก บวบ มะนอย ถั่วรอด ถั่วดำ ถั่วแป๋ ถั่วลันเตา เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชทุกชนิด

จากการพูดคุยกับกลุ่มผู้หญิงในชุมชนพบว่า นอกเหนือจากการทำการเพาะปลูกพืชผักไว้สำหรับการบริโภคในครัวเรือนแล้วนั้นแล้ว ผู้หญิงยังมีหน้าที่รับผิดชอบในด้าน การเก็บรักษา ดูแล คัดเลือกเมล็ดพันธุ์การแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์กับเพื่อนบ้านซึ่งหลังจากที่ได้ปลูกพืชผักในแต่ละปีแล้วนั้น เมื่อออกผลก็จะรีบเก็บผลผลิตรุ่นแรก ซึ่งถือว่าสมบูรณ์ที่สุดไว้สำหรับการทำพันธุ์และจากการสังเกตในแต่ละครัวเรือนจะพบว่าการเก็บรวบรวมเมล็ดพันธุ์ของพืชผักต่าง ๆ ไว้ เช่น บ้านของแม่อยู่ยสมทุก ๆ ปีจะมีการเก็บและรวบรวมเมล็ดต่าง ๆ เช่น พริก มะเขือ มะเขือมัน บวบเหลี่ยม บวบมน ผักกาดเมือง มะนาว พักทอง แตง มะเข่า ถั่ว ข้าวโพด อ้อยย่ำ ส่วนวิธีการนั้น ก็จะบีบเอาเมล็ดออกจากผล แล้วนำไปตากแดด 1 สัปดาห์ หลังจากนั้นก็นำใส่ถุงผ้าแล้วไปเก็บไว้บนหิ้งเตาไฟ หรือบางครั้งก็อาจจะนำไปเก็บไว้ในน้ำเต้า (มะนาว) ที่ถูกแกะ ๆ นำไปตัดหัวแล้วแช่น้ำทิ้งไว้ 1 สัปดาห์ หลังจากนั้นนำไปแช่ ๆ แล้วตากแดด ก็สามารถนำมาใช้เป็นภาชนะ บรรจุเมล็ดพันธุ์ได้อย่างปลอดภัย สำหรับเมล็ดพืชบางชนิด เช่น ข้าวโพด อ้อยย่ำ ถั่วฝักยาว ก็จะนำมาตากให้แห้ง แล้วนำไปแขวนที่หน้าเตาไฟ ในห้องครัวแต่ละครอบครัวของคนพื้นเมือง มักจะทำหิ้ง โดยนำไม้ไผ่มาสานเป็นสี่เหลี่ยมแล้วไปมัดไว้บนเตาไฟ สามารถเก็บเมล็ดพันธุ์เหล่านี้ได้เป็นปี ๆ สาเหตุที่นำมาเก็บไว้หน้าเตาไฟ แม่อยู่เล่าว่าควันไฟนั้นสามารถป้องกัน มอด มด แมลงมากัดกินได้ ซึ่งความเชื่อเช่นนี้ได้มีการปฏิบัติสืบทอดกันมากระทั่งในปัจจุบันและนอกจากนั้น ยังมีการสืบทอดในการพัฒนาเทคนิคการขยายพันธุ์พืช เช่น การปักชำ

การเพาะเมล็ด การใช้จี้เต้า มูลสัตว์ ในการปรับปรุงดิน ตลอดจนถึงการดูแลการให้น้ำการผูกหลักค้ำและชาวบ้านที่นี่มีความเชื่อว่าหากปลูกพืชชนิดใดก็ตามพืชที่ปลูกไม่งาม เพราะสภาพดินเสื่อม อู๋สมบอกล่าว “จี้ไก่อ” และจี้เต้าจากเตาไฟสามารถช่วยปรับปรุงดินได้ดีที่สุดและขณะเดียวกันหากปลูกไม้ผลเป็นเวลาหลายปีแล้ว หากต้นใดยังไม่ออกหน่วยออกผล ชาวบ้านก็จะนำผ้าถุง ผ้าซิ่นเก่า ๆ ไปผูกไว้รอบต้นไม้ เช่น ขนุน มะพร้าว ส้มโอ มะม่วง ลำไย หรือไม้ยืนต้นทุกชนิด ซึ่งวิธีการนี้เป็นภูมิปัญญาเป็นความเชื่อแบบพื้นบ้านที่คิดว่าต้นไม้เป็นผู้หญิง ถึงเวลาเติบโตแล้วต้องนุ่งผ้าให้ เช่น มะพร้าวต้นหนึ่ง มีอายุ 6-7 ปี แล้วยังไม่เริ่มให้ผลผลิต เมื่อนำผ้าถุงไปนุ่งให้ ในปีต่อมาปรากฏว่ามะพร้าวต้นนั้นก็ออกลูกออกผลมาให้ได้กินกันก็เป็นอีกวิธีหนึ่งของการจัดการพืชพื้นบ้าน

จากการศึกษาพบว่าผู้หญิงมักจะได้รับการถ่ายทอดการบอกเล่า จากแม่ และต้องมีความรู้ และทักษะในการจัดการพืช ตั้งแต่การเสาะหาเมล็ดพันธุ์ เช่นการแลกเปลี่ยน การซื้อหา การขอ ต้องมีความรู้ในด้านการเตรียมเมล็ด เช่น การนำไปปรนควัน การตากแดด การนำไปผสมกับพืชผักอย่างอื่น เช่น การเตรียมเมล็ดพริก และมะเขือให้ได้ผลดีนั้น ควรนำไปก่อกมก่อกองไปผสมด้วย เพราะตัวเมล็ดก่อกมก่อกองจะเป็นตัวดูดความชื้น และกลิ่น ก็สามารถป้องกันการกักกินของแมลงต่าง ๆ ได้

รูปแบบการปลูกพืชแบบผสมผสานนั้น ถือเป็นการปลูกเพื่อกินในครอบครัวและมักจะปลูกเพื่อไว้สำหรับลูกหลาน การปลูกแบบผสมผสานนั้นหลายคนในชุมชน บอกว่าได้ทำกันมานานแล้วเป็นการเลียนแบบป่าอันประกอบไปด้วยความหลากหลายของพันธุ์พืช และเปรียบเหมือนศูนย์การค้าขนาดใหญ่ของครอบครัวที่เป็นแหล่งอาหารของใช้ตลอดจนสมุนไพรหรือพื้นที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจ และที่สำคัญสามารถหาสิ่งที่ต้องการได้โดยมิได้ต่อราคาแต่อย่างใดรวมทั้งมีความมั่นคงทางด้านอาหารสูง พืชอาหารมีหลากหลายชนิด เช่น ผักทะเล (ชะอม) ผักปิง ผักแคบ ผักอีสุ่ม ผักเสี้ยว ผักหวานบ้าน ยอดฟักทอง มะนาว (น้ำเต้า) ฟักเหล็ก ฟักเขียว ฟักหม่น มะขาม มะกูด ผักกอก มันแกว มันอ่อน ถั่วดำ ถั่วรอด ถั่วมะเป็ ถั่วมะแฮะ ถั่วพู

ส่วนผลไม้ เช่น มะม่วง มะขาม มะกลั่วแก้ว กลั่วอ่อง กลั่วตีบดำ กลั่วส้ม กลั่วไข่ กลั่วข้าว กลั่วหักมุก ส้มโอ มะนาว ส้มเกลี้ยง กองแกง(ทับทิม) มะเปร (อโวกาโด)

รูปแบบการปลูกแบบผสมผสานนี้เองชาวบ้านบอกว่า เหมาะสมกับสภาพบ้านเรา ซึ่งในแต่ละบ้านนั้นจะมีพืชหลายประเภท ทั้งไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้เลื้อย และ หญ้าต่าง ๆ โครงสร้างต่างระดับของพืช ต้นไม้ที่ต่างกันซึ่งกันและกัน จึงมีความเหมาะสมกับวิถีชีวิตที่

กลมกลืนกับระบบนิเวศในชุมชน และสอดคล้องกับเงื่อนไขการบริโภคของชุมชน ลักษณะการทำกรผลิตในรูปแบบการผสมผสานนี้ ถือเป็นารฟูมฟูัระบบนิเวศ เพื่อธำรงรักษาัสภาพของธรรมชาติในการผลิตอาหาร โดยยึดหลักของการบำรุงรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน ซึ่งรูปแบบนี้ เป็นการเน้นการรักษาความสมดุลของวงจร ธาตุอาหาร โดยการปลูกพืชหลากหลายชนิดผสมผสานกันไป

จากการจัดประชุมกลุ่มย่อยกับชาวบ้านในพื้นที่ในความเห็นของชาวบ้านที่ได้ให้การสนับสนุนการปลูกพืชแบบผสมผสาน คือ ระบบการปลูกพืชแบบผสมผสานนั้น ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าพืชที่ปลูกร่วมกันนั้น สามารถเกื้อกูลกัน ทั้งในแง่ของอาหาร การป้องกันแมลง-แมลงระบาด และความชุ่มชื้นของดิน รวมถึงเป็นการลดความเสี่ยงความมั่นคงทางด้านอาหารด้วย เพราะหากพืชที่ปลูกบางชนิด ไม่สามารถให้ผลผลิตได้ แต่ยังมีพืชอย่างอื่น สามารถทดแทนกันได้

บ้านแม่ฮ้อยสม อื่นคำ ซึ่งเป็นบ้านเก่าแก่และได้ทำการปลูกพืชพื้นบ้านผสมผสาน และจากการสำรวจพบว่ามีพันธุ์พืชทั้งหมดที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ถึง 138 ชนิด บ้านแม่แสงวรรณ ช่มแก้วมี 108 ชนิด บ้านฮ้อยคำ ช่มแก้วมี 75 ชนิด จากการสำรวจความหลากหลายของพืชผักสวนรอบบ้าน ในระยะเวลาสั้นๆ สามารถสำรวจได้ 275 ชนิด สามารถจำแนกตามลักษณะ 4 ประเภท ดังนี้

1. ไม้ยืนต้น เช่น มะพร้าว มะม่วงสามปี มะม่วงอกล่อง มะม่วงคู้ ขนุน จี้เหล็ก ลำไย สะเดา หนาก ส้มโอ มะนาว มะกรูด มะยม มะค้อนก้อม มะไฟ มะค้อง (กระท้อน) มะเงาะ น้อยหน้า ลิ้นจี่ ทับทิม มะขาม ผักกระถิน โกสลด ผักหวานบ้าน ผักพวยฮอ ต้นกล้วยดิบ กล้วยน้ำว้า กล้วยหอมทอง กล้วยยानी กล้วยส้ม กล้วยไข่ กล้วยคู้ กล้วยค้ำว ต้นกอก หน่อเป๊าะ ไม้ข้าวหลาม ไม้ซาง ไม้ฮวก ไม้ไร่ ต้นเมียง ชะอม เพกา ต้นฝรั่ง ม่าตำเสื่อ เฮ้ปเป็น ผักเล็บคุดใหญ่ ผักเล็บคุดน้อย สับปะรด มะละกอฮวาย ละกอธรรมดา ดอกแคแดง ดอกแคขาว

2. ไม้เลื้อย/ไม้เถา เช่น มันข้าวกำ มันอ่อน มันพร้าว มันแข่งจ้าง ฟักทอง มะนอยซ้อง มะนอยงู ผักบั้ง มะข้าว ตำลึง สลิด ตดหมา ส้มป่อย มะนอยฮีหมา มะละขึ้นก ม่าน้ำ (น้ำเต้า) ม่าแป้ ม่าแปบ ม่าถั่วฟู ม่าถั่วฝักยาว ม่ากระทักโล๊ก ม่าบวบ ม่าฟักเขียว ต้นหวายขม ผักม้วนหมู ผักเซ้ง ผักแฉ้ว ผักจอยนาง ม่าคู้ เกรือเขาค่า

3. ส้มลุก/สมุนไพร ไม้ล้มลุก เช่น ต้นม่าฮะ อีสุม กู้ก ก่า ข่า ขิง ขมิ้น ตะระไคร้ ผักคืด บอนหอม ตูน บุก บอนผา บอนบ้าน บอนดำ เผือกธรรมดา เผือกหัววอก หัวสังโค

มาถู่ มาเขื่อนมัน กะเจียบ ผักแค ปูเลย ขมิ้นขึ้น ลำปะหลัง จะก่าน มะเขือแจ้ มะเขือหวาน มะเขือห้า
 ม้า มะเขือยาว มะเขื่อน้ำเมียง พริกหลายชนิด มะเขือพวง มะแคว้งขม พริกน้อย ดิบลิ หอมบัว
 หอมเคียม หอมคว่น ใบโหระพา ผักไผ่ เกียงพาไน้ เกียงพาจ่าง ผักหนอก ผักคืด ผักมันแก้ว ผักแค
 ผักปูกก จิงแมงดา หอมเย้ หอมป้อมเปื้อ ผักบั้ง ผักควตอง ดอกกำยี้ ผักเลี้ยว ผักฮาก ใบพลู
 ก้อมก้อ เล็บคุด พริกขี้ฟ้า พริกหลวง พริกเคื่อไก่ พริกแดงขาว สมุนไพโร เช่น เสล็ดพังพอนตัวผู้
 เสล็ดพังพอนตัวเมีย ผักคืด หัวตุน ผักหนอก ผักควาย อ้อยคำ หญ้าจัด หลับมัน ขมิ้นขึ้น ปูเลย
 ตะไคร้ กล้วยติบ คา หญ้าคดหมา ผักแข็ง ผักม้วนหมู หวานบ้าน จอยนาง มะลิซ้อน หวานหางจรเข้
 มะลิน้อย กอก หมากแม่ หมากผู้ ต้นดอกแก แหวตั้น แหนเครือ บัวฮาคำบัวฮากขาว ไม้ฮวก ไม้เฮี้ย
 ฟ้าทะลายโจร หญ้าเอ็นยืด

4. ดอกไม้ เช่น ดอกเข็มขาว ดอกเข็มสีชมพู ดอกเข็มสีแดง ดอกดาวเรือง ดอก
 โกศล ดอกกุหลาบ ดอกบัวบานใบ ดอกหมากผู้ ดอกเทียนน้อย ดอกเทียนใหญ่ ต้นปามร์ ชาติทอง
 ดอกขี้เหล็ก ดอกหมากผู้ ดอกพยอม ดอกจำปา ดอกจำปี ดอกจำปาลาว ดอกกลมแล้ง ดอกปิ้งคำไถ
 ดอกเฟื่องฟ้า ดอกบานไม่รู้โรย ดอกช่อนหอ ดอกบัวโปก ดอกมะลิซ้อน ดอกดินหมี ดอกพุทธรักษา
 ดอกกะดังงา กระจดิน ดอกชะบา ดอกพิกุล ดอกบานบุรี สะลัก ดอกตาเห็นขาว ดอกตาเห็นเหลือง
 ดอกราตรี สดาน ดอกกาหลวงค์ ดอกพุทธรักษา ดอกสะแล้ง ดอกกาสะลอง ดอกสลิดบ้าน
 ดอกเป่า ดอกเงาะ ดอกคู่ ดอกปิ้งสมุด ดอกย้าง ก้อย ดอกชบา ดอกชะบาหนู ดอกชมพูภูคา
 ดอกคุณนายตื่นสาย ดอกหางนกยูง ดอกชอมพอ ดอกกาละพุก ดอกพลับพลึง ดอกจี่ซูป
 ดอกเครือฟ้า ดอกบัว ดอกบัวนาค ดอกตำเหิน คำปิ่นเกย ดอกพังเพย เล็บมือนาง เอื้องผึ้ง
 เอื้องขี้หมา ดอกส้มป่อย ดอกจ่างก้อย ดอกมอญไข่ ดอกไต้กโต ดอกเงิน ดอกเข็มเดี่ยว ดอกเหมือด
 ดอกอินตาหว่า ดอกคำใต้ ดอกกาละเกต ดอกหอมไกล สายน้ำมัน ดอกสารภี ดอกเค็ดแก้ว
 ดอกมันป่า ดอกพวงชมพู ดอกด้ายหงอนไก่ ดอกด้ายสีแดง ดอกด้ายสีม่วง ดอกอันชัน ดอกดับเต่า
 ดอกเบญจมาศ ดอกสาวน้อยประแป้ง เป็นต้น

รูปแบบการจัดการในลักษณะนี้ มีความเหมาะสมกับวิถีชีวิตที่กลมกลืนกับระบบ
 นิเวศน์ และสอดคล้องกับการบริโภคของชุมชน ลักษณะการทำการผลิตในรูปแบบการผสม
 ผสมนี้เป็นการรักษาไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพและได้อาศัยระบบการเกื้อกูลซึ่งกัน
 และกันเป็นการเน้นการรักษาความสมดุลของวงจรธาตุอาหาร โดยการปลูกพืชหลายชนิด ผสม
 ผสมกันไป

กล่าวได้ว่าในระบบการจัดการพืชแบบผสมผสานนั้น ผู้หญิงเป็นผู้ที่มีบทบาท
 สำคัญ ทั้งนี้ผู้หญิงในฐานะเป็นแม่ที่มีความเป็นห่วงในเรื่องความอยู่รอดของครอบครัว โดยเฉพาะ

เรื่องปากท้องดังนั้นผู้หญิงจึงได้ พยายามที่จะปลูกพืชหลายๆอย่าง ทั้งพืชผักผลไม้เพื่อนำมาปรุง เป็นอาหารสำหรับสมาชิกในครอบครัว และญาติพี่น้อง ซึ่งในการจัดการพืชแบบผสมผสานนั้น แม้ว่าผู้หญิงจะมีภาระหน้าที่สำคัญหลายประเภทรุ่น แต่ก็เชื่อว่าผู้หญิงจะต้องทำงานหนักเสมอไป

นำอำเภอ สมวงค์ษา ได้เล่าถึงการทำงานว่า “ว่าการปลูกพืชผักแบบผสมผสานนี้ มันดี หลายอย่าง ถึงแม้มันจะขยับดิน ขยับมือไปแต่มันก็คุ้ม เพราะว่าเรามีอาหารกินตลอดปี”

จากการสังเกตพบว่าการเตรียมอาหารของผู้หญิงก็เป็นตัวสะท้อนถึงความอุดม สมบูรณ์ของพืชอาหารและวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ชาวบ้านจะใช้เวลาในการหาอาหารจากสวนได้ใน ระยะเวลาอันรวดเร็ว คือ จะทำอาหารเช้า ก็ เก็บช่วงเช้า หาแต่ละมือได้อย่างสะดวกสบาย ซึ่งผู้ หญิงจะรู้ว่า ผักอะไร จะเก็บบริเวณไหน ซึ่งความรู้เหล่านี้ ผู้ชายจะไม่ค่อยสนใจ และนอกจากนี้ ผักพื้นบ้านนั้นที่ปลูกขึ้นมา นั้น เป็นผักที่ปลอดสารเคมี เพราะไม่ได้เน้นการปลูก เพื่อขายจึงไม่ได้ ใส่ปุ๋ยใส่ยา และมีความสด ต้องการกินเมื่อไรก็ลงไปเก็บได้ทันที ค้างที่แม่พรรณ ข่มแก้ว ได้ กล่าวไว้ว่า “ผักคื่นคื่นคื่นคื่น นำมาทำอาหารแล้วมันร่าดี หวานดี” อีกทั้งประหยัดค่าใช้จ่ายในครัว เรือนอีกด้วย ซึ่งลักษณะดังกล่าวของพืชผักพื้นบ้านนั้น ได้ทำให้เห็นถึง การรักษาและการคงอยู่ ของพืชผักพื้นบ้าน ที่ทำการรวบรวม และดำรงพันธุ์ไว้โดยผู้หญิงในแต่ละครอบครัว รูปแบบการ จัดการแบบไม่เป็นทางการหรือแบบผสมผสานนั้นทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพสูง และ สิ่งที่แสดงถึงบทบาทของชาวบ้านในการจัดการพืชพื้นบ้านที่ชัดเจนประการหนึ่ง คือ การคัดเมล็ด พันธุ์ รวมถึงการเก็บรักษาพันธุ์ให้มีประสิทธิภาพ สามารถให้ผลผลิตดี และเหมาะสม กับสภาพดินฟ้าอากาศ สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นนั้น และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ที่ได้มี ความผูกพันกับพืชเหล่านี้มานาน การพูดคุยกับแม่อุ้ยจันทร์ ธนะวงศ์ ทำให้ทราบถึงลักษณะที่ โดดเด่นของพืชผักเหล่านี้ กล่าวคือ “ผักพื้นบ้าน อาหารพื้นเมืองเฮานั้นมันร่า แล้วก็มันทน ต่อโรค อดแห้งหลายอย่างยากก็บ่ได้พ่น กินแล้วสบายใจ บ่ได้ใส่ปุ๋ยจะเก็บกินมะใดก็ได้กิน” ในสถานการณ์ ปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคแห่ง ขวัญยากหมากแพงสินค้าต่าง ๆ ขึ้นราคา จึงทำให้ชาวบ้านได้เริ่มคิด และ ได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดใหม่ที่จะกลับไปฟื้นฟูวิถีการเกษตร แบบดั้งเดิมหรือรูปแบบการจัดการแบบ ผสมผสานขึ้นมาใหม่ เพื่อความอยู่รอดของครอบครัวโดยเฉพาะผู้หญิงได้พยายามที่จะหาพันธุ์พืช พื้นบ้านกลับมาปลูกใหม่ โดยการขอ หรือแลกเปลี่ยนกับครอบครัวอื่น ๆ ที่ได้เก็บรวบรวม เมล็ดพันธุ์พื้นบ้านไว้ โดยจะเน้นการผลิตเพื่อยังชีพในครอบครัวเป็นหลัก จากการศึกษาพอจะ สรุปได้ว่ารูปแบบการจัดการพืชแบบผสมผสาน (ดั้งเดิม) นั้นถือเป็นรูปแบบเกษตรกรรม เพื่อ ชีวิตและสิ่งแวดล้อมและทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองและอยู่รอดได้ในทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและการเมืองกล่าวคือในทางเศรษฐกิจ

จะเห็นว่าเป็นรูปแบบที่สร้างการพึ่งตนเองของชาวบ้าน ลดการพึ่งพิงปัจจัยจากภายนอก ไม่ใช่
 สารเคมีใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีความสอดคล้องกับฐานของชุมชนมีผลผลิตเพิ่มขึ้น และม
 ความหลากหลายเพียงพอต่อความต้องการทางด้านอาหารและรายได้ ก่อให้เกิดความมั่นคงในด้าน
 อาหาร และสมุนไพร ทั้งในระดับครอบครัว ระดับท้องถิ่น

ด้านสังคม สถาบันครอบครัวและชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตามอัธยาศัย
 และได้มีการดำรงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดี มีรากฐานมาจากการสร้างเสริมภูมิปัญญาความรู้
 ชาวบ้าน ประกอบกับชาวบ้าน และผู้บริโภคมียุทธศาสตร์ร่างกายที่ปลอดภัยจากสารเคมีต่าง ๆ

ด้านสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ ในรูปแบบการจัดการแบบผสมผสาน
 (ดั้งเดิม) นั้นจะเป็นรูปแบบที่ช่วยอนุรักษ์ฟื้นฟูและรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้ง ป่า ดิน
 น้ำ ให้มีความอุดมสมบูรณ์ ลดการปนเปื้อนของสารเคมี

ด้านการเมือง ชุมชนสามารถที่จะกำหนดทิศทางและนโยบายด้านการพัฒนา
 ระบบเกษตร โดยรวมตัวกันเป็นกลุ่มที่เรียกว่ากลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกหรือเกษตร
 ยั่งยืนที่มาจากชุมชนอย่างแท้จริง

รูปแบบการจัดการพืชแบบเป็นทางการ (แบบใหม่)

รูปแบบการจัดการพืชแบบเป็นทางการ หรือแบบใหม่ เป็นกระบวนการที่นอกเหนือจาก
 รูปแบบผสมผสาน กล่าวคือ รูปแบบใหม่ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่กลุ่มหรือบุคคลจากภายนอก
 ชุมชนเข้าไปกระตุ้นสนับสนุน ส่งเสริม ให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบการจัดการ
 แบบดั้งเดิม รูปแบบการจัดการแบบเป็นทางการ จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการพัฒนา
 ความคิด การปรับตัวที่มุ่งเน้นการพัฒนาความคิด เพื่อเกิดการพัฒนาที่ทันสมัยมากขึ้นโดยผ่าน
 กระบวนการการสัมมนา การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การเสวนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกัน
 และกัน ทั้งนี้เพื่อเป็นการแสวงหาแนวทางและโอกาสในการพัฒนารูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้าน
 ในครอบครัวและชุมชนจากการศึกษาในชุมชนจะพบว่าการปลูกพืชผักผลไม้ของชาวบ้านนั้นแต่
 เดิมจะปลูกไว้รอบ ๆ บ้านตามพื้นที่ ๆ ว่าง เป็นการปลูก สะเปะสะปะ ไม่เป็นระบบ คือ อยากจะ
 ปลูกอะไรก็ปลูก โดยไม่ได้จัดเตรียมพื้นที่หรือจัดแปลงแยกต่างหาก จนกระทั่งในช่วงประมาณปี
 2501 เป็นต้นมาการพัฒนาทางด้านต่าง ๆ จากภายนอก เริ่มขยายเข้ามาในชุมชนอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้
 เนื่องจากทางรัฐบาลมีนโยบายการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจที่ส่งเสริม ระบบการเกษตรแผนใหม่
 ขณะนั้นมีการส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เพื่อการส่งออก และได้มีการขยายตัวในการปลูกพืช
 เพื่อการค้ามาสู่ชุมชนอย่างแพร่หลาย พืชที่ปลูกได้แก่ข้าวโพด ถั่วเขียว ยาสูบ ก็ได้เข้ามาแทนที่
 การทำไร่ของชาวบ้าน และนอกจากนั้นการเข้ามาของพืชพาณิชย์ นั้น ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยน
 แปลงวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนซึ่งจากการทำการเกษตรเพื่ออยู่เพื่อกินมาเป็นการเกษตร

เพื่อการส่งออก อีกทั้งมีการปรับเปลี่ยนวิธีคิด ค่านิยมต่าง ๆ ตลอดจนถึงได้มีการนำเอาปัจจัยต่าง ๆ จากภายนอกเข้ามาเป็นเครื่องทุนแรงในการผลิต เช่น เครื่องจักรกล เครื่องสูบน้ำ เครื่องพ่นยา และเมล็ดพันธุ์พืชชนิดต่าง ๆ พร้อมกับวัฒนธรรมการบริโภคผักตลาดมากขึ้น จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพืชพื้นบ้านในชุมชน และหันมานิยมปลูกผักประเภทผักจีน โดยใช้จากพันธุ์ต่างประเทศหรือพืชผักเมืองหนาวแทน เกษตรกรเองก็ไม่สามารถที่จะทำการเก็บและรวบรวมเมล็ดพันธุ์ ได้ เพราะเมล็ดผักประเภทนี้จะใช้ปีต่อปี และไม่สามารถที่จะคงพันธุ์ได้ในรุ่นต่อไป ดังนั้นชาวบ้านจะต้องซื้อเมล็ดพันธุ์จากตลาดทุกครั้งทั้งที่เป็นของหรือกระป๋อง ในการเพาะปลูกตลอดจนการใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเร่งให้ผลผลิตมีขนาดได้มาตรฐาน เพิ่มผลผลิต สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ก็ต้องใช้ตลอด เพื่อป้องกันผลผลิตมิให้ มีตำหนิใด ๆ จากการ กัดกินของแมลง หรือหริกลีใยโรคต่างๆ

เพื่อผลผลิตจะได้มีราคาดี ตามที่ตลาดได้ตั้งมาตรฐานไว้ ผลผลิตที่เพาะปลูกได้ขายไปยังตลาดพืชผลการเกษตรเป็นการขายส่งและมีปริมาณมากที่ได้อำนวยความสะดวกให้กับชาวบ้าน และระบบการทำกรเพาะปลูกแบบนี้จะนำมาซึ่งการกู้ยืมเงินก่อนการเพาะปลูก อีกทั้งมีพ่อค้าคนกลางในหมู่บ้านได้เข้ามาสนับสนุน ในด้านการไถการเตรียมพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกตลอดจนถึงให้สินเชื่อต่าง ๆ เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า และ อุปกรณ์ต่าง ๆ ในการทำการเกษตร เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตนายทุนเหล่านี้ก็จะรับซื้อผลผลิตพร้อมกับหักค่าปุ๋ย ค่าไถ ค่าฆ่าฆ่าแมลง ชาวบ้านก็จะไม่เหลืออะไรเลย แถมยังมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น ดังที่พ่อ รพ ข่มแก้ว “ การทำเกษตรแบบนี้ ชาวบ้านไม่สามารถ ที่จะกำหนดราคาของผลผลิต ได้ ทุกอย่างจะขึ้นอยู่กับนายทุน ที่มาลงทุนซื้อก่อน สินค้าหรือเมล็ดพันธุ์ต่าง ๆ เขาซื้อจากเจ๊ก จากตลาด ราคาสูงขนาดแต่สินค้านั้นของชาวบ้านที่ขายนั้นมันถูกอย่างเปื้อะ ถ้าปีไหน ฝนแล้งฝนบ่ตกตามฤดูกาล แหมซ้าฮ้าย ชาวบ้าน ใ้สู้บ่ใ้สู้ อยู่ กังวลกลัว ผลผลิต ออกบ่ดี บ่มีเงิน ไปซ้าเขา”

รูปแบบการจัดการเพาะปลูกแบบเป็นทางการดังที่คุณประสิทธิ์ ข่มแก้ว ได้กล่าวว่า “เป็นการทำแบบ แต่แบบว่าคือ เอาจริงเอาจัง นั้น จะมีความแตกต่าง กับการปลูกแบบผสมผสาน การทำการปลูกแบบนี้จะช่วยลดภาระในเรื่องต้นทุนการผลิตทั้งแรงงาน ซึ่ง ไม่ต้องจัดการดูแลนัก เมล็ดพันธุ์ก็สามารถเก็บเมล็ดพันธุ์ใช้รุ่นต่อไปได้ ปุ๋ยเคมียาปราบศัตรูพืชก็ไม่ต้องมีความจำเป็นต้องใช้ และเรื่องของแมลงต่าง ๆ ก็บ่ได้ห้วง พืชผักก็ต้านทานตัวโรคและแมลงได้ดี”

เทคนิคการจัดการพืชในรูปแบบอย่างเป็นทางการนั้น จะมีการจัดการอย่างเป็นระบบเป็นส่วนๆ ปลูกเป็นแถวเป็นแนวและใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามาช่วยในการผลิต เพื่อต่อการดูแลและจะต้องดูแลอย่างสม่ำเสมอทั้งเรื่องการให้น้ำการให้ปุ๋ยการกำจัดแมลงต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิด

ผลในการเปลี่ยนแปลงในบทบาทของผู้หญิงอย่างมากมาย กล่าวคือ จากเดิมผู้หญิงจะเป็นคนดูแลเรื่องการเก็บเมล็ดพันธุ์การถอนวัชพืช การคัดเมล็ด การปรับปรุงสภาพดินรวมถึงการเก็บผลผลิตแบ่งปันให้กับญาติพี่น้อง แต่ระบบการจัดการแบบนี้ก็ได้ทำให้บทบาทของผู้หญิง ลดลง เช่นยาปราบวัชพืชก็เข้ามามีบทบาทแทนการใช้แรงงานของผู้หญิงที่ต้องถอนวัชพืช คายหญ้า การใช้เมล็ดพันธุ์ ถูกผสมก็ทำให้ผู้หญิงหมดหน้าที่ในการเก็บรวบรวมและคัดเมล็ดพันธุ์ สำหรับการเพาะปลูก จึงมีผลทำให้พันธุ์พืชพื้นบ้านหลายชนิดได้สูญไป และหันมานิยมพันธุ์ใหม่ๆ เข้ามาแทนที่ซึ่งทางเกษตรตำบลได้เข้ามาส่งเสริมซึ่งรูปแบบของการจัดการพืชแบบใหม่นี้ จำเป็นต้องอาศัยเทคนิคการจัดการแบบใหม่ ๆ เข้ามาซึ่งแตกต่างจากความรู้ดั้งเดิมของชาวบ้าน ในการจัดการพืชหรือผลไม้พื้นบ้านนั้น ชาวบ้านได้เล่าว่า ในการขยายพันธุ์ของชาวบ้านจะใช้เมล็ดเป็นหลัก โดยการนำไป “บง” เพาะในเปาะ คือ นำวัสดุ เช่น กระจง กระจกร้า ที่ขาดที่ไม่ใช่แล้วโดยขุดดินใส่ในภาชนะดังกล่าวแล้วรดน้ำ และนำเมล็ดที่ต้องการเพาะไปฝังไว้ในนั้น โดยเมล็ดพันธุ์ที่นำมาบงหรือเพาะก็จะเป็นพันธุ์พื้นเมือง เช่น ประเภทผลไม้ ขนุน มะม่วงมัน มะม่วงแหม่น (มะม่วงหิมพานต์) ลำไย กระท้อน กอแกง (ทับทิม) มะขาม ส้มโอ มะนาว มะไฟ มะปราง ดันหมาก ส่วนพืชอาหารนั้น ก็มีวิธีการขยายพันธุ์ คล้ายกัน

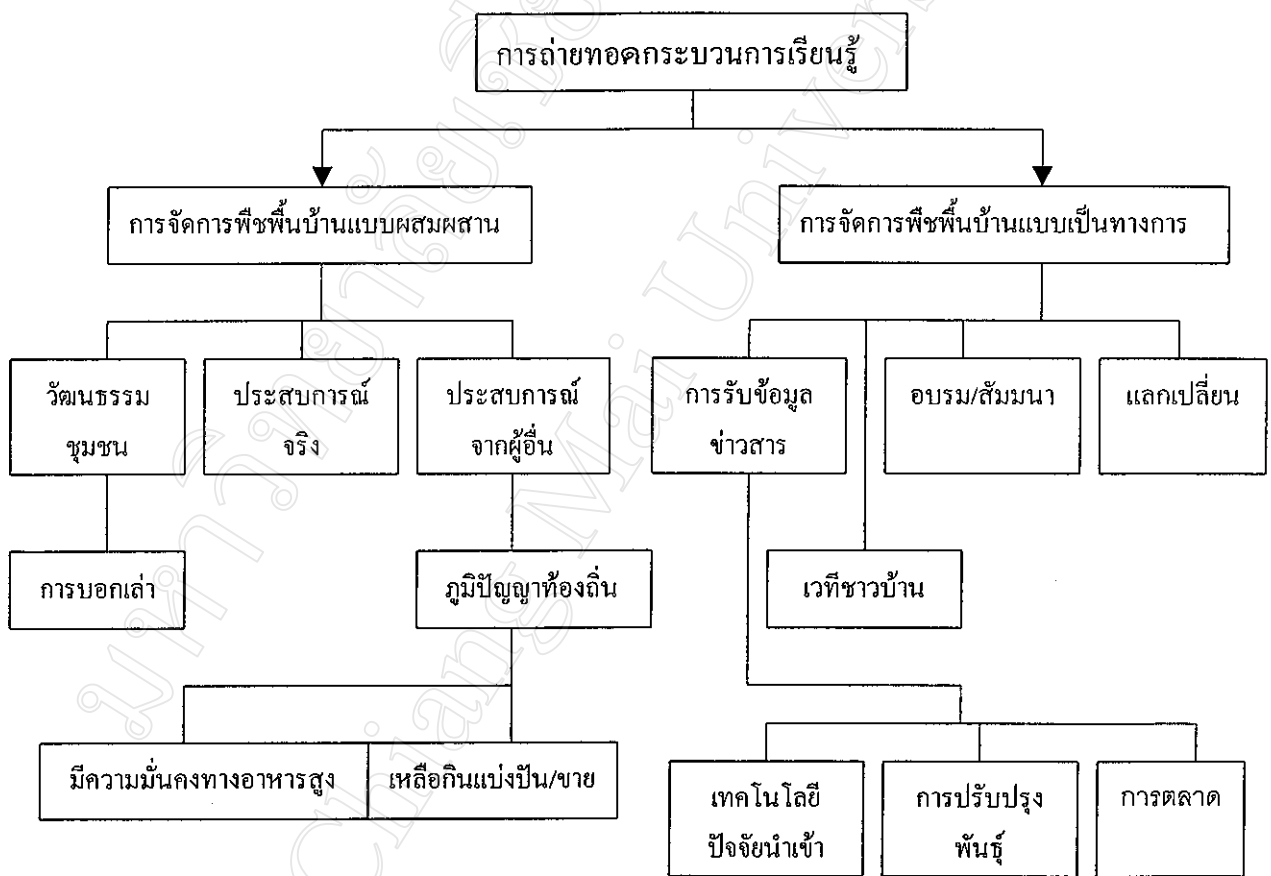
แต่ในระยะต่อมาก็ได้มีการปรับปรุงพันธุ์ไม้เหล่านี้ด้วยเทคนิค และวิธีการสมัยใหม่ เช่น การทาบกิ่ง การติดตา การตอน การเข้ามาของ สายพันธุ์ใหม่ ๆ ก็เริ่มขยายอย่างกว้างขวาง เช่น มะม่วงเขียวเสวย น้ำดอกไม้ ฟาลัน นอแรด เข้ามาแทน แก้วดกตึก มะม่วงปู้ม มะม่วงสามปี อกร่อง เป็นต้น และอีกด้านหนึ่งในระบบการจัดการแบบใหม่นี้ ก็จะเน้นการปลูกพืชชนิดเดียว ประเภทเดียวและเป็นการปลูกแบบมีระบบระเบียบโดยให้ต้นไม้และพืชเหล่านี้เข้าแถว ซึ่งตามลักษณะการจัดการแบบใหม่นี้จะต้องคอยดูแลเอาใจใส่เป็นพิเศษต้องดูแลเรื่องแมลง และวัชพืช อยู่ตลอดเวลา เพราะหากพืชชนิดใดชนิดหนึ่งเป็น โรคหรือมีแมลง มารบกวนก็จะต้องรีบกำจัด หากปล่อยไว้ โรคหรือแมลงอาจลุกลามและแพร่ระบาดไปทั้งแปลงทั้งสวนได้ ดังนั้นชาวบ้านต้องพึ่งสารเคมีเข้ามาช่วยในการกำจัดและใช้ในปริมาณที่มาก เช่น ดีดีที พูราดาน กรั้มมอกโซน พาราควอต ซึ่งสารเคมีที่ใช้นั้นจะส่งผลให้ พืชหรือแมลงที่มีประโยชน์ที่พึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลกันต้องถูกทำลายไปด้วย อีกทั้งมีผลต่อสุขภาพร่างกายของชาวบ้านหากใช้ไม่ถูกวิธีและได้ส่งผลกระทบต่อผู้บริโภคโดยตรงได้ เนื่องจากมีสารเคมีตกค้างและการปนเปื้อนของสารเคมีในผลผลิต ปัจจุบันนี้ชาวบ้านจะมีความตระหนักรู้คิดว่าพืชผักผลไม้ ที่ปลูก ต้องใช้สารเคมี ใส่ปุ๋ยเคมีดังนั้นจึงมีสารปนเปื้อนที่จะสามารถสะสมอยู่ในร่างกายได้ อย่างไรก็ตามรูปแบบการทำการจัดการพืชแบบนี้ จากการพูดคุยกับชาวบ้านหลายท่านได้ให้ทัศนะว่า รูปแบบใหม่นี้ จะมีเป้าหมายเพื่อการค้าเป็นหลักต้องมีการวางแผนการจัดการใหม่ทั้งระบบ รวมถึงการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุ

เป้าหมาย และรูปแบบใหม่นี้ไม่ได้พัฒนาหรือถ่ายทอดมาจากภูมิปัญญาดั้งเดิม ซึ่งทำให้ชาวบ้านไม่ค่อยคุ้นเคยในการจัดการที่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร อย่างไรก็ตามในการทำการผลิตเมื่อมีปัญหาชาวบ้านไม่สามารถที่จะแก้ไขได้ มากกว่าการนำเอาสารเคมีไปพ่นหรือใส่ปุ๋ยเคมีซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุ นำมาซึ่งปัญหาหนี้สิน และความล้มเหลวในการผลิตอันเกิดจากระบบการผลิตแบบใหม่ที่ได้ทำลายทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และผลผลิตที่ไม่คุ้มกับการลงทุนพร้อมกับราคาผลผลิตตกต่ำ ชาวบ้านประสบกับปัญหาภาวะหนี้สินซ้ำซ้อนประกอบกับค่าใช้จ่ายในครอบครัวเพิ่มขึ้น ต้องซื้ออาหาร ข้าว ซื้อทุกอย่างที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ซึ่งทำให้ขาดความมุ่งมั่นในการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ซึ่งถือเป็นฐานสำคัญต่อความอยู่รอดของครอบครัว

นอกจากนี้ หากจะมองมิติบทบาทหญิงชายในรูปแบบการผลิตแบบใหม่แล้วจะพบว่าในขณะที่ผู้ชายซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวจะเข้าสู่ระบบการเกษตรแบบนี้อย่างเต็มที่เพื่อที่จะได้ผลผลิตในการเพาะปลูกเพื่อการจำหน่ายเป็นรายได้เป็นหลัก ขณะเดียวกันผู้หญิงก็ต้องทำงานหนักมากขึ้น เพราะต้องทำงานร่วมกับผู้ชายในการทำการเกษตรแบบใหม่ กล่าวคือทำงานทุกอย่างเหมือนที่ผู้ชายทำ และก็ยังต้องทำการเพาะปลูก เพื่อยังชีพในครอบครัวพร้อมกันไป อย่างไรก็ตามการเพาะปลูกเพื่อการยังชีพของผู้หญิงนั้นต้องใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะสมกับการทำการเพาะปลูก ส่วนที่ดินที่สมบูรณ์ก็จะถูกนำไปใช้ในการทำการเกษตรแบบใหม่นี้ ก่อนข้างที่จะกันผู้หญิงออกจากการผลิต โดยเฉพาะทางด้านเทคโนโลยี ทำให้ผู้หญิงออกจากการผลิต สูญเสียบทบาทหน้าที่ และสถานะทางสังคมและเป็นแรงงานเสริมในระบบเกษตรแผนใหม่เพิ่มขึ้นด้วย อย่างไรก็ตามชาวบ้านได้เล็งว่ารูปแบบการทำการเกษตรแบบใหม่นี้ ในช่วงแรก ๆ จะให้ผลผลิตที่สูง เพราะที่ดินยังมีความอุดมสมบูรณ์ แต่ในระยะเวลาการผลิตในครั้งต่อไป ดินจะเสื่อมสภาพลง และทำให้ผลผลิตเริ่มลดลง และชาวบ้าน จะต้องใช้ปุ๋ยเคมีมากขึ้น เพื่อรักษาระดับผลผลิตเดิมไว้ ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบหลาย ๆ อย่างตามมาเช่น ความเสื่อมโทรมของดิน และการใช้ปุ๋ยเคมีในปริมาณมากจะส่งผลให้พืชเกิด โรคระบาดได้ง่ายเป็นการผลิตที่ไม่ยั่งยืนและทำลายสิ่งแวดล้อมในชุมชนอีกด้วย

โดยสรุปแล้วจากการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้านของชุมชนแล้วจะพบว่า การจัดการแต่ละรูปแบบนั้นจะมีความแตกต่างกัน คือรูปแบบการจัดการแบบผสมผสาน (ดั้งเดิม) นั้นส่วนใหญ่แล้วการถ่ายทอดการเรียนรู้จะได้รับจากการกล่อมเกลาทางสังคม โดยผ่านทางวัฒนธรรมของชุมชน ประสบการณ์จริงในการดำเนินชีวิตที่บรรพบุรุษได้ปฏิบัติให้เห็นจริง ประสบการณ์และการบอกเล่าจากผู้อื่นในชุมชน โดยการนำเอาภูมิปัญญาที่มีอยู่มาใช้ในการจัดการพืชเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก และหากเหลือกินก็นำมาแบ่งปันให้ญาติพี่น้องหรือนำไปขาย

ส่วนรูปแบบการจัดการพืชแบบเป็นทางการนั้น จากการศึกษาพบว่าได้มีบุคคลจากภายนอก ทั้งภาครัฐและเอกชนได้เข้าไปส่งเสริมสนับสนุน โดยผ่านการอบรมสัมมนา การดูงาน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ตลอดจนการรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ซึ่งกระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ ได้ทำให้ชุมชนรู้จักกับ เทคโนโลยีปัจจัยนำเข้า เช่น ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช เมล็ดพันธุ์ลูกผสม พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ที่มีการปรับปรุงพันธุ์ และการตลาดเป็นต้นและเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงความเชื่อมโยงของแต่ละรูปแบบจึงขอแสดงแผนภูมิที่ 3 ต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 3 แสดงการเรียนรู้รูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้าน

ตอนที่ 5 ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการพืชพื้นบ้านของผู้หญิง

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัย หรือเงื่อนไขที่สำคัญต่อการจัดการพืชพื้นบ้านของผู้หญิงในหมู่บ้านใหม่สันติสุข นั้นมีหลายปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จากการรวบรวมข้อมูล การสนทนา และสังเกตการณ์ในการประชุมกลุ่มย่อย ในชุมชนที่ศึกษา สามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังต่อไปนี้

1. ความต้องการปัจจัยทางด้านอาหาร

กล่าวได้ว่า อาหารครั้งแรกสุดของมนุษย์ คือน้ำนมแม่ และแม่เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการผลิตอาหารและต้องพึ่งพาอาหารจากธรรมชาติมาเลี้ยงตัวเองและครอบครัว ผู้หญิงในฐานะแม่จึงมีความเป็นห่วงเรื่องปากท้องของลูกน้อยและครอบครัว ตลอดไปถึงญาติพี่น้อง ดังนั้น ผู้หญิงจึงจำเป็นต้องพยายามชวนชายและแสวงหาอาหารเพื่อความรอดของชีวิต ทั้งนี้เพราะบทบาทนี้เป็นบทบาทที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอด และได้เกิดการเลียนแบบจากรุ่นต่อรุ่นจนเป็นความเคยชินในบทบาทนี้ อย่างไรก็ตามในชุมชนแห่งนี้ โดยเฉพาะผู้หญิงเป็นผู้ที่แสดงบทบาทในด้านการเพาะปลูก หรือการผลิต เพื่อยังชีพ โดยเน้นการเพาะปลูกอยู่เพื่อกิน เพื่อญาติพี่น้องที่อยู่บ้านใกล้เรือนเคียง การเพาะปลูก และการจัดการพืชของผู้หญิงจึงเป็นการดำรงอยู่คู่กับชุมชนมาโดยตลอด และการเพาะปลูกพืชผักพื้นบ้านที่นำมาเป็นอาหารนั้น มีหลากหลายชนิด ทั้งไม้ยืนต้น ไม้ล้มลุก ไม้เถาและไม้พุ่มเป็นต้น จึงเป็นการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพไปในตัวด้วย ดังนั้น เหตุที่ผู้หญิงยังทำการจัดพืชพื้นบ้านอยู่ ถึงแม้จะไม่มีพืชที่มีความหลากหลายของชนิดเหมือนในอดีต แต่ก็ได้พยายามที่จะดำรงพันธุ์พืชพื้นบ้าน โดยการคัดเก็บและรวบรวมเมล็ดพันธุ์เพื่อใช้ในการผลิตในรุ่นต่อไป ทั้งนี้เพื่อเกิดความมั่นคงทางด้านอาหารในการดำรงชีวิต

พืชพื้นบ้านที่นำมาใช้เป็นอาหารนั้น ในการเลือกบริโภคจะขึ้นอยู่กับประเภทของพืช และฤดูกาลซึ่งพืชบางชนิดฤดูกาลหนึ่งจะกินผลและอีกฤดูกาลหนึ่งจะกินใบ เช่น ฟักทอง ผักมะไฮ ผักหวาน และผักอีสุ่ม (มะรุม) มะห่อย (มะระจีนก) ซึ่งแต่ละส่วนของพืชนั้นสามารถนำมาเป็นอาหารได้ และกรรมวิธีในการปรุงเป็นอาหารนั้นแต่ละส่วนก็จะแตกต่างกัน เช่น เผือก ใบก็นำมาแกง ซึ่งเรียกว่าแกงใบเผือก ส่วนหัวก็นำมาหนึ่งหรือทำขนมหวานได้จะเห็นได้ว่าส่วนต่าง ๆ ของพืชที่ใช้นำมากินเป็นอาหาร หรือเป็นกับแกล้มนั้นมีหลายส่วน ได้แก่ ลูกหรือผลเช่น น้ำเต้า แตงขี้ แตงปี มะเขือ มะบวบ มะน้อย มะไฮ มะเหิด มะข้าว มะแคว้ง มะตะกอก ฟักทอง ผักเขียว พริก มะเขือส้ม มะกูด มะเขือมัน

ดอก เช่น ดอกผักม้วนหมู ดอกแค ดอกฟักทอง ดอกสลิดบ้าน ดอกสะเรียม ดอกอาว จี๊กุก ดอกข่า ดอกอาก้า ดอกสลิดบ้าน ดอกจิวแดง ดอกโสน ดอกอีสุ่ม

ใบ/ยอด ผักคืด แค ใบจิง แมงดา ก้อมก้อ หอมแป้นเปือ กระเพรา โหระพา หอมด่วน ผักเผ็ด พญาขอ ชะอม ยอดใบมะปิ่น ยอดมะม่วง ยอดมะกอก ผักหวาน ส้มป่อย ยอดขี้เหล็ก ยอดผักทอง ยอดเม้า ยอดมะยม ยอดมะขาม

หัว (เหง้า) หัวเผือก หัวมันอ่อน มันป้าว มันมือเสือ หัวสังโค ต่างแดง หัวหอม จิงข่า ปลูก ขมิ้น จักโค(ตระไคร้)

ถาดันอ่อน บุก ดอกदान หยวกล้วย หน่อไม้ สายบัวใจกลาง ออมะพร้าว ตำ
หวาย

เมล็ดหรือผัก ถั่วดำ ถั่วรอด ถั่วฝักยาว ถั่วเหลือง ถั่วลิสง มะริดไม้ มะแฮะ ถั่วพู ถั่ว
มะแป้ เป็นต้น

ผักพื้นบ้านกับกรรมวิธีในการปรุงอาหาร

บ้านใหม่สันติสุข เป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่มีเอกลักษณ์ ในด้านการปรุงอาหาร ซึ่งหาก
พิจารณาเฉพาะการปรุงอาหารประเภทพืชผักแล้ว สามารถที่จะแยกแยะกรรมวิธีในการปรุง
อาหารได้หลายวิธีด้วยกัน อีกทั้งยังมีเทคนิคในการปรุงอาหารที่จะหลีกเลี่ยงรสชาติอาหารที่ไม่
ต้องการ เช่น ลดความเหนียว ลดการคัน ลดกลิ่นคาว และลดความขม เป็นต้น

กรรมวิธีการปรุงแต่งอาหาร

การปรุงแต่งอาหารของแต่ละท้องถิ่นจะมีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้
ปรุงเคยทำแบบไหนแล้วได้รสชาติดี อร่อย ก็จะจำบอกเล่าและถ่ายทอดกันมา จากการศึกษาพบว่า
บ้านใหม่สันติสุขมีกรรมวิธีในการปรุงอาหารได้หลายแบบ และพืชผักแต่ละชนิดจะมีความเหมาะ
สมกับวิธีการปรุงเฉพาะอย่างไร เช่น ประเภทพืชผักและสัตว์เล็กและแมลง อยากรู้ก็ตาม ในหมู่บ้าน
แห่งนี้มีกรรมวิธีในการปรุงอาหารได้ 14 วิธี ดังนี้

1. การต้ม เป็นกรรมวิธีที่ปรุงอาหารแบบง่าย ๆ โดยใช้น้ำเป็นส่วนประกอบ ซึ่งจะมี
รสชาติจืด เช่นต้มผักตำลึง ต้มมะนาว ต้มมะเขือ ซึ่งการต้มแบบนี้สามารถนำไปจิ้มกับน้ำพริก
ได้ ส่วนการต้มอีกกรรมวิธีอีกอย่างคือ การต้มโดยอาจจะมีส่วนประกอบของเนื้อหมู ไก่ ฯลฯ
ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความชอบในรสชาติของผู้ปรุงเอง

2. การนึ่ง เป็นการนำผักประเภทต่าง ๆ เช่น หัวเผือก หัวมัน ถั่วดำ ถั่วแป้ มะกูด
มันต่างแดง โดยพืชเหล่านี้สามารถนำมารับประทานเป็นของว่างได้ ในส่วนของผักนั้นก็ยังสามารถ
นำมาหนึ่งได้ทุกชนิด และนำมาจิ้มกับน้ำพริกได้

3. การแกง ในการแกงนั้น จะมีรสชาติที่เข้มข้นขึ้น ทั้งนี้จะต้องอาศัยเครื่องปรุงต่าง ๆ
เช่น พริกแห้ง พริกคิบ กระเทียม หัวหอม เกลือ กะปิ น้ำปลา ปลาร้า ผักที่ใช้แกง เช่น ตำลึง
ผักหอม ผักหวาน บอน เผือก ผักอีสุ่ม มะหนูน ตู่น หน่อไม้ ยอดฟักทอง ผักไข่เหา แกงเห็ด
ผักหน้าง ผักกูด ผักกาด มะนอย มะบวบ ผักบั้ง ผักหละ(ชะอม) ผักเสี้ยว ผักขี้เขียด ผักเป็ยว
ผักสลิด ผักก้านดุง ผักเหือก แกงผักเขี้ยว ผักทอง มะนาว เป็นต้น

4. การแฉับ ในวิธีการนี้จะใช้กับสัตว์ขนาดเล็กหรือแมลง โดยมีเครื่องปรุง คือ ตรีโครี เกลือ และใช้ไบขมึนห่อ เช่น แฉับอ่องอ อับอีหวก (ลูกอี๊ด) แฉับอีเนี้ยว แฉับเขียด+กบ แฉับปลา โดยมีส่วนประกอบของผักขึ้นอยู่กับรสนิยมของผู้บริโภคโดยนำไปห่อกับไบขมึน แล้วห่อด้วยใบตองหลายๆ ชั้น นำไปแอนกับไฟอ่อนๆ

5. การยำ การยำนั้นผักบางชนิดต้องนำไปลวก หรือต้มก่อน และบางชนิดที่นำมายำสด ๆ เช่น ยำหน่อไม้ ยำผักปืมป้า ยำใบมะม่วง ส่วนเครื่องปรุงที่ใช้ คือ ตรีโครี หอมบั่ว กระเทียม พริก น้ำปู ปลา ร้า

6. การตำ ผักบางชนิดก่อนจะนำมาตำ ต้องนำไปต้ม เผา หรือหนึ่งให้สุกก่อน เช่น มะแปบ ขนุน มะเขือ ผักเหือก มะเขือเผา น้ำพริกเขียด พริกปลา พริกอีหวก น้ำพริกน้ำหน่อ น้ำพริกปลาหู พริกจี้กึ่ง พริกหนุ่ม พริกอ่อง พริกกบ พริกเห็ด พริกน้ำผัก พริกมะกอก

ส่วนพืชผักผลไม้ที่นำมาตำ เตา มะม่วง มะขาม มะลอคุด มะต้อง มะโอ มะเตด (มะละกอ) เกลือ กะปิ น้ำปลา ปลาหูเค็มจี้

7. การคั่วหรืออ่าว โดยมีส่วนประกอบของน้ำมันพืชหรือน้ำมันหมู ผักที่ใช้ เช่น ผักกูด ผักหอม ผักกาด กระหต๋า แดงควา ถั่วฝักยาว มะพร้าว ยอดผักทอง มะน้อย มะบวบ เครื่องปรุง ที่ใช้ พริก หอม หอมบั่ว กะปิ เกลือ และน้ำมัน

8. การหลาม การในหลามนี้ จะนำกระบอกไม้ไผ่หลาม แล้วเอาผัก เช่น ใบบอน ใบเผือก แล้วใส่เครื่องปรุงลงในกระบอกไม้ไผ่ เช่น พริกเกลือ ปลาหูเค็ม ข่า สับให้ละเอียด เติมน้ำลงไปในกระบอก ปิดปาก กระบอก และนำไปเผาไฟ

9. การเจียว เป็นการต้มจืด ผักที่ใช้คือ ผักไข่เหา ผักเปี้ยว ผักหอม ผักแข็ง ผักเสี้ยว ผักกาด เครื่องปรุงที่ใช้ พริกหนุ่ม พริกแห้ง เกลือ หอม กระเทียม ปลา ร้า ส้า เป็นการ เครื่องปรุงที่ใช้ พริกแห้ง กะปิ น้ำปลา ปลา ร้า งาดำ ถั่วลิสง หอม ปอมบั่ว ปลา กระป๋อง

10. หมก ใช้กับการปรุงอาหารประเภทสัตว์เล็ก และแมลง เช่น หมกจี้กึ่ง หมกอีหวก หมกเขียด , กบ

11. อ่อม เป็นการอ่อมโดยใช้ระยะเวลาในการปรุง เช่น อ่อมจิ้น อ่อมเขิน โดยส่วนใหญ่จะใช้กับเนื้อ

12. ส้า วิธีการที่ใช้ได้ทั้งพืชและเนื้อ เช่น ส้ามะแตง ส้าผักกาด ส้าใบมะขาม ส้าเนื้อ

13. อ้อก เป็นวิธีการปรุงอาหาร โดยพยายามทำให้น้ำที่ใส่ในหม้อเดือด และแห้ง คือทำให้น้ำลดลง เช่นการอ้อกผักหรือแมลง, สัตว์เล็ก เช่น อีเนี้ยว แมงเอียง เป็นต้น

14. นาบ โดยใช้น้ำมันพืชหรือน้ำมันหมูเป็นส่วนประกอบ เช่น นาบผักบั้ง ผักค้ำลิง มะเขือ เป็นต้น

ผักที่ใช้เป็นแก้มกับอาหาร

อาหารที่เป็นที่นิยมของคนในชุมชนนั้นคือ ลาบดิบ เช่น ลาบหมู ลาบควาย ลาบวัว และลาบสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ เช่น เก้ง หมูป่า กระต่าย กระรอก เลียง ซึ่งอาหารประเภทลาบดิบนี้โดยทั่วไปแล้วมักจะใช้ผักสดโดยเฉพาะผักสดที่มีรสและกลิ่น เช่น ผักไผ่ หอมคั่วน ใช้หอมเป็นเป็อ และมะเข่น ทั้งนี้เพื่อช่วยดับกลิ่นคาว และทำให้รสชาติอาหารดีขึ้น โดยเทคนิคในการทำลาบดิบนั้น ชาวบ้านมักจะชูดเอาเปลือกของต้นกอก เปลือกลำไย เปลือกต้นค้ำและใบฝรั่ง มาลากับเนื้อดิบ เพื่อทำให้เนื้อเหนียว และป้องกันท้องร่วง จากการศึกษาพบว่าเมื่อทำอาหารประเภทลาบ อาหารประเภทผู้หญิงจะเป็นฝ่ายหาผักสดที่จะนำมา แก้มกับลาบและจากการสังเกตในครอบครัวหนึ่ง เมื่อทำอาหารประเภทลาบเพื่อนำไปเลี้ยงคนงานในไร่จะนำเอาผักสดที่นำมากินกับลาบ จากการนับมี ถึง 34 ชนิด เช่น ติงหว่า มะริดใบ้ ใบมะปิ่น ใบมะละกอ(เผา) ใบมะยม เพี้ยพาน ผักชี เกียงพาใหม่ ยอดทองแดง หอมคั่วน หอมคั่วนหลวง ยอดสะเดา ใบจันทร์ ผักเปม มะเขือแจ้ แดงกวา ถั่วฝักยาว ผักคดหมา พักลาวตอง ใบฝรั่ง ผักกาดขาว กระหล่ำปลี มะแค่น ใบมะม่วง ใบมะกอก ผักฮาก จะค่าน เล็บครุฑ กระเพรา ยอดโกศล มะเขือผ้อย (เปราะ) ผักคืด ใบปูเลย ผักกระถิน ชาวบ้านได้นำพืชผักเหล่านี้มาแก้ม โดยการที่เลือกผักมาใช้จะคำนึงถึงรสชาติ และสรรพคุณ เนื่องจากลาบต้องใช้เนื้อสด ๆ ดิบ ผสมด้วยเลือด ฉะนั้น มักจะมีกลิ่นคาว แต่การดับกลิ่นก็จะอาศัยเครื่องปรุงหลาย ๆ ชนิด นำมาทำให้ละเอียด แล้วนำไปผสมกับลาบ ส่วนเครื่องปรุงแต่ละท้องถิ่นก็จะแตกต่างกันแต่ในชุมชนแห่งนี้จะใช้หอมบั่ว (จี) หอม พริก เกลือ มะเข่น ข่า เป็นต้น เครื่องปรุงเหล่านี้ จะทำให้มีรสชาติอร่อยมีกลิ่นหอม ไม่น่าคาว ดังนั้นลาบจึงเป็นอาหารที่ขึ้นชื่อของคนเมืองน่าน และถือว่าเป็นอาหารที่มีเกียรติ ดังนั้นในการรับประทานลาบนั้นก็ได้มีการนำเอาผักมาแก้มมาก และพืชผักนั้นจะเป็นสมุนไพรส่วนใหญ่ซึ่งมีสรรพคุณทางด้านช่วยขับลมแก้อาการปวดท้อง เป็นต้น

ผักแก้มกับน้ำพริก ต่าง ๆ มักจะมีคำกล่าวว่าคุณเห็นอกับน้ำพริกเป็นของคู่กัน ผักที่นำมาทานกับน้ำพริกนั้นมีหลายชนิด และผักที่ใช้แก้มกับน้ำพริก แต่ละอย่างก็จะแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฤดูกาลของพืชผัก ที่ใช้เป็นผักจิ้มกับน้ำพริก แบ่งออกเป็น 3 อย่าง คือ

ผักนึ่ง หรือ ลวก เช่น ผักเผ็ด ผักหวาน ผักเซ็ง มะนอย มะห้อย มะเห็ด มะนอย
 หีหมา ฟักทอง น้ำเตา หน่อข้าว จี๊กั๊ก เครือเขาค้า ผักม้วนหมู หน่อไม้ ผักกูด ดอกหมากขี้
 ถั่วแปบ ถั่วดำ ถั่วฝักยาว เผือก มัน ฟักทอง ฟักเขียว มะเขือ บวบ ผักหละ ผักหม ผักแซ่ว
 ผักกั้นลุง ผักแคบ ผักหนอก ผักอิน ผักบั้ง ผักอีสุ่ม ผักกาดเมือง มะแคว้ง เห็ด โกลส อีสุ่ม
 ผักหวานบ้าน มะเขือมัน

ผักสด ถั่วฝักยาว ยอดกระถิน แดงกวา ผักหนอก ผักแว่น ผักกาด กระหล่ำ
 กระหล่ำดอก มะเดื่อ มะเขือฝอย ผักอิน

ผักนาบ การนาบเป็นการนำผักมานาบกับน้ำมัน เช่น นาบผักบั้ง มะแคว้ง มะเขือ
 ผักหละ ผักแคบ นำมาจิ้มกับน้ำพริก เช่น น้ำพริกกระปี่ น้ำพริกมะกอก น้ำพริกหอม น้ำพริก
 ปลา เป็นต้น

ผักกับแก้มกับตำ ตำมะม่วง มะต๋อง มะผาง มะปราง ส้มโอ โดยมีก้านตุน ผักแค
 ผักเซ็ง ผักม้วนหมู ยอดโกลส ผักหละ หล้าตดหมา ผักบั้ง ถั่วฝักยาว กระหล่ำปลี เป็นต้น

ตารางที่ 2 พืชพื้นบ้านที่ใช้กับแก๊ต้ม/ปรุงรส

พืชพื้นบ้าน	สามัญ	รสชาติ
1. ผักไผ่	ผักไผ่	รสเผ็ดกลิ่นหอมดับกลิ่นคาว
2. ห้อมเป็นเปือ	ชีฝรั่ง	รสเผ็ดกลิ่นหอมดับกลิ่นคาว
3. ก้อมก้อ	ใบแมงลัก	รสเผ็ดกลิ่นหอมดับกลิ่นคาว
4. หอมด่วน	สาระแหน่	รสเผ็ดกลิ่นหอมดับกลิ่นคาว
5. ในจันทร์	กระเพราใหญ่	รสเผ็ดกลิ่นหอมดับกลิ่นคาว
6. กระเพรา	กระเพรา	รสเผ็ดกลิ่นหอมดับกลิ่นคาว
7. ดาวทอง	พลูคาว	รสเผ็ดกลิ่นหอมดับกลิ่นคาว
8. หญ้าตัดหมา	กระพังโหม	จืด
9. ผักหนอก	บัวบก	รสขมมอกป้อ (ขมๆ หวานๆ)
10. ผักกถิน	กถิน	รสขมมอกป้อ (ขมๆ หวานๆ)
11. มะเขือแจ้	มะเขือจีน	รสขมมอกป้อ (ขมๆ หวานๆ)
12. มะเขือผ้อย	มะเขือเปราะ	รสหวานดับคาว
13. ห้อมแย้	ผักชี	รสเย็นดับคาว
14. ยอดมะป็น	ยอดมะตูม	จืดหอม กลิ่นหอม ดับคาว
15. เพี้ยพาน	-	ขม
16. จะข่าน	จะข่าน	เผื่อน
17. มะคั่วง	มะเข้นหลวง	เผ็ด
18. มะเข้น	มะเข้น	เผ็ด
19. เล็บครุฑ	เล็บครุฑ	รสจืด กลิ่นหอม
20. คิงหว่า	คิงหว่า	รสขม
21. ยอด/ดอกสะเลียม	สะเดา	ขม
22. ผักแปม	ผักแปม	ขม
23. ยอดคองแกง	ยอดทับทิม	จืด
24. ใบก้วยเตด	ใบมะละกอ	จืด
25. มะริคไม้	เพกา	ขม
26. ฟ้าทะลายโจร	ฟ้าทะลายโจร	ขม
27. ถั่วฝักยาว	ถั่วฝักยาว	หวาน

ตารางที่ 2 (ต่อ)

พืชพื้นบ้าน	สามัญ	รสชาติ
28. ผักกาดขาว	ผักกาด	หวาน
29. กระหล่ำ	กระหล่ำ	หวาน
30. ยอดมะแก้ว	ยอดฝรั่ง	รสฝาด แก้ปวดท้อง
31. ผักฮาก	ผักฮาก	รสหวาน
32. เกียงพาไหน	ต้นพริ้าหอม	รสจืด
33. มะเขือส้ม	มะเขือเทศ	รสเปรี้ยว
34. ใบมะนาว	มะนาว	เผ็ด
35. ใบปูเลย	ไพร	จืดหอม
36. ใบจิง	จิง	จืดหอม
37. ดอกข่า	ข่า	เผ็ด
38. ดอกอาว	กระเจียว	จืดหอม
39. ผักแค	ชะพลู	จืดเย็น

ผักที่ใช้เป็นเครื่องปรุงรสอาหาร

จากการศึกษาในชุมชนแห่งนี้ ในการปรุงอาหารนั้นจำเป็นต้องใช้เครื่องปรุงหลัก คือ กะปิ เกลือ ปลาร้า น้ำปลา พริก มะเข็ญ และนอกจากนี้ยังมีพืชผักอีกหลายชนิดที่นำมาปรุงอาหารเพื่อทำให้เกิดรส ต่าง ๆ ได้ ดังนี้

รสขม ได้แก่ ดิงหว่า สะเดา ผักแปม ฟ้าทะลายโจร ผักคืด มะขม

รสหวาน ได้แก่ ยอดโกศล ยอดผักหวานบ้าน ผักหวานป่า ผักแข็ง เครือเขาคำ

รสเผ็ด ได้แก่ จะข่าน พริกหนุ่ม พริกคักได้ พริกขี้หนู ผักไผ่ ผักเผ็ด คีปลี

รสเปรี้ยว ได้แก่ ใบเม้า มะขาม มะกรูด มะนาว ส้มป่อย มะเคราะ มะก้าย มะเขือ ส้ม
มะฮึก มะเขือปู้

กลิ่นหอม ได้แก่ ผักไผ่ สะระแหน่ ซีฝรั่ง เมงลัก โหระพา จิง ขมิ้น กระเทียมหอม

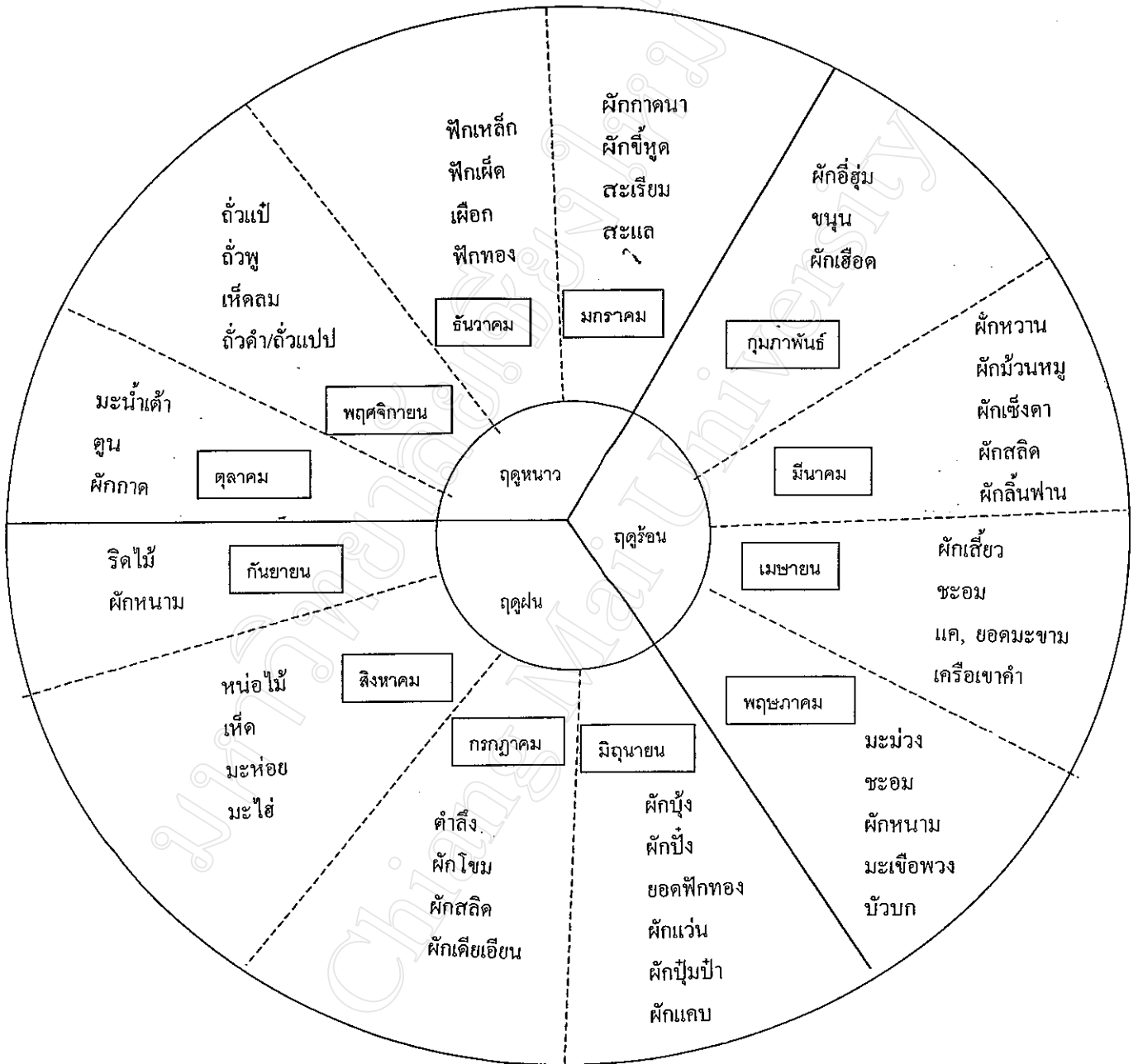
ผักชี ใบหอม หอมแย้ มะเข็ญ

ดับกลิ่นคาว ได้แก่ ขมิ้น ตะไคร้ มะกรูด ข่า จิง มะเขือเทศ กระเทียม หอมบัว (หอมแดง)

จากชนิดของพืชผักบ้านที่ได้ทำศึกษา พบว่าพืชพื้นบ้านเหล่านี้มีบทบาทที่สำคัญมากโดยเฉพาะในด้านโภชนาการ ซึ่งในการหาอาหารประเภทพืชผักนั้นผู้หญิงจะมีความถนัด และมีความ

สามารถหาระยะเวลาอันสั้น พร้อมกับรู้เกี่ยวกับลักษณะ ประเภท แหล่งที่อยู่ ฤดูกาลของพืชพื้นบ้านได้อย่างแม่นยำ ทั้งนี้เป็นเพราะผู้หญิงมีความเกี่ยวข้องกับการจัดทำอาหารในครอบครัวโดยตรงและได้รับการถ่ายทอดจนเกิดการเรียนรู้เฉพาะในหมู่ผู้หญิง จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยผู้เป็นแม่จะบอกเล่าให้กับลูกสาวของตนฟัง เช่น พืชผักชนิดนี้ ควรหาในฤดูกาลใด และแหล่งที่อยู่แบบใด ซึ่งลูกสาวก็ต้องมีหน้าที่ที่จะต้องถ่ายทอดให้กับหลานสาวในรุ่นต่อ ๆ ไป ซึ่งถือเป็นเรื่องปฏิบัติที่สืบสานต่อกันมาและได้มีการพัฒนาการสั่งสมเรื่อย ๆ จนเป็นองค์ความรู้ที่กว้างขวาง และมีความเหมาะสมกับสภาพสังคม และนิเวศในท้องถิ่น

จากการสัมภาษณ์บุคคลในชุมชนที่ศึกษาหลายท่านได้ให้สัมภาษณ์ว่า ทุกวันนี้โดยเฉพาะคนที่อยู่ในชนบท และไม่มียานพาหนะเป็นหลักแหล่ง (หมายถึงทำงานในเมือง) คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ จะหาอาหาร และเก็บของป่าโดยเฉพาะพืชพื้นบ้านและกลุ่มคนที่หาอาหารประเภทนี้ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นผู้หญิง ดังนั้น ผู้หญิงเกือบทุกคนในหมู่บ้านนี้จะรู้ว่าป่าไหนมีเห็ดถอบ (เผาะ) ป่าไหนมี เห็ดลม ป่าไหนมีผักหวาน มีหน่อไม้ไร่เห็ดแดง ฯลฯ เป็นต้น และเพื่อทราบถึง ช่วงฤดู ของพืชพื้นบ้านในชุมชน จึงขอเสนอแผนภูมิที่ 4 ซึ่งแสดงถึงพืชผักตามฤดูกาลของชุมชน ต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 4 แสดงผักพื้นบ้านตามฤดูกาล

พืชพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชนนั้นมีทั้งไม้ยืนต้น ไม้ล้มลุก ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและหรือที่นำจากแหล่งอื่นมาปลูกจากการศึกษา สามารถจำแนกพืชพื้นบ้านได้ตามแหล่งที่อยู่ได้ ดังนี้

1. พืชผักสวนครัว ซึ่งมีทั้งไม้ล้มลุก ไม้ยืนต้น ไม้เลื้อย เช่น ผักแคบ ผักบั้ง ผักหละ (ชะอม) ผักเสี้ยว ถั่วดำ ถั่วมะเป้ มะเสะ ผักอีสุ่ม ผักฮาก ผักหวานบ้าน ผักตืด ผักแคหอมด่วน หอมบัว หอมป้อม หอมแย้ บวบ มะเขือ พริก ขมิ้น ตะไคร้ ปูเลย จิง ขา มะแบบ มะนาว มะกรูด ผักกระถิน ผักดาวทอง เฟือก มัน ผักไผ่ หอมด่วน กระถิน แคนขาว แคนแดง ขี้เหล็ก หน่อเปี๊ยะ

2. พืชผักธัญน้ำ ริมห้วย หนอง คลองบึง ได้แก่ ผักฮิน ผักหนาม ผักกูด ผักกุ่ม ผักเตี้ยเอียน ผักกาบปลี ผักกาดนา ผักเปี้ยว ผักบั้ง ผักหละหนอง ผักแว่น ผักก้นจ้อง ผักตบ สายบัว ผักหนอก ผักขี้เขียด ผักก้านกบ

3. พืชผักตามป่าละเมาะหรือมอนคอย เช่น หน่อไม้ ย่านาง เจนาง ผักหวาน ผักสลิด ส้มป่อย ใบเม้า บุก ดอกก้าน ดอกอว จี๊กู๊ก ย่านาง และนอกจากนี้ยังมีเห็ดชนิดต่าง ๆ เช่น เห็ดลม เห็ดขอนขาว เห็ดไร้ เห็ดแก่น เห็ดทโละ (เห็ดหูหนู) เห็ดถอบ เห็ดโคน เห็ดด่าน เห็ดกระโถง เห็ดย่าง เห็ดหน้าด้าน เห็ดหน้าม้อยดำปั้ง เห็ดน้ำข้าว เห็ดกาบบัว เห็ดไขนง เห็ดโคนพราน เหินโคนน้อย เห็ดโคนหลวง เห็ดแดงก้อ เห็ดถ่าย เห็ดป้อ เห็ดป้าว เห็ดต้าว

4. ผักในดงป่าลึก เช่น หน่อหวาย ต้าว จะก้าน ปลีกกล้วยป่า กลุ่มดอกเอี้ยง (กล้วยไม้หลายชนิด) เช่น ห่อข้าวอีปา ๆ เอี้ยงผึ่ง และนอกจากนี้ยังมีผลไม้ป่า เช่น มะต้อง มะเคราะห์ ลำไย มะปราง มะก่าย มะก้อ มะม้วย ส้มเสี้ยน แดงหนู แดงเม่น กระโทกลัก มะม่วง กวาง มะม่วงคำ มะม่วงขี้ มะม่วงจี๊ด มะม่วงแก้ว เป็นต้น

5. พืชในไร่ จึงมีการปลูกผสมกับข้าวไร่ เช่น งาดำ งาขี้ม่อน แดง มะไฮ้ มะเข็ด บวบ ฟัก แฟง แดง น้ำเตา มะเต้า (แดงโม) อ้อยย้าว บวมมน บวมเหลี่ยม ถั่วรอด ถั่วดำ ถั่วมะเป้ ถั่วแปบ

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า ในชุมชนแห่งนี้มีอาหารจากธรรมชาติที่หลากหลายชนิด โดยเฉพาะอาหารประเภทผักและผลไม้ต่าง ๆ จากธรรมชาติ จนมีคำกล่าวต่อนึ่งหนึ่งที่ได้พรรณมาถึงพืชผลไม้ที่มีอยู่ในชุมชนต่อนึ่งหนึ่งว่า “ มะจั่ว มะยู๊ มะโอในขาว มะหนูนยวงยาว มะก้อ มะมัน มะนัคกินหวาน มะขามซ้อตัน กู้อัน มีพรั่งพร้อม มีตั้งกล้วยค้าว กล้วยจันทร์ กล้วยติบคำ น้ำว่า กล้วยแม่หักมุก กล้วยนวลหวีหลาย จดจิมถึยาย แวดล้อมตุ้มตุ้ม กล้วยตบักู๋ สุกดั่งหน่วยปุม หุ้มหุ้มทั่วทิศ กล้วยน้ำนวม ปลีขม เขียดจืด สุกแก่เต็ง หวาน ซึ่งคำกล่าวที่กล่าวมานี้ได้บ่งบอกถึงความหลากหลายของผลไม้พื้นบ้านที่มีอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้

2 ปัจจัยทางด้านสมุนไพร

พืชพื้นบ้านนอกจากจะนำมาบริโภคเป็นอาหารแล้วยังถูกนำมาใช้ในการบำบัดรักษาโรคต่าง ๆ ได้ พืชพื้นบ้านบางชนิด สามารถนำเป็นสมุนไพรรักษาโรคได้เพียงอย่างเดียว และบางชนิดเป็นได้ทั้งอาหารและสมุนไพร การศึกษาพบว่าผู้หญิงในหมู่บ้านที่มีอายุตั้งแต่ 45 ปีขึ้นไปส่วนมาก จะมีความรู้เกี่ยวกับพืช ที่ใช้เป็นสมุนไพรในการรักษาโรค เพราะในอดีตนั้นทางด้านสาธารณสุขยังเข้าไปไม่ถึง ผู้หญิงเหล่านี้จำเป็นต้องศึกษาไว้จากผู้อาวุโสหรือจากเพื่อนด้วยกัน เพื่อที่จะทำการรักษาที่เป็นการเจ็บป่วยเพียงเล็กน้อย ของคนในครอบครัวเช่น ปากเป็นแผล ปากเปื่อย แผลอักเสบ อาเจียน ถูกแมลงกัดต่อย เมา (แพ้ยาแผนปัจจุบัน) ผดผื่นสมุนไพรที่นำมาใช้นั้นสามารถหาได้ง่าย ในบริเวณบ้านหรือใกล้บ้าน และหากมีบางคนเจ็บป่วยที่ค่อนข้างรุนแรงก็จะไปหาหมอในหมู่บ้าน ซึ่งหมอจะมีความชำนาญในการรักษาอาการเจ็บป่วยได้โดยใช้สมุนไพรในการบำบัดรักษา

พ่ออุ้ยหนาน ปัญญา เงินสร้อย หมอยาในหมู่บ้าน ผู้ผ่านโลกมามากกว่า 75 ปี ได้เล่าว่าในอดีตหากมีการเจ็บไข้ได้ป่วย ผู้คนก็จะพึ่งพาสมุนไพรในการรักษา เช่น เจ็บหลัง เจ็บเอว ปวดท้อง มะเร็ง กุ้กะยือ (หอบหืด) ริดสีดวงทวาร ปวดข้อ ปวดกระดูก อาเจียน ปวดหัวออกตำ หอบหืด เหน็บชา พ่ออุ้ยก็สามารถรักษาให้หายได้

อย่างไรก็ตามจากการศึกษา พบว่ากลุ่มที่มีการใช้สมุนไพร มักจะเป็นกลุ่มหมอพื้นเมืองและผู้สูงอายุหมู่บ้าน และกลุ่มผู้หญิงซึ่งนับได้ว่าสมุนไพรได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนแห่งนี้ มาเป็นระยะเวลาตลอดการตั้งถิ่นฐาน ปัจจุบันถึงแม้ว่าชาวบ้านนิยมใช้สมุนไพรในการบำบัดอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ พืชสมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดอาการเจ็บป่วยนั้นที่ชาวบ้าน นำมาใช้บ่อยและสามารถใช้ได้กับหลาย อาการ เช่น ขมิ้น บูลุย (ไพล) พืชสมุนไพรเหล่านี้ สามารถนำมาใช้ ได้ทันที เช่น แมลงกัดต่อย ก็นำขมิ้นมาถู ๆ บริเวณที่ถูกแมลงกัดต่อย และอาการเจ็บปวดหรือคันก็จะหายไป สมุนไพรหลายอย่างที่ชาวบ้านนำมาเป็นผักกับแกงส้มกับลาบดิบและส้มตำ ดังนั้นชาวบ้านจึงนิยมใช้และขณะเดียวกันก็เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้พืชพื้นบ้านคงอยู่ต่อไป

ส่วนของสมุนไพร ที่นำมาใช้ในการบำบัดรักษา นั้น เช่น ราก ก้านใบ ลำต้น หัว ใ้ (ใจกลาง) เตา ลูกสด เป็นต้น

พืชพื้นบ้าน บทบาทด้านยาสมุนไพร

ตารางที่ 3 สมุนไพรที่ใช้รักษา คู่กะยื่อ (หอบ หืด)

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ใช้	วิธีใช้
หมาปู้	-	ราก	เมื่อได้ตัวยาครบนำไป
ต้นมะพร้าว	มะพร้าว	ราก	ต้มและคั้น
พริก	พริก	ราก	
เตี๋ยปูนก	เตี๋ย	ผล	
อ้อยดำ	อ้อย	ลำต้น	
มะเขือแจ้	มะเขือ	ราก	
ปืดบัวแดง	เกตมูลเพลิงแดง	ราก	
ตองตั้ง	ตองตั้ง	หัว	
จะค่าน	จะค่าน	ลำต้น	
จุงจาลิง	บอระเพ็ด	ลำต้น	
ขมื่นขัน	ขมื่นขัน	หัว	
บุลย	ไพล	หัว	
เข้าเย็น	-	หัว	
ข่า	ข่า	หัว	
จิง	จิง	หัว	

ตารางที่ 4 สมุนไพรรักษาการเสเลือดสะลม (ขับเลือดเสียออกโดยเฉพาะผู้หญิง
ที่คลอดลูกใหม่ ๆ)

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ใช้	วิธีใช้
ข่า	ข่า	หัว	นำมาตำแล้วห่อด้วยผ้านำไป
ขิง	ขิง	หัว	อังไฟแล้วนำมาประคบส่วน
ปูลุย	ไพล	หัว	ต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น
ขมิ้นชัน	ขมิ้น	หัว	บริเวณหน้าท้อง หลัง เอว
หอมเกียว	-	ใบ	
หอมจ่าง	-	ใบ	
ขี้เหล็ก	ขี้เหล็ก	ใบ	
ลมแล้ง	ลมแล้ง	ใบ	
พาแป้ง	-	ใบ	
ม้วนหมู	-	ใบ	
เครือออน	-	ใบ	
เปล้าหลวง	เปล้า	ใบ	
เปล้าทองแตก	เปล้า	ใบ	
รางคาว	-	ใบ	
กองแกง	ทับทิม	ใบ	
งาขาว	งา	ใบ	
งาดำ	งา	ใบ	
ข่อย	ข่อย	ใบ	
จะค่าน	จะค่าน	ใบ	
ผีเสื้อน้อย	-	ใบ	
กำชะลอง	-	ใบ	
อีสุ่ม	มะรุม	ใบ	

ตารางที่ 5 สมุนไพรแก้ไอเจ็บคออื่น/สะอึก

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ใช้	วิธีใช้
กวาว หวาย น้ำผึ้ง	กวาว หวาย น้ำผึ้ง	เขา เหง้า น้ำ	นำมาฝน กับน้ำ ผสมกับน้ำผึ้งแล้วนำมา ป้ายปลายลิ้น

ตารางที่ 6 สมุนไพรรักษา โรค มะโหกกันปุด (ริดสีดวงทวาร)

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ใช้	วิธีใช้
หญ้าป่าเข้าหมอง	หญ้า	ใบ	นำมาต้มและดื่ม
ข่อยนั้ง	ข่อย	ใบ	
ก้วยแก้ว	ฝรั่ง	ใบ	
เค็ดเค้า	-	ใบ	
มะปิ่น	มะขม	ผล	
บึงแดง	-	ใบ	
ตาเห็นขาว	-	หัว	

ตารางที่ 7 สมุนไพรแก้ผัดเคื่อน

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ใช้	วิธีใช้
มะลิซ้อนน้อย, หลวง	มะลิ	ใบ	นำไปต้มและดื่ม
ฝูงคอม	-	ใบ	
เหมือนโคน	-	ใบ	
ฝักจะนาง	เจนนาง	ใบ	
ปิงสมุด	-	ใบ	
จ้านตากหวาย	-	ใบ	
ลูกกระท่าย	กระท่าย	ใบ	

ตารางที่ 8 สมุนไพร บำรุงกำลังของผู้หญิง หลังคลอดลูก

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ใช้	วิธีใช้
กุ่ม	กุ่ม	เปลือก	ตำให้ละเอียดคั้นเอาน้ำ แล้วนำไปต้มและดื่ม
กำละพฤษ	-	เปลือก	
บอร์เพ็ด	บอร์เพ็ด	เปลือก	
ไข่นกคุ้ม	นก	เปลือก	
ก๊ิก	-	หัว	
ปัดปิวขาว	-	ใบ	
ปัดปิวแดง	-	ใบ	
จิง	จิง	เหง้า	
หอมบัว	หอมแดง	หัว	
หอมเตียม	กระเทียม	หัว	

ตารางที่ 9 สมุนไพร ห้ามฮาก แก้อาเจียร

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ใช้	วิธีใช้
ผักเซ็ง	เซ็งคา	ใบ	นำไปต้มผสมกับข้าวจ้าว แล้วนำมาดื่ม
สีเต๊ะ	-	ใบ	
ม้วนหมู	ม้วนหมู	ใบ	
เดือ	เดือ	ราก	
ป่อง	-	ราก	
ฝูงคอบ	-	ราก	
ป้อไม้เอี้ย	ไผ่	บ่อ	
กาสลอง	-	ราก	
อ้อยดำ	อ้อยดำ	ปล้อง	
กอม	-	ราก	

ตารางที่ 10 สมุนไพรที่รักษาอาการปวดฟัน

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ใช้	วิธีใช้
หมากบู้	หมาก	ราก	นำไปต้ม/คั้น
หมากแม่	หมาก	ราก	
หญ้าควยงู	หญ้าเจ้าชู้	ราก	
ผักหมหนาม	ผักโขมหนาม	ราก	
ปูลิง	-	ราก	
หญ้าถอดปล้อง	หญ้าถอดปล้อง	ราก	

ตารางที่ 11 สมุนไพร แก่โรค มดตดคีด (ปีศาจจะเป็นหนอง)

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ใช้	วิธีใช้
ต้นเป็ดเต๋อ	-	ราก	นำไปต้ม/ดื่ม
ตำเสา	-	ราก	
ตาล	ตาล	ราก	
จุ่น ไม้ไผ่	ไผ่	ราก	
จุ่นบง	ไผ่บง	ราก	
ไม้หนวดงาจ้าง	-	ราก	
ตุ้มตอก	-	ราก	
ถั่วคว่าง	-	ราก	
ผักหวานบ้าน	ผักหวาน	ราก	

ตารางที่ 12 สมุนไพร แก่อาการ ท้องอืด ท้องเสีย

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ใช้	วิธีใช้
น้ำเน้	รางจืด	ราก	นำไปต้ม/ดื่ม
ปูเลย	ไพล	หัว	
มะแก้ว	ฝรั่ง	ใบ	
หญ้าตดหมา	กระพังโหม	ใบ	

ตารางที่ 13 สมุนไพรที่ใช้กับสัตว์

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ใช้	วิธีใช้
มะแค้วขม	มะแค้ว	ลูกสุก	บีบใส่ตาไก่ แก้อาการตาอักเสบ
มะขามเปียก	มะขาม	น้ำที่แกะเมล็ดออก	นำผสมกับเกลือให้วัวควาย ช้าง กินจะเจริญอาหาร

3. ปัจจัยทางด้านประโยชน์ใช้สอย

ในหมู่บ้านใหม่สันติสุข ได้มีการนำพืชผักพื้นบ้านหลายชนิดนำมาใช้ประโยชน์ใช้สอยมากมายหลายอย่าง ถึงแม้ว่าจะเข้าสู่ยุคแห่งความทันสมัยสะดวกสบายแล้วก็ตาม จากการศึกษาและการสังเกตวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน พบว่าในหมู่บ้านแห่งนี้ ยังมีการใช้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมอยู่ผสมผสานไปกับรูปแบบวิถีสมัยใหม่ จากการศึกษาสามารถที่จะจำแนกได้ ดังต่อไปนี้

พืชพื้นบ้านที่นำมาใช้สอย

ในขณะที่ยาสมุนไพรที่วางขายตามท้องตลาดจะมีหลายชื่อ และมีสรรพคุณนานาชนิด แต่ในขณะเดียวกันที่คนในชุมชนแห่งนี้ยังนิยมใช้สมุนไพรสมุนไพรพื้นบ้าน โดยการนำพืชหลายอย่างมาผสมกันเช่น มะกรูด หวานหางจรเข้ ใบมะขาก ใบมะเข็ย และใช้มือขยักลูกเคล้ากันจนมีน้ำออกมามีลักษณะเหนียว ลื่นและมีกลิ่นหอม ซึ่งสามารถนำไปสอยได้โดยมีสรรพคุณทางยาดังนี้

ใบมะเข็ย ใบมะขาก ผสมกับน้ำแล้วขยักจะมีเมือกออกมาเหนียวเป็นฟอง และมึกลิ่นหอม

มะกรูด	กลิ่นหอม ไม่คันศรียะ ทำให้ผมลื่นเป็นมัน
น้ำขาวข้าว	ทำให้ผมนุ่มมีน้ำหนัก
มะเฟือง	ขจัดเหงื่อ ไล่
น้ำมันมะพร้าว	ทำให้ผมดกดำ ลื่นเป็นมัน

จากการสังเกตในหมู่บ้านแห่งนี้พบว่าคนที่นิยมการสอยด้วยวิธีนี้จะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ วัยกลางคน จะนิยมกันมาก ส่วนคนหนุ่มสาวก็จะใช้บ้างแต่ไม่มาก เพราะได้ใช้แชมพูสำเร็จรูปยี่ห้อต่าง ๆ ที่ขายตามท้องตลาด และในปัจจุบันหลาย ๆ หน่วยงานทั้งภาครัฐและ

เอกชน ก็เริ่มให้ความสนใจและส่งเสริมสนับสนุน ให้กลุ่มแม่บ้านทำขนมพูนชนิดต่าง ๆ จากสมุนไพรมากขึ้น

พืชที่ใช้เลี้ยงสัตว์

ในชุมชนแห่งนี้นอกจากจะทำสวนทำนาแล้วในแต่ละครัวเรือนจะมีการเลี้ยงสัตว์เพื่อเสริมรายได้ให้กับครอบครัวรอบ เช่น การเลี้ยงหมู เป็ด ไก่ อาหารที่นำมาใช้เลี้ยงสัตว์เหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีส่วนผสมของพืชพื้นบ้านซึ่งเป็นพืชชนิดเดียวกันซึ่งคนนำมาบริโภค โดยการนำมาต้มให้หมูกิน พืชผักเหล่านี้ได้แก่ ผักโขมหลวง ผักเผ็ดหลวง บอน บุก หยวกกล้วย มะละกอ ซึ่งพืชผักเหล่านี้จะเป็นพืชผักที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ หาได้ง่ายตามบริเวณบ้านทุ่งนา ในปัจจุบันถึงแม้ว่าจะนิยมใช้อาหารสำเร็จรูปมาเลี้ยงแต่ก็จะผสมผักลงไปด้วย

พืชที่ใช้ย้อมสี

การย้อมสีจากธรรมชาติเป็นการนำเอาส่วนต่าง ๆ ของพืช เช่น ผล ราก ใบ เปลือก แก่น ฯลฯ โดยพืชเหล่านี้จะมีทั้ง ไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้เลื้อย ไม้ล้มลุก จากพืชชนิดต่าง ๆ มาเป็นวัสดุให้สีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 14 พืชพื้นบ้านที่ให้สีสำหรับย้อมผ้า

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ให้สี	ให้สี
กล้วยแก้ว	ฝรั่ง	ยอด	น้ำตาล
มะแปป	ถั่วแปป	ใบ	เขียว
มะริด ไม้	เพกา	เปลือก	เขียว
ขมิ้น	ขมิ้น	หัว	เหลือง
ทองกำว	ทองกวาว	เปลือก	ชมพู
ฝาง	ฝาง	แก่น	ม่วงอมแดง
ขนุน	ขนุน	แก่น	เหลือง
ผักแคบ	คำลิ่ง	ใบ	เขียว
ประดู่	ประดู่	เปลือก	แดง, ส้ม

ตารางที่ 14 (ต่อ)

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ให้สี	ให้สี
มะป๊าว	มะพร้าว	ปุย	น้ำตาล
ครั้ง	ครั้ง	รัง	แดง
มะนะ	สมอ	ผล	ดำ
มะเกลือ	มะเกลือ	ผล	ดำ
มะม่วง	มะม่วง	เปลือก	น้ำตาล
กล้วย	กล้วย	เหง้า	ชา
ต้นจั่ว	นุ่น	เปลือก	ชมพู
ฮ่อม	ฮ่อม	ใบ	ฟ้า
คราม	คราม	ใบ	น้ำเงิน
หูกวาง	หูกวาง	ใบ	เขียว
พญาขอ	เสลดพังพอนตัวเมีย	ใบ	เขียว
ขอ	ขอ	เปลือก, ราก, ใบ	แดง, เหลือง

ตารางที่ 15 พืชพื้นบ้านที่ให้สีผสมอาหาร

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ให้สี	ให้สี
อัญชัญ	อัญชัญ	ใบ	ม่วง
เตย	เตย	ใบ	เขียว
ขมิ้น	ขมิ้น	เหง้า	เหลือง
กระเจี๊ยบ	กระเจี๊ยบ	กลีบ	แดง
คำฝอย	คำฝอย	ดอกแก่	เหลือง
คำแสด	คำแสด	เมล็ด	ส้ม

สีจากธรรมชาติที่ได้จากพืชพื้นบ้าน สามารถนำไปใช้ประโยชน์ให้การทำอาหาร
 ขนมหวานได้โดยไม่มีพิษต่อสุขภาพร่างกาย และเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายและสีที่ได้นั้น
 ไม่ฉูดฉาด และเป็นสีที่รับประทานได้โดยไม่มีอันตรายต่อสุขภาพ

พืชที่นำมาสกัดสาร กำจัดแมลงศัตรูพืช
พืชพื้นบ้านหลายชนิดสามารถนำมาสกัด เพื่อเป็นสารกำจัดแมลงศัตรูพืช
ในสวน ไร่นา ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 16 พืชพื้นบ้านที่นำมาสกัดสารกำจัดแมลงศัตรูพืช

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ให้สี	ให้สี
ข่า	ข่า	เหง้า	ไล่แมลง ศัตรูพืช
สะเรียม	สะเคา	ใบ , ผล	
จักไคหอม	ตระไคร้หอม	หัว	
กอมก้อ	แมงลัก	ดอกแก่	ป้องกันมด,มอด
มะแว่น	-	เมล็ด	ป้องกันมดมอด
มะพร้าว	มะพร้าว	ขุย	ไล่ยุง, ลิ่น, เหลือบ

4. ปัจจัยทางด้านความเชื่อและพิธีกรรม

ผักพืชพื้นบ้านหลายชนิดที่มี ความสัมพันธ์ ทางด้านความเชื่อ และทางด้านพิธีกรรมต่าง ๆ อันแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้สั่งสมประสบการณ์จนนำมาเป็นความเชื่อ ข้อห้าม ข้อปฏิบัติ ในการใช้ประโยชน์จากพืชพื้นบ้าน จากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมความเชื่อต่าง ๆ ได้ ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับผักพื้นบ้านกับอาหาร

ข้อปฏิบัติของผู้หญิงหลังคลอด มีความเชื่อที่ว่า ปลี ขนุนอ่อน และกล้วย ทำให้น้ำนมของแม่ไหลได้ดีและปุลง (ไหล) ต้มกินและอาบ ผักตำลึง ผักหนอก ทำให้มีน้ำนมเพียงพอสำหรับลูก

ข้อห้ามของผู้หญิงหลังคลอด เช่น การกินหน่อไม้ จะทำให้ลูกเจ็บท้อง ผักกาด ทำให้ลูกท้องอืดท้องเฟ้อ

ข้อห้ามสำหรับผู้ตั้งครรภ์ การกินไข่ค้างฮัง (ไข่เน่า) จะทำให้น้ำคร่ำเน่าเหม็น แกงบอน หรือ ใบเผือก ทำให้สายทารก เปลือยและขาดได้ง่าย

ข้อห้ามสำหรับเด็ก กินดินไก่อ ทำให้เขียนหนังสือไม่สวย กินเผ็ดทำให้ปวดท้อง เป็นต้น

2. ความเชื่อทางด้านพิธีกรรม

ส้มป่อยแห้ง ผสมกับน้ำอบน้ำหอมชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นการแสดงความกตัญญูคุณเวท และขอขมาในสิ่งที่ ได้มีการล่วงเกินทั้งกายวาจา และใจ ซึ่งจะใช้ในวันรดน้ำดำหัว ผู้สูงอายุ ครูบาอาจารย์และผู้มีพระคุณ ในช่วงประเพณีวันสงกรานต์ การสร้างบ้านใหม่ โดยเฉพาะ จะมีการขุดหลุมเพื่อลงเสาเอก ชาวบ้านมักจะนิยมนำแห่นอกกล้วย ต้นอ้อย และใบขนุนมัดไว้ที่เสาเอก ซึ่งมีความเชื่อว่า สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ เป็นมงคล และจะมีการหุ้มนำไปสู่ความมั่นคงในการดำเนินชีวิตของครอบครัว

3. ความเชื่อเรื่องอื่น ๆ เช่น

ปีไหนที่มะม่วงตก; เชื่อว่าจะเกิดพายุแรง

ปีไหนที่มะขามร่วง(งอ); เชื่อว่าอากาศจะหนาวจัด

ปีไหนที่มีเหมยมาก(น้ำค้าง); เชื่อว่าพืชผักจะไม่สมบูรณ์

ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ได้รับการยืนยันจากหลายท่านว่าเป็นความจริงและความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนที่สามารถนำไปใช้กับการพยากรณ์สภาพของดิน ฟ้า อากาศได้

5. ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ

ตามแหล่งธรรมชาติผักหลายชนิดที่สร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านมากพอสมควร เช่น หน่อไม้ ผักหวาน เห็ดถอบ มะเขือพวง ใบตอง ปลีกล้วย ไม้ไผ่ ฯลฯ และในช่วงที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นเป็นช่วงที่ผักหวาน หน่อกล้วย เห็ด ในป่ากำลังออกและได้มีคนในหมู่บ้านได้พากันเข้าไปเก็บเป็นกลุ่มและหากเก็บได้มากก็จะนำไปขายในตลาดในตัวอำเภอเมืองและตลาดภายในหมู่บ้านโดยขายเป็นมัด ๆ ละ 10 บาทในระยะที่ผักหวานกำลังออกในช่วงแรกจะขายได้ราคาแพงและหลังจากนั้นก็ลดลงเรื่อย ๆ จากการสัมภาษณ์ถึงรายได้ในการขายของป่าวันหนึ่งจะขายได้ประมาณ 200-300 บาท

พืชพื้นบ้านนั้นมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนแห่งนี้ ตั้งแต่เป็นอาหาร เครื่องใช้ไม้สอยยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่เอื้อประโยชน์ต่อกันและกัน

ปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่หรือหายไปของพืชพื้นบ้าน

จากการศึกษาและการสังเกตถึงปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การคงอยู่หรือหายไปของพืชพื้นบ้านทั้งจากแหล่งธรรมชาติและที่มีการปลูกได้พบว่าพืชบางชนิดลดปริมาณลง และพืชบางชนิดได้สูญหายไปอันเนื่องมาจากแหล่งที่อยู่ของพืชผักเหล่านี้ได้ลดลง การสูญเสียของสภาพป่าในพื้นที่พร้อม ๆ กับการส่งเสริมการเกษตรแผนใหม่ที่เน้นการส่งออก เพื่อหวังประโยชน์จากเงินตราได้ส่งผลให้พืชผักพื้นบ้านถูกทำลายไป ตั้งแต่ด้วยการไถ การกลบ หรือการใช้สารเคมีปราบวัชพืช และศัตรูพืช ในสังคมปัจจุบันหากจะซื้อผักพื้นบ้านมาเพื่อประกอบอาหารก็จะต้องออกไปซื้อหาตั้งแต่เช้าตรู่ มิฉะนั้นจะหมด เพราะพืชผักพื้นบ้านส่วนใหญ่ยังคงหาได้จากป่า เช่น ผักหวาน ผักหน้าง ผักลิ้นฟาน สะแล เป็นต้น จากการศึกษาถึงสาเหตุการเปลี่ยนแปลงพบว่ามีหลายปัจจัยที่เชื่อมโยงกันทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และมีสาเหตุที่สำคัญคือ

1. การเปลี่ยนแปลงวิถีการเกษตร ที่มุ่งปลูกพืชเชิงเดี่ยว

ในอดีต วิถีทางการผลิตของชาวบ้านเป็นการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลักหากเหลือสำหรับการบริโภคก็นำไปขายสร้างรายได้มาจุนเจือครอบครัว และมีพืชผักใช้สำหรับการบริโภคตลอดปี ซึ่งมีความมั่นคงทางด้านอาหารสูงมาก ทั้งจากการปลูกขึ้นเองและจากการเก็บหาจากป่า จากทุ่งนาจากหนองน้ำ ในชุมชน เป็นต้น

ต่อมาเมื่อเข้าสู่ยุคแห่งการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ ทางภาครัฐได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชเชิงเดี่ยวหรือการปลูกพืชเพื่อการค้าขาย ในช่วงที่มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้ทำการปลูกเพื่อขายนั้นพืชที่ชาวบ้านนิยมทำการเพาะปลูกได้แก่ ข้าวโพด ถั่วเขียว และยาสูบ หอมแดง กระเทียม ผักกาดเขียวปลี ซึ่งเป็นพันธุ์ใหม่ที่ทางการได้ส่งเสริม จึงเป็นเหตุทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกมากขึ้น เช่นเมล็ดพันธุ์ลูกผสม เมล็ดพันธุ์ที่บรรจุกระป๋องผลที่เกิดขึ้นต่อมาคือ ได้ทำให้พืชผักพื้นบ้านลดน้อยลง และเมล็ดพันธุ์พื้นบ้านเริ่มหายากมากขึ้น เพราะชาวบ้านไม่ได้เก็บรวบรวมเมล็ดพันธุ์ไว้ทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพ ลดลงตามไปด้วย กล่าวคือ พืชพื้นบ้านที่อยู่ตามหัวไร่ ปลายนา จะถูก แ้วถาง การไถ การใช้ยาปราบหญ้า ส่งผลให้ ผักพื้นบ้านเหล่านี้ ได้สูญหายไป ในชุมชน ในปัจจุบันถึงแม้ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในชุมชนจะเสื่อมโทรมอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการทำการเกษตรแผนใหม่ที่เน้นการส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่นการปลูกข้าวโพดที่มุ่งเพื่อการค้า และเงินตรา จึงทำให้คนในชุมชนได้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าอย่างกว้างขวาง เพื่อขยายพื้นที่ทำการเกษตร จึงเป็นเหตุให้พื้นที่ป่าจำนวนมากได้ถูกทำลายลง และการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ได้ ส่งผลกระทบบอย่างรุนแรงต่อระบบนิเวศ เช่น เกิดภาวะ

ฝนแล้งฤดูร้อนก็ร้อนจัด ฤดูหนาวอากาศก็เย็น และในช่วงฤดูฝนน้ำก็ท่วมฉับพลัน เพราะหน้าดินไม่มีต้นไม้ยึดเหนี่ยว เกิดการพังทลายของหน้าดิน ตะกอนทับถม และทำให้ทิศทางการไหลของแม่น้ำลำธารเปลี่ยนแปลงไป ต้นน้ำหลายสายเริ่มแห้งขอด ไม่เพียงพอต่อความต้องการของชุมชน จนเป็นที่มาของความขัดแย้งระหว่างคนต้นน้ำกับคนปลายน้ำ เกิดการแย่งชิงน้ำเพื่อการทำการเกษตรและขณะเดียวกันพบว่า การลดลงของสภาพแวดล้อมนั้นได้ส่งผลกระทบต่อและเพิ่มภาระให้กับผู้หญิง เนื่องจากผู้หญิงต้องพึงพาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นเพื่อความอยู่รอด โดยเฉพาะได้ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางด้านอาหาร ของครัวเรือน เพราะป่าเป็นแหล่งอาหารและปัจจัยอื่นๆ ที่สำคัญในการดำรงชีวิต ดังนั้นโอกาสที่ผู้หญิงจะหาอาหารจากป่าจึงมีความยากลำบาก ซึ่งต้องเดินทางไกลมากขึ้น ในการหาอาหาร พืชผัก สัตว์และแมลงต่างๆ ตลอดจนไม้ฟืนจากป่า และแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

2. การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่า ที่นา เป็นบ้านจัดสรร สนามกอล์ฟ อ่างเก็บน้ำ และโครงการขั้นพื้นฐานต่างๆ ของรัฐ กล่าวได้ว่า นโยบายต่าง ๆ ของรัฐที่ได้เข้ามาสร้างสิ่งสาธารณูปโภคต่าง ๆ ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น การสร้างอ่างเก็บน้ำ เขื่อน เป็นการช่วยแก้ไขภาวะฝนแล้งนั้น รวมทั้งการก่อสร้างถนนหนทางซึ่งมีการตัดเข้าไปในพื้นที่ป่านั้น ได้ทำลายป่าไม้อันเป็นแหล่งอาหาร ทำลายที่อยู่ของสัตว์ป่าและได้ทำให้ทิศทางการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ ของป่าไม้ แหล่งน้ำ ทำให้ทั้งพืชพื้นบ้าน และสัตว์ป่าหลายชนิดได้สูญพันธุ์ไปและทำให้เสียสมดุลของระบบนิเวศ ที่เคยพึ่งพากัน กลับลดบทบาทสถานะลงตามไปด้วย

3. วัฒนธรรมการบริโภค และการรักษาการแพทย์แผนใหม่

ข้าวเหนียวถือเป็นอาหารหลักของคนในชุมชนและนับได้ว่ามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนชุมชนไม่น้อยดังที่หลายคนพูดว่า “ถ้ามีข้าวอยู่ในเถ้า ก็ไม่ต้องกลัวอด” ข้าวเป็นสิ่งที่ควบคู่กับอาหารประจำท้องถิ่นหรืออาหารพื้นเมืองที่หาได้จากแหล่งธรรมชาติ ทั้งจากพืชและสัตว์ ในชุมชนการซื้ออาหารก็จะเป็นเฉพาะอาหารประเภทเนื้อ เช่น เนื้อไก่ หมู วัว ควาย ปลา และเครื่องปรุงประเภท กระปิ เกลือ น้ำปลา ปลาร้า เท่านั้น ส่วนประเภทพืชผักต่าง ๆ ก็จะสามารถหาได้ง่ายและไม่ต้องซื้อหา เพราะในแต่ละครัวเรือนก็จะได้มีการปลูกพืชหลากหลายชนิด แต่ในระยะต่อมาเมื่อเกิดความเจริญทางด้านต่าง ๆ ได้ขยายออกไปทั้งรูปของการสื่อสารการรับรู้ข้อมูล การคมนาคม ไฟฟ้า ก็ได้นำมาซึ่งความสะดวกสบายและสิ่งเหล่านี้ได้เกิดขึ้นพร้อมกับวิถีการผลิต และการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไปและจากการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทสู่เมืองหลวง ถึงแม้ว่าการเคลื่อนย้ายออกนอกชุมชนจะเป็นเหตุให้คนมีงานทำและมีความอยู่ดีกินดีมากขึ้น ขณะเดียวกัน

จะพบว่าสิ่งเหล่านี้ได้ทำให้วิถีชีวิตมีการเปลี่ยนไป มีพฤติกรรมการเล่นแบบการใช้ชีวิตแบบสังคมเมืองหลวง เช่น การบริโภคฟุ่มเฟือย การบริโภคแบบใหม่ที่ใช้ความสะดวกรวดเร็ว และหาซื้อผักทุกอย่างตามที่ตลาดเลยไม่ยอมเสียเวลาปลูกผัก เก็บผักตามรั้วตามป่า ปัจจุบันมีพืชผักสำเร็จรูปที่ผ่านการล้าง การเด็ด การหั่น วางขายตามห้างสรรพสินค้า พร้อมกับเครื่องปรุงรสเรียบร้อย และสามารถนำไปประกอบอาหารได้เลย อย่างไรก็ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้พฤติกรรมประกอบอาหารและการบริโภคอาหาร เปลี่ยนแปลงไปด้วย บางครอบครัวโดยเฉพาะคนที่ทำงานนอกบ้านซึ่งต้องการความสะดวกรวดเร็วทันใจจึงหันมานิยม กาแฟ ขนมปัง แยมเบเกอรี่ โดนัท พืชชาฮัท ไก่เคเอฟซี ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแบบวัฒนธรรมตะวันตก และยังเยาวชนคนหนุ่มสาวที่มีโอกาสได้รับการศึกษาในตัวเมือง หรือในต่างจังหวัด บางคนไม่รู้จักพืชพื้นบ้านที่สามารถนำมาเป็นอาหาร หรือนำมาใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้ และคาดว่าในอนาคตหากเยาวชนเหล่านี้ไม่ได้รับการถ่ายทอดจากพ่อแม่ ญาติพี่น้อง เชื่อว่าในอนาคตพืชผักพื้นบ้านก็จะหมดคุณค่าไป

สมุนไพรก็เป็นประเด็นหนึ่งที่สำคัญและมีบทบาทต่อวิถีชีวิตต่อคนในชุมชนสูง การใช้สมุนไพรของคนชุมชนมีมาช้านานโดยอาศัยความรู้ประสบการณ์ ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตแต่ปัจจุบันเมื่อระบบการแพทย์มีความก้าวหน้ามากขึ้น ชาวบ้านก็หันมานิยมการรักษาการแพทย์แผนใหม่ ทั้งนี้เป็นเพราะความสะดวก รวดเร็ว ทันใจ ได้ผลเร็วไม่ยุ่งยาก ไม่ซับซ้อน จึงทำให้สมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชนลดลง แต่อย่างไรก็ตามในคนหมู่บ้านแห่งนี้ยังมีผู้ที่ให้ความสนใจและนิยมใช้สมุนไพรอยู่ เพราะสมุนไพรนั้นคงอยู่กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนแห่งนี้มานาน ถึงแม้จะลดลงไปบ้างก็ตาม

4. การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในชุมชนถือเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการลดลงของพืชพื้นบ้าน กล่าวคือ เมื่อมีคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ก็ทำให้มีความต้องการปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตเพิ่มมากขึ้น คือ ต่างคนต่างก็จะแสวงหาทรัพยากรที่ไม่ได้ซื้อได้จากแหล่งธรรมชาติ หรือแม้แต่พื้นที่สำหรับการเพาะปลูกทำให้เกิดการบุกเบิกป่าเป็นจำนวนมากเพื่อทำการเกษตร โดยเฉพาะการปลูกข้าวโพดสำหรับส่งออกจะใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกดังกล่าวที่ว่า “ข้าวโพดไปถึงไหน ภูเขาหัวโล้นถึงที่นั่น” การลดลงของป่าทำให้พืชผักที่อยู่ตามป่าตามเขาได้ลดจำนวนและสูญหายไป และจากการที่มีการเพิ่มของประชากรนั้นได้ทำให้ชาวบ้านมีการสร้างบ้านเรือนใหม่ หรือต่อเติม และขยายบ้านก็จำเป็นต้องใช้ไม้สำหรับการสร้างบ้านเรือนก็จำเป็นต้องหาไม้จากป่า จากการศึกษาพบว่าในสถานการณ์สภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจของประเทศจึงทำให้แรงงานในชุมชนที่เข้าไปทำงานในเมืองหลวง เพื่อเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานต่าง ๆ และเมื่อโรงงานถูกปิดลง จึงทำให้ผู้คนเหล่านี้มุ่งหน้ากลับมายังถิ่นฐานของตนเอง

และได้เข้าบุงรูกเพื่อถางป่ามีการขยายพื้นที่การเกษตรอย่างกว้างขวางเพื่อทำการปลูกข้าวโพด ข้าวไร่ และถั่วเขียว เพื่อเป็นรายได้หลักในครอบครัว จึงเป็นสาเหตุให้พื้นที่ป่าลดลงเป็นจำนวนมาก และทำให้พันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่เป็นพืชอาหารและสมุนไพรถูกทำลายลงไปด้วย

5. ระบบการศึกษา

ระบบการเรียนการสอนในปัจจุบันได้มีส่วนปรับเปลี่ยนทัศนคติค่านิยมของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่งผลต่อเด็กและเยาวชนค่อนข้างสูง ถึงแม้โรงเรียนจะทำหน้าที่ถ่ายทอดวิชาความรู้แก่เด็กก็ตาม แต่การศึกษาในโรงเรียนกลับไม่ได้เป็นกลไกให้เด็กเกิดการเรียนรู้กับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นมากนัก ดังนั้นการที่เด็กและเยาวชน จะรู้ถึงคุณค่าของพืชพื้นบ้าน ในบ้านในสวน ไร่ นา จึงมีน้อย ดังนั้นจึงทำให้พืชผักพื้นบ้านที่มีอยู่ลดคุณค่าลง

ปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของพืชพื้นบ้าน

พืชพื้นบ้านในชุมชนมีหลายชนิดที่ลดลง และได้สูญหายไปโดยที่ไม่รู้ตัวและจากการสัมผัสภาพพบว่ายังมีพืชอีกหลายชนิดที่ยังหลงเหลืออยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นผักพื้นบ้านที่อยู่มีตามธรรมชาติทั้งที่เป็น ไม้ยืนต้น ไม้ล้มลุก และการดำรงอยู่ของพืชผักเหล่านี้เป็นผลมาจากการที่คนในชุมชนร่วมกันรักษาโดยไม่ทำลาย เพราะคนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ร่วมกันบางครอบครัวก็ได้นำต้นกล้าที่ได้จากป่ามาปลูกไว้ในบ้าน เป็นการจำลองป่าไว้ในบ้านและจากการสังเกตในแต่ละครัวเรือนจะพบว่ามีการเก็บรวบรวมเมล็ดพันธุ์ต่าง ๆ ไว้สำหรับการเพาะปลูกในปีต่อไป ดังนั้นการคงอยู่ของพืชพื้นบ้าน จึงมีมากกว่าการลดลง ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. การผลิตที่รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ

ระบบการผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิมเป็นการจัดการแบบผสมผสานเป็นการปลูกพืชหลายอย่างในบริเวณเดียวกันซึ่งถือเป็นการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพของเป็นพืชผักพื้นบ้านไว้ในสวนในแปลง หรือในไร่ ทั้งนี้เพื่อตอบสนองการบริโภคลักษณะการปลูกพืชแบบนี้จะเน้นการปลูกเพื่อการบริโภคเป็นหลัก หากเหลือก็จะนำไปขายเป็นการผลิตพึ่งตนเองในระยะยาวจึงต้องการผลผลิตที่หลากหลาย ซึ่งในส่วนของชาวบ้านได้มีแต่พืชพื้นบ้านเท่านั้น แต่ยังไม่นำพืชจากภายนอกพืชเศรษฐกิจมาปลูกผสมผสาน กันและทำสวน ไร่รอบ ๆ บ้านเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนและได้มีการรักษาไว้ซึ่งความหลากหลายของชนิดพืชทำให้เกิดความสมบูรณ์ของดินและเกิดความสมดุลย์ ซึ่งกันและกันของระบบนิเวศน์

2. รสนิยมในการบริโภคพืชผักพื้นบ้าน

ในการประกอบอาหารของคนในชุมชนนี้จะมีกรรมวิธีที่คล้าย ๆ กัน แต่รสนิยมและความชอบของแต่ละครัวเรือนอาจจะมีการแตกต่างกันไป และหากพืชชนิดไหนไม่มีในครอบครัว

ของตนเอง ก็สามารถขอยกจากเพื่อนบ้านได้โดยไม่มีภาระ และจากการศึกษา พบว่าหลายครอบครัวต่างมีความชอบแตกต่างกัน เช่น บางบ้านเน้นกินยอด และใบ เช่น ผักตำลึง ชะอม มะรุม ผักเสี้ยว ผักเชียงดา ผักม้วนหมู ฯลฯ บางบ้านเน้นปลูกพืชกินผล เช่น ขนุน มะเขือ มะเขือพวง ฟัก บวบ แตง เป็นต้น จึงทำให้เกิดความหลากหลายของเมล็ดพืชและจะมีความมั่นคงทางด้านอาหารสูง

3. ลดต้นทุนในการผลิต

การปลูกพืชพื้นบ้านจะช่วยลดภาระในเรื่องต้นทุนการผลิต แรงงาน ซึ่งไม่ต้องจัดการดูแลมากนักและพันธุ์ก็สามารถเก็บไว้ปีต่อปี โดยไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช เพราะพืชพื้นบ้านจะไม่ตอบสนองปุ๋ย และมีความแข็งแรง ทน ด้านทานโรคแมลงได้ดี และหากสภาพการปลูกในรูปแบบการผสมผสานด้วยแล้วเรื่องของแมลงศัตรูพืชและความอุดมสมบูรณ์ของดิน ก็จะเกิดการปรับเข้าสู่การสมดุล และเกิดการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

4. การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรมของท้องถิ่น

ในชุมชนท้องถิ่นยังมีการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีพิธีกรรม และความเชื่อของคนในท้องถิ่น ในขณะเดียวกันพบว่า ต้นไม้และพืชผักต่าง ๆ จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับประเพณีในท้องถิ่น เช่น การสู่ขวัญ การขึ้นบ้านใหม่ เดือนยี่เป็ง วันปีใหม่เมือง การจับผี และประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้มักจะมีการนำต้นไม้และพืชผักต่าง ๆ มาประกอบพิธีกรรม เช่น พลุ หมากรูด ดอกไม้ ต้นอ้อย ใบแก้ว ใบขนุน ใบหนาด ต้นกล้วย ใบตอง ส้มป่อย ข้าวตอกดอกไม้ม และอาหารคาวหวาน เป็นต้น

5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการเรียนรู้ของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการดำเนินชีวิตเพื่อความอยู่รอดของชุมชน การเรียนรู้จึงเกิดกระบวนการคือ การศึกษา การสังเกต และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ภายในชุมชน และต่างชุมชน ที่มีความรู้และประสบการณ์ในการจัดการที่แตกต่างกัน โดยที่ผู้หญิงจะรู้จักลักษณะ ประเภท แหล่งที่อยู่ และฤดูกาลของพืชพื้นบ้าน และขณะเดียวกัน หมอพื้นบ้านจะรู้จักพวกสมุนไพร ที่นำมาบำบัดรักษาโรค นายพรานป่าจะมีความชำนาญในการล่าสัตว์และรู้จักพืชอาหาร และสมุนไพรในป่า พ่อค้าจะรู้จักพืชต่างถิ่นซึ่งกระบวนการเหล่านี้จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายเป็นองค์ความรู้ของชุมชน ที่ได้พยายามเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นความรู้ที่ไม่หยุดนิ่งที่ได้มีการพัฒนา เพื่อให้ชุมชนอยู่รอดได้